

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
AJUNTAMENT D'ELX

JORNADES DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
A ELX I A LA UNIVERSITAT D'ALACANT

(16 i 17 d'octubre de 1998)

BARCELONA • ELX

2000

JORNADES DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
A ELX I A LA UNIVERSITAT D'ALACANT

(16 i 17 d'octubre de 1998)

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
AJUNTAMENT D'ELX

JORNADES DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
A ELX I A LA UNIVERSITAT D'ALACANT

(16 i 17 d'octubre de 1998)

BARCELONA • ELX

2000

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica. Jornades
(*9es : 1998 : Elx i Universitat d'Alacant*)

Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans
a Elx i a la Universitat d'Alacant : 16 i 17 d'octubre de 1998

Bibliografia. Índex

ISBN 84-7283-501-4

I. Polanco Roig, Lluís B., ed. II. Elx. Ajuntament III. Títol

1. Català — Congressos 2. Valencià — Congressos

804.99(467.3) (061.3)

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Lluís B. Polanco,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© 2000, dels autors de les ponències

Propietat d'aquesta edició:

Institut d'Estudis Catalans. Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Ajuntament d'Elx. Plaça de Baix, s/n. 03202 Elx

Primera edició: novembre de 2000

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-501-4

Dipòsit Legal: B. 16354-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Sigles emprades pels autors	7
Presentació, <i>per Joan A. Argenter</i>	9
Parlaments inicials, <i>per Armando Alberola Romá</i> <i>i Àngels Candela i Plaza</i>	15 17
Naturalitat, cognició i variació morfològica, <i>per Manuel Pérez Saldanya</i>	21
El canvi lèxic en català (s. xvi-xx). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva. Les novetats i la llengua catalana, <i>per Josep Martines</i>	35
L'atròfia lingüística del català a la ciutat d'Alacant, <i>per Brauli Montoya Abat</i>	65
La Secció Filològica de l'IEC: funcions, estructura, treballs, <i>per Joan A. Argenter</i>	75
De la <i>nineta</i> a l' <i>ànima de l'ull</i> , <i>per Joan Veny</i>	83
L' <i>Atles lingüístic de la Comunitat Valenciana</i> . Una presentació, <i>per Jordi Colomina i Castanyer</i>	93

L'actitud de Pompeu Fabra davant de la recuperació lingüística valenciana, <i>per Abelard Saragossà</i>	113
Índex onomàstic	127

SIGLES EMPRADES PELS AUTORS

ALC	<i>Atles lingüístic de Catalunya</i>
ALCV	<i>Atles lingüístic de la Comunitat Valenciana</i>
ALDC	<i>Atles lingüístic del domini català</i>
ALEANR	<i>Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja</i>
ALEG	<i>Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne</i>
ALEP	<i>Atlas lingüístico de España y Portugal</i>
ALPI	<i>Atlas lingüístico de la Península Ibérica</i>
ALPO	<i>Atlas linguistique des Pyrénées Orientales</i>
ALTA	<i>Atles lingüístic de la Terra Alta</i>
ALVA	<i>Atles lingüístic del valencià meridional i alacantí</i>
BDOL	base de dades de les Oficines Lexicogràfiques (IEC)
CALA	Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu (de la Generalitat de Catalunya)
CREL	Centre de Referència en Enginyeria Lingüística
CSIC	Consell Superior d'Investigacions Científiques
CTILC	Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (IEC)
DCC	Diccionari del Català Contemporani (projecte de l'IEC)
DCECH	<i>Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico</i>
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
DECat	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i>
DES	<i>Dizionario etimologico sardo</i>
DGLC	<i>Diccionari general de la llengua catalana</i>
DIEC	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (IEC)
DLG	<i>Diccionario da lingua galega</i>
DRACV-I	<i>Diccionari valencià-castellà</i> (RACV)
DRACV-II	<i>Diccionari castellà-valencià</i> (RACV)
IEC	Institut d'Estudis Catalans
IEMB	Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona

LE-PAROLE	Preparatory Action for Linguistic Resources Organisation for Language Engineering
OL	Oficines Lexicogràfiques (de la Secció Filològica de l'IEC)
PatRom	Patronymica Romanica (projecte)
RACV	Real Academia de Cultura Valenciana
RD	reial decret
SCEC	Societat Catalana d'Estudis Clàssics (filial de l'IEC)
SCLL	Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'IEC)
SIMPLE	Semantic Information for Multifunctional Plurilingual Lexica
SNs	sintagma nominal singular
TERMCAT	Centre de Terminologia per a la Llengua Catalana
UA	Universitat d'Alacant
UJI	Universitat Jaume I (Castelló)
UPF	Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
UV	Universitat de València

PRESENTACIÓ

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans es complau d'oferir al lector les actes de les seves jornades anuals que l'octubre de 1998 tingueren lloc a la ciutat d'Elx i a la Universitat d'Alacant. La tradició consolidada d'aquesta mena de jornades m'eximeix ja de fer-ne cap presentació. Les Jornades d'Elx i de la Universitat d'Alacant ens mereixen, però, una consideració molt particular per circumstàncies externes i pel seu desplegament mateix.

D'una banda, havent visitat ja el nord del País Valencià el 1992 (Jornades de Castelló),¹ la Secció arribava fins a les terres meridionals del domini lingüístic en la seva segona visita al País Valencià dins el programa, i amb el format actual, d'aquestes jornades.² De l'altra, això s'esqueia al bell mig d'un procés en curs que havia estat i era alhora crucial i problemàtic per a aquesta part de la comunitat catalanoparlant, procés que havia d'abocar d'una manera immediata a una situació d'atzucac, i a hores d'ara, quan redacto aquestes ratlles, encara resta obert a tota mena d'incerteses.

Ens referim, és clar, a l'anomenat «pacte lingüístic», que hauria d'haver tancat un suposat «conflicte lingüístic» valencià,³ al procés d'elaboració del dictamen que les Corts Valencianes havien encomanat de redactar al Consell Valencià de Cultura i a la posterior aprovació de la Llei 7/1998, del 16 de se-

1. Vegeu Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Castelló, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans; Castelló, Universitat Jaume I, 1993.

2. La Secció Filològica havia visitat Perpinyà el 1983 i València el 1985, abans d'iniciar de manera sistemàtica les visites anuals a poblacions de fora de Barcelona.

3. No cal dir que l'expressió «conflicte lingüístic valencià» designa, efectivament, un conflicte que pot caracteritzar-se des del punt de vista sociolingüístic, polític i ideològic, en què la llengua és instrumentalitzada, però que poc té a veure amb un «conflicte lingüístic» entre català i valencià, varietats d'una llengua unitària, o entre versions normatives d'una mateixa llengua.

tembre, de la Generalitat Valenciana, de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. La coincidència havia estat del tot fortuïta, com pot comprendre tothom qui vulgui fer-se càrrec de la previsió amb què la Secció Filològica de l'IEC ha d'organitzar aquestes jornades anuals fora de Barcelona, no solament per òbvies raons d'intendència i de logística, sinó també per l'antelació amb què cal encomanar els treballs de les ponències, invitar els col·laboradors i lligar caps amb els organitzadors i les autoritats locals, atès el caràcter cívic i eventualment polític, ultra l'acadèmic, d'aquests desplaçaments de la Secció.

Hom havia planificat unes jornades plenes de contingut acadèmic, i els afers de la cosa pública no hi podien tenir cabuda, sinó molt tangencialment. I, tanmateix, l'ombra d'aquests afers no va deixar de planar de bon començ sobre el desplegament de les Jornades i els comentaris al marge de les sessions acadèmiques. De fet, s'hi feren ben explícits en les intervencions públiques —que aparentment havien de ser protocol·làries— dels representants de la societat civil, és a dir, del representant de l'equip de govern de la Universitat d'Alacant, senyor Armando Alberola, vicerector d'Estudis, i de la representant del consistori d'Elx, senyora Àngels Candela, tinenta d'alcaldia de Foment i Turisme. L'interès específic dels seus parlaments, i la seva incidència en la qüestió del procés obert a la Comunitat Autònoma Valenciana suara esmentat, ens ha dut a considerar la conveniència d'incloure'n la versió escrita en aquesta publicació eminentment acadèmica. Si bé alterem d'aquesta manera la tradició seguida fins ara en els diversos volums de la sèrie, aportem uns testimoniatges que cal avaluar d'acord amb l'afectació immediata i la representativitat social dels testimonis, i d'acord amb la situació concreta del moment i les línies generals del procés.

Hem d'agrair a la Universitat d'Alacant la rebuda i l'honor que ens prodigà, la seva participació en l'organització de les Jornades —a través del Departament de Filologia Catalana i, especialment, de la seva directora, la professora Llúcia Martín—, i el fet que acollís una de les sessions acadèmiques. També hem d'agrair a l'Ajuntament de Sant Vicent del Raspeig i al seu alcalde, senyor Francisco Canals, la rebuda i el tractament que va dispensar a la Secció.

No podem tancar el capítol d'agraïments sense expressar-ne un de ben sincer a l'Ajuntament d'Elx, per l'acollida de què hi fou objecte el Consell de Govern de la Secció Filològica i per la cessió del seu saló de plens per a la segona sessió acadèmica. En aquest context, i davant el nombrós públic assistent, fou pronunciat el parlament de la tinenta d'alcaldia, que reproduïm ací.

De cap manera, però, no podem deixar de mencionar i d'agrair de cor l'entusiasme d'una persona que féu possible l'èxit material de les Jornades, que contribuï a la seva organització, a desencallar allò que de vegades semblava encallat, i a fer que la visita de la Secció Filològica a Elx tingués una projecció pública important, un acompanyament cordial i que comportés una mobilit-

zació de les diverses associacions culturals de la comarca. Em refereixo al senyor Joan Carles Martí, president de l'associació El Tempir. Sense ell ni les Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Elx haurien estat el que foren, ni el record que ara en tenim fóra el que és.

Aquest volum recull totes les ponències que foren llegides a les Jornades, ara a la Universitat d'Alacant, ara a Elx. La participació d'estudiosos del País Valencià hi és notòria. La col·laboració que la Secció sempre ha trobat entre els professionals d'aquelles terres és molt gratificadora i alguns dels treballs ací aplegats en porten el segell inconfusible. Els professors universitaris valencians dedicats al conreu de les diverses disciplines lingüístiques han arribat a desplegar uns interessos i unes metodologies específiques que han contribuït a donar uns perfils singulars a les diverses universitats del país. En remarcaré aquells que troben un reflex més directe en aquestes pàgines: la lingüística cognitiva,⁴ la dialectologia tradicional i la geolingüística, la lexicografia diacrònica cognitiva, la recerca sociolingüística en l'àmbit dels processos de substitució i d'obsolescència lingüística, l'estudi de la codificació lingüística i la seva fonamentació.

Així, la contribució de Manuel Pérez Saldanya, membre de la Secció Filològica i professor de la Universitat de València, se centra en l'estudi dels principis d'estructuració cognitiva subjacents a la percepció i al llenguatge, i n'exemplifica la vigència amb l'anàlisi de canvis esdevinguts en el subsistema de la morfologia flectiva del català, per extraure'n la conclusió teòrica que «mantenir que la capacitat del llenguatge és una capacitat totalment dissociada de la resta de capacitats cognitives és un punt de vista teòricament acceptable si es pretén delimitar únicament aquells aspectes particulars de les llengües naturals, però ajuda ben poc a una comprensió més global i més realista de la manera com treballa la intel·ligència humana».

Josep Martines, professor de la Universitat d'Alacant, ens mostra com reconstruir la història dels nostres mots partint d'una perspectiva cognitiva, la qual posa en el centre de l'estructuració de les propietats semàntiques dels mots i de llur organització en el lèxic nocions i principis derivats de la teoria dels prototipus.⁵ L'exemple triat ens mostra no solament com aquesta via permet relacionar principis cognitius generals amb desplaçaments i canvis semàntics de diversa mena, sinó també com aquesta aproximació, que no desvincula d'una manera tallant sincronia i diacronia, també permet relacionar els canvis lexicològics i l'evolució cultural.

4. Associada d'antuvi al nom de R. Langacker i els seus col·laboradors i estesa per diverses universitats europees.

5. Proposada i argumentada empíricament, entre altres, per E. Rosch, representa una semàntica antiaristotèlica (en què el significat dels mots és concebut no com a categòric, sinó com a gradual), i, doncs, una semàntica «difusa», reelaborada per G. Lakoff amb la seva proposta dels «models culturals idealitzats».

Brauli Montoya, professor de la Universitat de les Illes Balears,⁶ fill de Novelda i fet en el si de l'escola alacantina de sociolingüística variacionista, recentment ens ha donat a conèixer la primera part d'un important treball de camp sobre la ruptura de la transmissió lingüística primària a la ciutat d'Alacant.⁷ Ací ens endinsa en l'aspecte complementari d'aquesta recerca: el procés d'obsolescència lingüística entre els darrers catalanoparlants d'Alacant,⁸ i se centra també en el subsistema morfològic. L'estudi dels processos de decadència lingüística irreversible en comunitats terminals, la qual precedeix l'extinció local d'una llengua o varietat lingüística, és un camp consolidat al llarg de la dècada dels vuitanta, incideix metodològicament en l'àmbit de la lingüística històrica i de la sociolingüística; a més, ha cridat l'atenció sobre el problema de les llengües amenaçades o en perill d'extinció i ha posat damunt la taula de despatx dels lingüistes llur responsabilitat davant la situació.⁹

La contribució personal del qui signa a les Jornades és de tot un altre tipus, i no tracta de cap problema científic, sinó que fou una exposició descriptiva de l'estructura, la composició, les funcions, les activitats i els projectes en curs de la Secció Filològica de l'IEC. Per a molts són, potser, coses sabudes, per a altres, potser, coses mig sabudes i, en fi, pot haver-hi qui no en té coneixement. Per la raó que sigui, els mecanismes de projecció exterior d'una institució com l'IEC, prou peculiar en ella mateixa, no són gaire efectius i, de vegades, aquestes jornades són una bona avinentesa per a parlar-ne entre col·legues.

Joan Veny, membre de la Secció Filològica, catedràtic de la Universitat de Barcelona i mallorquí de bé, aporta l'estudi, com sempre minuciós, d'un problema de lexicografia dialectal —el nom de la 'nineta de l'ull' i les seves variants geolingüístiques, en particular l'alternativa «l'ànima o l'animeta de l'ull»—, i fou alhora una bona ocasió per a donar a conèixer, una vegada més, un dels actuals projectes estel·lars de la Secció Filològica de l'IEC i el seu estat actual: el de l'Atlas lingüístic del domini català (ALDC). Actualment, codirigits per J. Veny i L. Pons i gràcies a una iniciativa de la Secció i de l'IEC, els treballs de l'ALDC han rebut una important embranzida, les dades aplegades han estat transcrits i digitalitzades, se n'ha iniciat ja la fase cartogràfica i hom albira la pròxima publicació del primer volum.¹⁰

6. En escriure aquestes ratlles el professor Montoya ha guanyat una càtedra a la Universitat d'Alacant, a la qual s'incorporarà el curs 1999-2000.

7. Vegeu B. MONTAYA, *Alacant: la llengua interrompuda*, València, Denes, 1998.

8. Aquesta part de la recerca serà publicada, en breu, dins la «Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística» de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

9. Em permeto remetre a la meua nota «Els lingüistes i les llengües amenaçades», *Els Marges*, núm. 50 (1994), p. 75-81.

10. Recentment n'han estat publicats diversos materials. Vegeu A. M. BADIA, L. PONS i J. VENY, *Atlas lingüístic del domini català: Qüestionari*, Barcelona, IEC, 1993, i J. VENY i L. PONS, *Atlas lingüístic del domini català: Etnotextos del català oriental*, Barcelona, IEC, 1998 (acompanyat d'una mostra de gravacions orals).

Jordi Colomina, de la Universitat d'Alacant i iniciat també en l'escola alacantina de sociolingüística variacionista, ens ofereix una exposició del projecte de l'Atles lingüístic de la Comunitat Valenciana (ALCV), patrocinat per la Generalitat Valenciana, i del qual és director, acompanyat d'un bon nombre de coordinadors de zona, algun dels quals participa com a autor d'aquest volum i d'altres han participat en altres jornades de la Secció. Acabat el treball de camp, l'autor ens n'ofereix un tast amb el comentari de tres mapes de dades lexicals, i amb la inclusió en apèndix del qüestionari reduït, dels dos que foren emprats com a instruments de recerca.

Finalment, però no la menys interessant, l'aportació d'Abelard Saragossà, de la Universitat de València, analitza l'actitud de Pompeu Fabra davant la recuperació lingüística valenciana i polemítza amb aquells que en distorsionen el sentit encara ara, després que una aital distorsió de les intencions i propostes de Fabra hagi estat ja denunciada en tantes ocasions per mestres com Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Enric Valor i el mateix Saragossà, entre altres. Aquesta aportació era particularment pertinent l'any que es complia el cinquantè aniversari de la mort de Pompeu Fabra, el qual la Secció Filològica de l'IEC va voler significar amb la realització del Simposi Pompeu Fabra, dins el marc de les Jornades Científiques de l'IEC, els dies 26 i 27 de novembre, un mes escàs després de les Jornades d'Elx.¹¹ La reflexió de Saragossà, d'altra banda, tenia la virtut de retornar-nos a la història de la codificació del català modern i a la necessitat que aquesta abraçés el conjunt de la comunitat lingüística, en definitiva, a allò que constitueix l'objectiu primordial de la Secció Filològica de l'IEC.

No puc deixar de recordar la il·lusió —habitual en ella, però que potser aquesta vegada vaig viure més de prop— amb què Maria Angels Anglada ens acompanyà en aquestes Jornades d'Elx i el bon record que se n'endugué i que probablement hi deixà. Cap de nosaltres no podia pensar llavors que havien de ser les darreres en què participaria. Sigui'm permès de dedicar aquest aplec de treballs a la seva memòria.

JOAN A. ARGENTER
President de la Secció Filològica

11. També la Universitat Rovira i Virgili celebrà el col·loqui internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» del 14 al 16 de desembre del mateix any, i enguany s'hi ha afegit la Universitat de les Illes Balears amb el simposi «L'obra de Pompeu Fabra i les Illes Balears» (14, 22, 29 i 30 d'abril).

PARLAMENTS INICIALS

Voldria que aquestes paraules de benvinguda que tinc l'honor de dirigir en nom del nostre rector als membres de l'IEC foren també d'agraïment per haver elegit la nostra universitat per dur a terme una de les sessions acadèmiques que, de tant en tant, l'Institut acostuma a fer fora del seu àmbit habitual de treball.

Perquè, professor Argenter, la tasca que du a terme l'Institut que avui vostè representa és ben coneguda en aquestes terres del sud; coneguda i reconeguda, perquè ens ha lliurat materials d'enorme transcendència des del punt de vista científic i, per què no dir-ho també, per la difusió de la nostra llengua.

L'edició en anys passats de les *Normes ortogràfiques*, del *Diccionari ortogràfic*, de la *Gramàtica* o la més recent publicació del *Diccionari de la llengua catalana* són fites d'incalculable valor, produïdes per una institució que té la sort i el privilegi de ser considerada, per llei del Parlament de Catalunya, com a organisme normatiu en matèria de català. I això, en aquestes terres i en aquests moments, té un sentit que vostès podran endevinar sense greus problemes de reflexió.

Vostès saben, de debò, quina és la situació de la llengua en el nostre àmbit. Quines són les dificultats per a dur a terme una tasca de normalització que, amb tots els entrebancs possibles, però també amb tota la il·lusió del món, està portant a terme l'actual equip rector de manera ferma, però mesurada, amb respecte a la comunitat universitària, perquè pensem que aquesta és la millor manera de fer les coses.

Sé que no resultarà estrany que faça una referència a l'anomenat «conflicte lingüístic» en terres valencianes. És aquesta una denominació que no pertany a la comunitat científica, perquè per a la comunitat científica, aquest conflicte no existeix. És ben conegut que el problema té un tarannà diferent i

que va ser obert per interessos aliens als científics i, per això, s'intenta tancar amb una solució que té més de política que de científica. I això pot conduir a una situació de paràlisi. El temps ho dirà.

A hores d'ara, les Corts Valencianes han aprovat la creació de l'anomenada «Acadèmia Valenciana de la Llengua» com a organisme normatiu del valencià. No entraré en el contingut del dictamen previ del Consell Valencià de Cultura que dona forma a l'esmentat organisme, però sí que faré un desiratum per si, arribat el cas, l'Acadèmia quallara.

Desitjaria que aquesta Acadèmia Valenciana de la Llengua mantinguera un criteri unitari amb la Secció Filològica de l'IEC, i que establira una estreta i enriquidora relació de cooperació que fera possible l'estudi i seguiment de les peculiaritats dialectals valencianes que, sens dubte, aporten variació i riquesa al conjunt del sistema lingüístic català.

Sense menystenir l'esforç de les institucions valencianes per resoldre el *conflicte lingüístic*, cal continuar exigint a aquestes institucions mesures pragmàtiques i eficaces que potencien l'ús social del valencià en l'esfera pública a fi que la llengua dels valencians tinga futur; un futur possible i digne que conjure definitivament el perill vertader de la substitució lingüística i la desaparició.

Pense que és oportú redefinir les competències i els objectius de les institucions universitàries. Tot i les funcions de l'Acadèmia, no es pot oblidar que és a les universitats on, en última instància, es formen els filòlegs i on es porten a terme els més importants treballs d'investigació científica en matèria lingüística. És per això que, com abans deia, hem d'apostar decididament des del món universitari en general, i des de la Universitat d'Alacant en particular, per l'íntima col·laboració i la màxima coordinació entre la Secció Filològica de l'IEC, la futura Acadèmia Valenciana de la Llengua i les diferents instàncies universitàries amb competències filològiques. D'aquesta suma d'esforços pot ser que depenga la dignificació, la normalització i el prestigi social de la llengua que compartim.

És per tot això que la vostra visita acadèmica a la nostra universitat és important i oportuna. Us demanaria que, en la mesura de les vostres previsions, torneu al més aviat possible. Seria el millor indicador que les coses poden canviar.

Us agraïsc de nou la vostra presència, i declare inaugurat, en nom del rector de la Universitat d'Alacant, les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Universitat d'Alacant.

ARMANDO ALBEROLA ROMÁ
Vicerector d'Estudis i Innovació Educativa
Universitat d'Alacant

Com a tinenta d'alcaldia voldria, en primer lloc, donar-vos la benvinguda a Elx alhora que us faig arribar la salutació més cordial de part de l'alcalde de la ciutat, el senyor Diego Macià i Anton, el qual em demana que el disculpen atès que per motius d'agenda no ha pogut ser hui a Elx, com hauria estat el seu desig.

Es un honor per a Elx afegir-se a la llista creixent de ciutats de tot l'àmbit lingüístic català que han estat la seu de la sessió extraordinària anual de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Unir així el nom d'Elx als d'Eivissa i Formentera, Lleida, Castelló, Menorca, Perpinyà o Palma de Mallorca no pot més que engrandir-nos des d'una ciutat que, per tantes raons i motius, ha participat d'una història i d'una llengua comunes.

Aquesta llengua, especialment maltractada per aquestes latituds, on la dreta valenciana voldria veure-la dividida i, fins i tot, desapareguda, es troba hui al nostre àmbit de País Valencià en una situació difícil. No podem ser optimistes amb els resultats del dictamen per la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua ja que no es constitueix des del reconeixement explícit del principis científics al voltant de l'origen i de la denominació del valencià. Per contra, es parteix d'un text ambigu i polisèmic que tot ho pot permetre, tant els plantejaments d'unitat del valencià amb el sistema lingüístic català, com anar en sentit totalment contrari, des de plantejaments secessionistes. En cap moment no es plantegen en la llei relacions preferents de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua amb les altres acadèmies o entitats similars de la resta de països de parla catalana per tal de reconèixer, d'aquesta manera, els lligams especials del valencià amb el català.

La composició de l'Acadèmia tampoc no és clara. Està sotmesa als avatars polítics (cal que siga votada al Parlament), dels quals hauria de fugir, i no respon a cap criteri científic, com sempre hem exigit. Quan es vol fer un estudi seriós al voltant d'alguna cosa es consulta la universitat corresponent. Sembla lògic que quan volem disposar d'una instància que decideix sobre temes filològics deixem això en mans d'experts, de la universitat, de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

El funcionament de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua serà decisiu per al futur de la nostra llengua. Qualsevol plantejament que vaja en el sentit de separar la nostra llengua de la resta del sistema lingüístic català debilitarà encara més el procés de normalització de l'ús del valencià. La llengua és, per da-

munt de tot, l'instrument de comunicació de les persones a casa, al treball, als mitjans de comunicació, en la literatura, en la ciència, etc.

Defensar la unitat del valencià amb el català és l'únic camí possible per normalitzar l'ús social de la llengua. Tots aquells que estímem la nostra llengua haurem de continuar treballant perquè el secessionisme lingüístic desaparega del País Valencià i perquè la dreta deixi de posar obstacles, d'una vegada per totes, a la normalització de l'ús de la nostra llengua.

Difícilment es podrien fer realitat les paraules del senyor Joan Argenter, president de la Secció Filològica, quan parla: «d'establir-hi lligams, de recollir-ne les preocupacions relatives a la codificació de la llengua i a l'evolució del procés de normalització, d'intercanviar-hi propostes de futur i de departir-hi a propòsit de la situació lingüística», si en aquesta sala del Consell de la Vila d'Elx, on des de l'edat mitjana hem parlat català, haguérem necessitat posar un servei de traducció simultània.

D'altra banda, he d'agradir des de l'Ajuntament d'Elx la participació activa i la il·lusió amb la qual les associacions cíviques per la normalització del valencià —del valencià entès clarament com a denominació afectiva i legítima dins la unitat de la llengua catalana— han acollit la vostra visita. Sobre la cívica d'Elx —El Tempir— ha recaigut la coordinació d'aquest acte, i per això tenim aquí entre nosaltres representants de la Cívica d'Alacant, de l'Antina de Santa Pola, de la Gola de Guardamar, del Raig de Crevillent, del Rotgle de Novelda i del Bull de Monòver, com també de l'Institut Comarcal del Baix Vinalopó i del Casal Jaume I d'Elx. Des d'aquí vull tornar a agrair a totes i a tots la faena feta, i us animem a seguir en aquest tasca difícil.

Vull creure que el procés de redreçament lingüístic i cultural avança, malgrat tots els entrebancs que s'hi han posat des de la Generalitat Valenciana i contra els quals hem reaccionat des d'alguns municipis i des dels sectors més compromesos de la societat. Només des d'una col·laboració entre les institucions públiques i la societat civil podrem capgirar una situació lingüística que s'augurava nefasta fa d'això vint anys. L'abandó lingüístic alarmant, sobretot a les grans ciutats, i les onades immigratòries massives que hem rebut al llarg del darrer mig segle eren elements certament preocupants. L'èxit de les línies d'immersió lingüística al Baix Vinalopó —amb prop de tres mil alumnes d'ensenyament primari escolaritzats en català— no ens pot fer oblidar com en els últims anys s'ha frenat, des dels sectors més conservadors de la societat valenciana amb l'ajuda del Govern, un procés que semblava dinàmic i imparable. Així, a Elx, ens trobem amb el fet que la demanda d'ensenyament en català ultrapassa l'oferta educativa i que al camp d'Elx —amb vint-i-cinc mil habitants i on la llengua és hegemònica entre els xiquets i les xiquetes d'ensenyament primari— no s'ha creat encara cap línia d'ensenyament en valencià.

La ciutat d'Elx, amb vora dos-cents mil habitants, té assignat en aquests moments un paper decisiu en el futur del català per aquestes comarques. Es

tracta —ni més ni menys— d'una constatació i no pas d'una professió de capitalitat malentesa: la pròpia ciutat d'Elx i les seues partides rurals s'ho mereixen. També s'ho mereixen les altres poblacions catalanoparlants —no tan petites i amb una vitalitat de la llengua altíssima— de la contornada. La ciutat d'Alacant —tan a prop— haurà d'integrar-s'hi si no vol allunyar-se —més encara— dels territoris que l'envolten i, especialment, de la seua pròpia història i de la seua pròpia tradició lingüística.

Deixem, doncs, que la filologia siga cosa de filòlegs, que el valencià siga català i que també ho siguen el mallorquí i el rossellonès, com ho han sigut sempre. Treballem, doncs, perquè els jóvens i les jóvens seguesquen transmetent aquesta llengua. Fem que siga d'ús comú i dins totes les nostres institucions, i que no perda gens del seu vigor com a gran llengua europea de cultura.

ÀNGELS CANDELA I PLAZA
Tinenta d'alcaldia de l'Ajuntament d'Elx

NATURALITAT, COGNICIÓ I VARIACIÓ MORFOLÒGICA*

1. PRESENTACIÓ

La gramàtica generativa, com és ben sabut, parteix de la idea que el llenguatge és una capacitat innata, un «instint», per dir-ho amb el terme utilitzat en una obra recent que s'ha convertit en un autèntic *best-seller* als Estats Units;¹ una capacitat, a més, totalment dissociada de la resta de capacitats cognitives. Passades quasi tres dècades de la famosa polèmica entre Chomsky i Skinner sobre la naturalesa de la capacitat del llenguatge, el debat continua encara sense estar totalment tancat. Actualment, com és obvi, els termes del debat no tenen a veure amb el caràcter eminentment innat (com postulava Chomsky) o eminentment condicionat (com postulava Skinner) de l'adquisició, sinó amb el grau que cal atorgar a allò que és innat (i que formaria part de la gramàtica universal transmesa genèticament) i allò que es deu a les generalitzacions i a la construcció d'una gramàtica concreta a partir de l'estimulació a què els nens es veuen sotmesos al llarg d'un procés de maduració del cervell. El debat continua igualment obert pel que fa a la relació que la capacitat del llenguatge manté amb la resta de les capacitats cognitives. Efectivament, si per al generativisme, el llenguatge és una capacitat totalment dissociada de la resta de capacitats cognitives, per als cognitivistes la capacitat

* Agraïxo a José Ignacio Hualde i a Llorenç Comajuan els interessants comentaris que van fer a una primera versió d'aquest text. Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació GV-3175/95 de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

1. Es tracta del llibre de Steven PINKER, *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*, Nova York, Harper Perennial, 1995. Aquesta obra parteix del marc teòric de la gramàtica generativa i tracta de defensar amb diferents arguments que la capacitat del llenguatge és una capacitat innata, transmesa genèticament.

del llenguatge presenta uns clars paral·lelismes amb la resta de capacitats cognitives i, molt especialment, amb la capacitat perceptiva. Més encara, la manera com tendim a estructurar els estímuls visuals sembla directament relacionada amb la manera com s'estructura el llenguatge.² No és estrany, en aquest sentit, que s'anomene *lingüística cognitiva* (o *gramàtica cognitiva*) el corrent teòric que parteix de l'estreta relació existent entre el llenguatge i les altres capacitats cognitives. En aquesta xerrada, em detindré a exemplificar aquesta relació a partir d'alguns exemples relacionats amb la morfologia flexiva; concretament, tractaré de mostrar que alguns dels principis que regeixen la morfologia flexiva i l'organització dels paradigmes flexius estan estretament vinculats a les lleis perceptives delimitades per la psicologia de la forma (*Gestalt*). El marc teòric que utilitzaré serà, en un sentit ampli, el de la lingüística cognitiva.

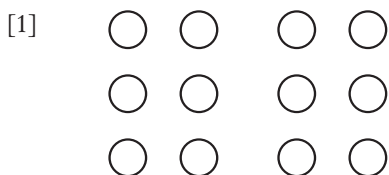
2. LES LLEIS DE L'ORGANITZACIÓ DELS ESTÍMULS PERCEPTIUS

La psicologia de la forma ha posat en relleu el fet que tendim a configurar el *camp perceptiu* com una figura global, com un tot organitzat (una *Gestalt*, en alemany) i no com un seguici d'elements purament juxtaposats.³ El paral·lelisme entre percepció i llenguatge sembla del tot evident des del moment en què les llengües naturals constitueixen un sistema de signes, entre els quals s'estableixen tota una sèrie de relacions sintagmàtiques i paradigmàtiques: un sintagma o un paradigma, des d'aquesta perspectiva, forma un tot organitzat i no una pura acumulació d'elements inconnexos. Tornant a la percepció, els psicòlegs vinculats a aquest marc teòric han assenyalat que els estímuls perceptius s'estructuren a partir d'una sèrie de lleis perceptives; concretament, a partir de la llei de la proximitat, de la semblança, de la continuïtat i de la bona forma, entre d'altres. Tot seguit delimitem, a grans trets, aquestes lleis perceptives.

La *lleï de la proximitat* fa referència al fet que tendim a associar els elements discrets amb aquells que són més pròxims. En un conjunt d'elements discrets, per tant, els elements pròxims pertanyen a un mateix grup i es dissoïen dels més allunyats. Davant un estímulo com el de [1], per exemple, es tendirà a veure dos grups de punts i no dotze punts independents.

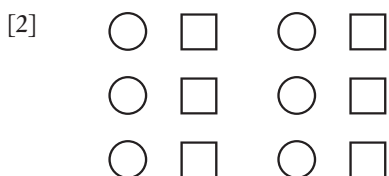
2. La idea que el llenguatge manté un clar paral·lelisme amb la capacitat perceptiva ha estat assumida, entre d'altres, per TALMY (1988), LÓPEZ GARCÍA (1989), CALVO (1989) i CIFUENTES (1994, p. 21-28).

3. Sobre la psicologia de la forma i les lleis perceptives, vegeu els llibres clàssics de KOFFKA (1935), i KÖHLER, KOFFKA i SANDER (1963). També resulta útil la presentació global que apareix en GUILLAUME (1971) i, des d'una perspectiva més actual, en HOCHBERG (1997).

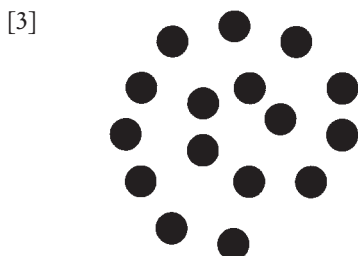

La proximitat s'identifica, consegüentment, amb la distància espacial entre els elements d'un conjunt. Alterant la proximitat, és a dir, la distància relativa que separa els elements, es poden canviar profundament les agrupacions i, per tant, el nombre i la forma de les unitats.

La *llei de la semblança* té a veure amb la tendència a associar els elements discrets amb aquells que són més semblants. Davant d'un estímul com el de [2], per exemple, es tendirà a veure columnes verticals i no columnes horitzontals.

La *llei de la continuïtat* remet a la tendència a establir seqüències lineals. D'acord amb aquesta tendència, els punts pròxims tendeixen a formar una línia tot i que la pertinença d'un punt a una línia depèn sobretot del fet que aquest punt siga la millor prolongació de la línia. Davant d'un estímul com el de [3], per exemple, es tendirà a veure una línia espiral.

La *llei de la bona forma*, finalment, és la llei més general i la que engloba totes les altres. Aquesta llei, concretament, assenyala que una percepció tendeix a prendre la millor forma possible, la més equilibrada i la més estable.

La bona forma es caracteritza, així, per la simplicitat de l'estructura, per la regularitat dels elements i del contorn, i per la simetria. La millor forma, doncs, és la més redundant possible.

Aquestes quatre lleis perceptives presenten un clar paral·lelisme amb diverses tendències lingüístiques constatables en els diferents nivells del llenguatge. En aquest treball, com s'ha indicat adés, ens centrarem en la relació que s'estableix entre aquestes lleis i algunes de les tendències que es poden constatar en l'àmbit de la morfologia flexiva i que donen compte de certes variacions diacròniques i diatòpiques.

3. LA DISTÀNCIA LINGÜÍSTICA

La llei perceptiva de la distància té una traducció evident en les llengües naturals, ja que els elements lingüísticament més pròxims dins una seqüència solen ser també els elements conceptualment més pròxims. La distància lingüística presenta, per tant, un alt grau de motivació i, en general, es pot interpretar com un reflex formal (com una icona) de la distància conceptual. Seguint bàsicament la proposta delimitada per Haiman (1985, § 2.2), en [4] s'estableix una escala decreixent de distància lingüística. En aquesta representació, «#» indica frontera de mot, «++» frontera entre un mot i un clític (o adjunt) i «+» frontera entre morfemes.

- [4] *Distància lingüística decreixent entre X i Y:*
a) dos mots no necessàriament adjacents: X # (A) # Y
b) dos mots adjacents: X # Y
c) un mot i un clític (o un adjunt): X ++ Y
d) un radical i un afix: X + Y

La formació del futur romànic a partir d'un infinitiu seguit del verb *haveo* ens pot servir fàcilment per a exemplificar la pertinença lingüística de l'escala anterior, ja que els dos constituents de la construcció han experimentat un progressiu acostament conceptual i lingüístic que, a grans trets, s'identifica amb les quatre distincions establertes en l'escala de [4].⁴

Estadi 0. El futur romànic, com és ben sabut, procedeix d'una construcció d'infinitiu final documentada esporàdicament en autors llatins clàssics, sobretot amb verbs de llengua:

4. Per a un estudi més detallat de la formació del futur en les llengües romàniques, vegeu FLEISCHMAN (1982) i PÉREZ SALDANYA (1998, cap. 16).

[5a] [...] de re publica nihil *habeo* ad te *scribere* (Ciceró).
'[...] no tinc res a dir-te sobre els assumptes polítics.'

[5b] [...] *habeo* etiam *dicere* quem [...] de ponte in Tiberim deicerit (Ciceró).
'[...] tinc [un cas] a citar d'una persona que es llançà del pont al Tíber.'

Com mostren aquests exemples, la distància lingüística i conceptual entre el verb *habeo* i l'infinitiu és màxima —és la corresponent a [4a]: el verb *habeo* és un verb ple amb el significat de possessió i forma part de l'oració principal, mentre que l'infinitiu pertany a l'oració subordinada final.

Estadi 1. La distància conceptual entre les dues unitats es redueix entre els segles II i IV dC quan el verb *habeo* inicia un procés de gramaticalització i es converteix en un auxiliar (o un semiauxiliar) amb el valor deòntic d'obligació. Com es pot observar en els exemples de [6], l'aproximació conceptual entre *habeo* i l'infinitiu queda reflectida icònicament en la posició adjacent que generalment ocupen els dos mots —la posició corresponent a [4b] en l'escala de la distància.

[6] Quid *habui facere*? (Sèneca).
'Què hauria d'haver fet?'

Estadi 2. Un cop consolidat el valor d'obligació, el derivat de *habeo* continua el procés de gramaticalització i ben aviat comença a desenvolupar valors típicament futurs, valors relacionats amb la intenció (allò que es vol fer amb posterioritat a l'acte de parla) i amb la predicció (allò que segurament s'esdevindrà d'acord amb l'estat de coses actuals). El significat del verb conjugat s'aproxima conceptualment al de l'infinitiu, i aquesta aproximació tendeix a traduir-se novament en una major proximitat formal: el verb *habeo*, així, ocupa una posició cada vegada més fixa darrere de l'infinitiu i s'aglutina progressivament amb aquest. El primer exemple de futur típicament romànic ens l'ofereix el passatge de la *Crònica* de Fredegari de mitjan segle VII, que ha estat comentat pel doctor Joan Bastardas en un interessant article sobre l'origen de les llengües romàniques (Bastardas, 1989). Segons es narra en la crònica, Justinà, després d'haver fet presoner el rei persa, li va demanar que li tornés les ciutats i les províncies conquerides. Com es pot comprovar en el fragment que es reproduïx en [7], el rei persa, en bon llatí, li responia que no pensava tornar-les-li (*non dabo*), però Justinà li retrucava en un to més contundent, amb un mot típicament romànic, que sí que les hi tornaria (*daras*).

[7] Et ille respondebat: «non dabo». Iustinianus dicebat: «daras». Ob hoc loco illo, ubi haec acta sunt, civetas nomen Daras fundata est iusso Iustiniano (Fredegari).

El mot *daras*, com ha assenyalat Bastardas (1989, p. 38), és un mot típicament romànic, tant per l'etimologia (no s'usa la forma sintètica del futur llatí, *dabis*, sinó una forma vulgar provinent de la perífrasi *dare habes*) com per l'estructura morfofonològica (es tracta d'un mot agut, accentuació incompatible amb el geni de la llengua llatina). En aquest estadi, amb tot, l'aglutinació no és completa: la construcció constitueix un únic mot fonològic, però el derivat del verb *habeo* es comporta com un adjunt verbal i no exclou la possibilitat d'intercalar pronoms personals febles, d'acord amb la distància lingüística de [4c]. En català, aquesta possibilitat, coneguda amb el nom de *imesi* (o *mesoclisi*), es manté amb una clara vitalitat tot al llarg de l'edat mitjana, com es pot comprovar en els exemples següents:

- [8a] [...] e.yl dit Mateu li respòs e dix: «Que no le t'e feta, mas *fer-la-t'é!*» (Joan MIRALLES, *Un bre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-60): Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, vol. II, Palma, Moll, 1984, p. 234).
- [8b] Ara, doncs, atén diligentment, e *dir-te-n he* algunes que els maestres de les lletres seculars, e altres que els teòlegs vertaders, han posades (Bernat METGE, *Lo Somni*, Barcelona, Barcino, 1925, p. 32).

Estadi 4. L'aproximació lingüística es completa en el moment en què el derivat de *habeo* es fusiona totalment amb l'antic infinitiu i es converteix en un afix flexiu, això és, en el moment en què la distància lingüística és la de [4d]. Pel que fa aquest darrer estadi, només apuntarem que en moltes llengües romàniques aquest canvi formal s'ha associat també amb un major grau de gramaticalització, com mostra el fet que el futur hagi assolit un valor epistèmic de suposició, equivalent al de la perífrasi *deure* més infinitiu: *deuen ser a casa*. En català, aquest valor no s'ha desenvolupat tant com en altres llengües romàniques. Tot i amb això, aquest ús resulta bastant habitual en combinació amb l'auxiliar *haver*, com mostren els exemples literaris següents:

- [9a] L'espectacle és impressionant. La quantitat d'arbres que hauran caigut durant aquests anys de guerra és desorbitant, in comptable (Josep PLA, *Quadern gris*, vol. I, Barcelona, Destino, 1983, p. 323).
- [9b] Tot el que vulguis, però fixa't només en una cosa que potser t'haurà passat per alt (Francesc TRABAL, *Vals*, Edicions 62 i La Caixa, Barcelona, 1980, p. 34).
- [9c] Al capdavant ignoro si és que m'he proposat acusar-te o bé justificar-me, ni si n'hauré tret alguna cosa d'aquesta interminable confessió (Xavier BENGUEREL, *El testament*, Barcelona, Club Editor, 1955, p. 183).

- [9d] Poques classes socials, considerades globalment, hauran passat més gana que la dels «hidalgos» castellans (Joan FUSTER, *Causar-se d'esperar*, Barcelona: Editorial A. C., 1965, p. 189).

4. LA UNIFORMITAT INTRAPARADIGMÀTICA I INTERPARADIGMÀTICA

La llei perceptiva de la semblança té un correlat lingüístic evident en la tendència a l'isomorfisme, segons la qual els elements semànticament o funcionalment equivalents solen ser també formalment equivalents. El cas més evident d'aquesta tendència s'identifica amb l'anivellament paradigmàtic, això és, amb els canvis tendents a evitar l'al·lomorfia dins un determinat paradigma flexiu i a atorgar la mateixa forma als elements que tenen el mateix significat. Les antigues formes de plural *hòmens, jóvens* o *màrgens*, per exemple, es mantenen en parlars valencians i nord-occidentals, però en la resta del domini lingüístic s'han anivellat amb les formes de singular i s'han convertit en *homes, joves* i *marges*. De manera paral·lela, formes verbals, com ara *meresc* o *cresc*, es mantenen en els parlars que no tenen desinència vocàlica en la primera persona del present d'indicatiu, però han adoptat les formes sense variació al·lomòrfica en el radical en els parlars que han generalitzat la desinència vocàlica *-o*, com es pot observar en [10].

[10a] (meresc >) **mereixo, mereixes, mereix...**

[10b] (cresc >) **creixo, creixes, creix...**

El que resulta més interessant de remarcar és que, juntament amb aquests canvis paradigmàtics generals, els parlants sovint tendeixen a reforçar semblances més puntuals i particulars, que fins i tot atempten contra la regularitat general i paradigmàtica. Pensem, per exemple, en els participis irregulars de la tercera conjugació acabats en *-ert*. Tenen participis etimològics verbs com ara *obrir, cobrir, sofrir* i *oferir*, com es pot comprovar en [11].

[11] Participis forts acabats en /-ért/:

- a) OPERTU > obert
- b) COOPERTU > cobert
- c) SUFFERTU > sofert
- d) OFFERTU > ofert

Aquests participis irregulars, lluny d'adoptar la forma més regular amb la terminació /-íd/, s'han convertit en la base de l'analogia a partir de la qual alguns participis regulars han assolit formes fortes irregulars acabades en /-ért/. Els participis regulars i originaris *omplit, complit* o *establit*, per exem-

ple, es mantenen en parlars valencians i baleàrics, però han adoptat formes en *-ert* en la resta del domini:

- [12a] omplit > omplert
- [12b] complit > complert
- [12c] establít > establert

En aquests casos, els parlants han percebut una semblança formal amb els verbs de [11] i han reforçat aquesta semblança, a pesar que atemptava contra la regularitat del paradigma. Aquesta semblança, de fet, es pot formular per mitjà de l'esquema de [13a], d'acord amb el qual tots els verbs de la tercera conjugació que tenen un radical acabat en consonant labial seguida opcionalment de *l* tenen un participi en *-ert*, i no el participi regular en */-íd/* de l'esquema molt més general i regular de [13b].⁵

- [13a] [... [consonant labial] (l) -ért] participi (III conj.)
- [13b] [... [íd]] participi (III conj.)

La tendència a la regularitat absoluta i a l'anivellament paradigmàtic ha de ser, per tant, matisada en el sentit que, a vegades, els parlants mantenen, i fins i tot reforcen, semblances entre elements aïllats que atempten contra la regularitat dels paradigmes. Tot i el caràcter ideal dels esquemes més regulars, cal tenir en compte que la ment humana té una gran capacitat per a recordar detalls, redundàncies i generalitzacions locals i abstractes, i que amb molta freqüència les relacions locals prevalen sobre les més generals (Bybee, 1996, p. 14).

5. LES RELACIONS IMPLICATIVES

La llei de la continuïtat es pot exemplificar a partir de les relacions implicatives que sovint s'estableixen entre les formes que presenten peculiaritats formals dins un paradigma. En molts casos, en efecte, les irregularitats tendeixen a seguir uns patrons recurrents que atorguen estabilitat a l'al·lomorfa i en faciliten l'aprenentatge; uns patrons segons els quals, l'aparició d'una determinada forma en una categoria implica la reaparició d'aquesta forma en una altra categoria. Moltes formes irregulars, per tant, no solen ser formes aïllades (punts sense continuïtat), sinó formes que tendeixen a establir xarxes contínues a partir de les quals es poden predir les altres formes del paradigma. En català, per exemple, la majoria dels verbs de la segona conjugació que te-

5. Aquests esquemes segueixen la formalització adoptada per BYBEE (1996).

nen un radical velaritzat en algunes formes del paradigma respecten la jerarquia implicativa de [14].⁶

- [14] participi → imperfet de subjuntiu i perfet simple → present de subjuntiu i 1a persona del present d'indicatiu

D'acord amb aquesta jerarquia, en la majoria de casos, es pot preveure que si un verb té un radical velaritzat en una determinada categoria, aquest radical reapareix en les categories situades més a la dreta. Aquesta organització implicativa, de fet, permet delimitar tres models de verbs amb formes velaritzades. El model més regular presenta un radical velaritzat en totes les categories. Pertanyen a aquest model verbs com ara *creure* o *beure*, com es pot comprovar en [15], on es col·loquen entre parèntesis les formes valencianes en aquells casos en què hi ha variació diatòpica.

- [15a] cregut → **cregués** (*creguera*) i **cregué** → **cregui** (*crega*) i **crec**

- [15b] begut → **begués** (*beguera*) i **begué** → **begui** (*bega*) i **bec**

Un model també bastant recurrent presenta formes en totes les categories, excepte en el participi. Aquest model es pot exemplificar amb els verbs *dir* i *prendre*:

- [16a] dit / **digués** (*diguera*) i **digué** → **digui** (*diga*) i **dic**

- [16b] pres / **prengués** (*prenguera*) i **prengué** → **prengui** (*prenga*) i **prenc**

Un tercer model, més aviat esporàdic, únicament té formes velars en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu. Pertanyen a aquest model, el verb *escriure*, almenys en la conjugació més tradicional d'aquest verb, i en valencià, verbs com ara *obrir* o *omplir*:

- [17a] escrit / *escrivís* i *escriví* / **escrigui** (*escriga*) i **escric**

- [17b] obert / *obrirà* i *obrí* / **òbriga** i **òbric**

- [17c] omplit / *omplirà* i *omplí* / **òmpliga** i **òmplic**

La jerarquia de [14], d'altra banda, no només té validesa sincrònica sinó també diacrònica, ja que permet delimitar el procés d'extensió analògica que segueixen els verbs que han adoptat formes velaritzades en el valencià col·loquial. El verb *dormir*, per exemple, velaritzava en la majoria de parlars valencians en la primera persona del present d'indicatiu (*dorc* en lloc del normatiu *dorm*) i en

6. En aquesta jerarquia no es té en compte l'imperatiu, que, en general, adopta formes equivalents a les d'altres categories.

el present de subjuntiu (*dorga* en lloc del normatiu *dorma*). En alguns parlars, però, la velarització ha anat més enllà i també velaritzen l'imperfet de subjuntiu (*dorgués* en lloc del normatiu *dormís*) i el perfet simple (*dorgué* en lloc del normatiu *dormí*). L'extensió analògica, per tant, parteix de les categories més baixes de la jerarquia implicativa de [14] i es generalitza progressivament a les més altes.

6. LA ICONICITAT CONSTRUCCIONAL

La bona forma respon, com s'ha indicat, a la simplicitat de l'estructura, la regularitat dels constituents i del contorn. En termes lingüístics, la bona forma presenta un clar paral·lelisme amb la tendència a la iconicitat construccional que es troba a la base de moltes oposicions morfològiques. D'acord amb aquesta tendència, el marcatge formal tendeix a reproduir icònicament el marcatge funcional, de manera que les formes més marcades funcionalment tendeixen a ser també les més marcades formalment.

La teoria del marcatge, com és sabut, va ser desenvolupada originàriament per l'escola de Praga i ha tingut una especial incidència en la lingüística moderna en disciplines com ara la fonologia, la morfologia i la semàntica. D'acord amb aquesta teoria, els elements lingüístics de qualsevol nivell del llenguatge estableixen oposicions de caràcter binari, en les quals un dels membres és marcat i l'altre no marcat. En la categoria gramatical del nombre, per exemple, el singular és el membre no marcat, i el plural, el marcat. Des d'un punt de vista funcional, els membres no marcats es diferencien dels marcats, perquè responen a totes o a algunes de les propietats següents:

- [18] Propietats dels membres no marcats per oposició als marcats d'una categoria:
- a) Criteri semàntic: presenten un significat més bàsic i sovint tenen un caràcter extensiu (això és, poden aparèixer en lloc dels membres marcats o amb un significat que inclou el dels marcats).
 - b) Criteri pragmàtic: tenen una major freqüència d'ús i solen aparèixer en tot tipus de contextos.
 - c) Criteri psicolingüístic: s'assoleixen abans en el procés d'adquisició del llenguatge, no solen ocasionar errors lingüístics i són bastant resistents a la desaparició en processos d'afàsia.
 - d) Criteri històric: són resistents als canvis, però freqüentment són la base d'alguns canvis.

Tornant a la categoria gramatical del nombre, per exemple, es pot assumir que el singular és el membre no marcat respecte al plural perquè:

- a) El singular té un significat més bàsic que el plural: aquell designa una entitat i aquest, en canvi, més d'una entitat.

b) El singular té un valor extensiu i pot assolir el significat de pluralitat en usos genèrics dels SNs (p. ex., *la balena és un animal mamífer*).

c) El singular té una freqüència d'ús superior a la del plural, com es pot observar en el quadre de [19], on es reproduïx la freqüència de les formes de singular i de plural d'alguns dels lemes nominals més usuals del català.⁷

[19] Freqüència de la categoria de nombre

	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
el	75,9 %	24,09 %
un	95,28 %	5,71 %
aquest	73,77 %	26,22 %
aquell	70,25 %	29,74 %

d) El singular, finalment, s'assoleix molt abans que el plural en el procés d'adquisició del llenguatge.

Aquest marcatge funcional, d'altra banda, queda reflectit icònicament en el fet, ja constatat per Greenberg (1966, p. 94), que en moltes llengües el plural es construeix afegint un afix a la forma del singular i que no hi ha cap llengua on el plural no tinga afix de nombre i el singular, sí.

D'acord amb el que s'acaba d'assenyalar, es pot concloure que aquelles oposicions gramaticals que s'adeqüen al criteri de la «bona forma» són aquelles que mantenen una relació icònica entre el marcatge formal i el funcional; aquelles en les quals «més» forma o «més» complexitat estructural implica «més» complexitat semàntica o funcional. D'acord amb aquestes premisses, diversos autors vinculats a l'anomenada «morfologia natural» han establert una jerarquia d'iconicitat (o de bona forma), en la qual les oposicions apareixen ordenades de més a menys icòniques, o de més a menys adequades a la llei de la bona forma (Mayerthaler, 1987; Wurzel, 1989, i Wheeler, 1993):

[20] Jerarquia d'iconicitat o de bona forma):

- a) Màxima iconicitat (iconicitat construccional). La forma marcada s'obté afegint un afix a la no marcada: la forma plural *ports* s'obté afegint l'afix *-s* a la forma singular *port*.
- b) Mínima iconicitat (iconicitat metafòrica). La forma marcada s'obté per mitjà d'alguna alteració en la no marcada: en anglès la forma sin-

7. Aquests percentatges s'han extret a partir del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, dirigit per Joaquim Rafel.

gular *foot* ‘peu’ i la plural *feet* ‘peus’ es diferencien per la variació vocàlica del radical.

- c) Falta d’iconicitat (sincretisme): la forma marcada i la no marcada són iguals: les formes *francès* i *mes* del català antic o *llapis* i *dilluns* del català modern poden ser singular o plural (p. ex. *lo francès* i *los francès*, *el dilluns* i *els dilluns*).
- d) Contraiconicitat (iconicitat substractiva). La forma no marcada té més cos fònic que la no marcada: el plural culte *curricula* té menys cos fònic que el singular *currículum*.

Tenint en compte aquesta jerarquia, resulta previsible que en les llengües naturals sovint es produeixen canvis morfològics que substitueixen oposicions baixes en la jerarquia per oposicions més altes. El mot *currículum*, per exemple, té com a plural regular la forma *currículums*. Les antigues formes de plural del tipus *francès* adopten un plural analògic ja des d’antic, per mitjà de la vocal de suport *e*, morfològitzada després com a *o* en els mots masculins:⁸

[21] los francès > los franceses > els francesos

La mateixa analogia, d’altra banda, es produeix col·loquialment en casos, com ara *els dillunsos* (en lloc de la forma sincrètica normativa *els dilluns*), tan generalitzats en els parlars valencians.

7. CONCLUSIONS

Les llengües naturals presenten uns clars paral·lelismes amb les tendències d’organització dels estímuls perceptius. Tant en les llengües naturals com en la percepció visual resulten pertinents les relacions de distància, de semblança, de continuïtat i de bona forma. Quant a les llengües naturals, aquests tipus de relacions responen clarament a alguns dels principis generals delimitats per lingüistes vinculats a corrents teòrics cognitivistes o funcionalistes. Mantenir que la capacitat del llenguatge és una capacitat totalment dissociada de la resta de capacitats cognitives és un punt de vista teòricament acceptable si es pretén delimitar únicament aquells aspectes particulars de les llengües naturals, però ajuda ben poc a una comprensió més global i més realista de la manera com treballa la intel·ligència humana.

MANUEL PÉREZ SALDANYA
Universitat de València

8. Per a una anàlisi detallada d’aquest canvi, vegeu MORAN (1997).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASTARDAS, J. (1989). «Quan es produí el pas del llatí al català». *Revista de Catalunya*, núm. 30, p. 33-47.
- BYBEE, J. L. (1985). *Morphology*. Amsterdam: John Benjamins.
- (1996). «Modelo de redes en morfología». A: *XI Congreso Internacional de la Asociación de Lingüística y Filología de la América Latina* [Las Palmas, 22-27 juliol 1996]. [Conferència inèdita]
- CALVO, J. (1989). *Formalización perceptivo-topológica de la pragmática liminar*. Murcia: Publicaciones de la Universidad de Murcia.
- CIFUENTES HONRUBIA, J. L. (1994). *Gramática cognitiva. Fundamentos críticos*. Alacant: EUEMA.
- FLEISCHMAN, S. (1982). *The future in thought and language. Diachronic evidence from Romance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GREENBERG, J. H. (1966) [1963]. *Language Universals*. L'Haia: Mouton.
- GUILLAUME, P. (1971). *Psicología de la forma*. Buenos Aires: Psique.
- HAIMAN, J. (1985). *Natural syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOCHBERG, Julian (1997). «Gestalt Theory and its Legacy. Organization in Eye and Brain, in Attention and Mental Representations». A: *Perception and Cognition at Century's End*. San Diego: Academic Press, p. 253-306.
- KOFFKA, K. (1935). *Principles of Gestalt psychology*. Nova York: Harcourt.
- KÖHLER, W.; KOFFKA, K.; SANDER, F. (1963). *Psicología de la forma*. Buenos Aires: Paidós.
- LANGACKER, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LÓPEZ GARCÍA, A. (1989). *Fundamentos de lingüística perceptiva*. Madrid: Gredos.
- MAYERTHALER, W. (1987). «System-independent morphological naturalness». A: DRESSLER, W. U.; MAYERTHALER, W.; PANAGL, O.; WURZEL, W. U. [ed.]. *Leitmotifs in natural morphology*. Amsterdam: John Benjamins, p. 25-58.
- MORAN, Josep (1997). «Origen del plural dels noms acabats amb -s en singular», *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 311-327.
- PÉREZ SILDANYA, M. (1998). *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- TALMY, L. (1988). «The Relation of Grammar to Cognition». A: RUDZKA-OSTYN, B. [ed.]. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, p. 165-205.
- WHEELER, M. W. (1993). «On the hierarchy of naturalness principles in inflexional morphology». *Journal of Linguistics*, núm. 29, p. 95-111.
- WURZEL, W. U. (1989). *Inflectional Morphology and Naturalness*. Dordrecht: Kluwer.

EL CANVI LÈXIC EN CATALÀ (S. XVI-XX). UNA APROXIMACIÓ DES DE LA LEXICOLOGIA DIACRÒNICA COGNITIVA

LES NOVETATS I LA LLENGUA CATALANA¹

1. INTRODUCCIÓ

Fa ja més de vint anys, Germà Colón (1977) va establir un programa dels objectius que hauria d'acomplir la lexicologia diacrònica del català. Colón advertia la necessitat de disposar, entre altres aïnes, de corpus exhaustius que permetessen l'estudi de l'evolució del nostre lèxic al llarg del temps, de l'espai i dels diversos usos socials i textuals; suggeria, a més, quines haurien de ser les fonts més riques per a aqueix propòsit. Reivindicava la conveniència de no bandejar les aportacions dels dos corrents gramaticals més importants de l'època: l'estructuralisme i el generativisme. Cloïa aquest projecte amb la necessitat de mamprendre monografies onomasiològiques i semasiològiques, i, segons deia, «treballs més primfilats», com ara «un assaig sobre les metàfores lexicalitzades» (p. 35).

Aquesta mena de treballs a què es referia Germà Colón; poden fornir-nos informació que va més enllà de la simple curiositat erudita; poden ser de gran utilitat: 1) per a entendre l'organització interna del nostre vocabulari; 2) per a descriure els factors i els mecanismes que menen el canvi lèxic, i 3) per a caracteritzar la relació més que estreta que hi ha entre aqueix canvi i les

1. Vull expressar el meu agraïment a tots aquells i aquelles que m'han aidat en aquesta investigació, especialment, als professors Jordi Colomina i Castanyer, col·lega i mestre del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, i Gabriel Ensenyat, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears.

Per estalviar espai, farem servir en aquest treball les abreviacions següents: cf., compareu amb; der., derivat(s); dim., diminutiu; DOC. o doc., documentació; EP, efectes de prototipicitat o prototípics; esp.: espanyol; fr., francès; it., italià; ll., llatí; m., mapa; pl., plural; sg., singular; v., vegeu; var., variant(s).

transformacions culturals (socials, polítiques, tècniques...) que s'han esdevingut a casa nostra al llarg del temps; açò darrer ens ajudarà a fer alguna previsió per a l'esdevenidor del català en una societat sotmesa a un procés de minorització cultural i lingüística, i en un món cada vegada més globalitzat.

2 OBJECTIUS

Prenent com a referència aqueixa triple utilitat, pararem atenció ací sobre alguna mostra del canvi lèxic produït en català d'ençà del segle XVI, arran de les novetats materials derivades del descobriment d'Amèrica. Aquest treball és un avanç d'un projecte més ampli que pretén d'acostar-nos a la descripció del canvi lèxic durant un període de temps certament llarg i fonamental de la història del català: el que abraça des del començament de la davallada de l'ús social de la llengua (s. XVI) fins a hores d'ara.² Ens proposem de fer aquest llarg viatge amb el suport de les aportacions de la lexicologia cognitiva (v. tot seguit § 3).

3. LES NOVETATS I LA LLENGUA CATALANA

3.1. El medi social humà està sotmès a transformacions constants; la llengua reflecteix els mecanismes d'integració d'aquestes novetats dins el sistema cultural propi. L'estudi del procés de generació de denominacions per a les novetats pot fer llum sobre aspectes diversos de la representació cultural de la realitat i de l'organització interna del lèxic. Donar nom a una cosa nova és tot un exercici de categorització: de representació, de comprensió, d'integració de l'element nou i del concepte que n'elaborem dins el sistema de categories conegut de bestreta.³ Aquest exercici és, a més a més, un bon senyal per a mesurar la vitalitat social d'una llengua. Els exemples que hem triat mostren la capacitat del català per a mobilitzar recursos lèxics propis, d'adaptar-se als canvis culturals i de ser instrument comunicatiu i eficaç;⁴ i això tot

2. Hem traçat en MARTINES (1998b) una caracterització del context sociolingüístic i de l'evolució de conjunt del lèxic català (factors, mecanismes i tendències del canvi lèxic) durant aquest període històric.

3. Sobre la categorització, v. ROSCH (1978); LAKOFF i JOHNSON (1980); LAKOFF (1987); WIERZBICKA (1992 i 1996); GEERAERTS, GRONDELAERS i BAKEMA (1994); TAYLOR (1995); CUENCA (1996), i GEERAERTS (1997).

4. Descrivim en el treball ja citat (MARTINES, 1998b) aquesta doble necessitat (el manteniment de l'*expressivitat* i de l'*eficàcia*) com a darrer factor clau per a entendre el canvi lingüístic en general, i, específicament, el canvi lèxic. Les paraules, lligades a les transformacions culturals (socials i sociolingüístiques, polítiques, tècniques, ideològiques...) viuen en un procés constant

just en un moment històric en què comença a fer-se palesa la supeditació social al castellà i la incorporació de solucions morfològiques i lèxiques d'aqueixa llengua.

3.2. Quan els europeus van ensopegar amb Amèrica van haver d'esmerçar més d'un esforç a entendre un espai natural i cultural nou; no és debades allò del Nou Món. Hi van trobar, entre altres, plantes i animals que fins aleshores desconeixien i que sovint podien aprofitar i exportar vers el Vell Continent. Segons sembla, i a diferència d'altres espècies, com ara la *Solanum lycopersicum* ('tomaquera'), el vegetal conegut pels botànics com a *Capsicum annuum* va ser dels primers a arribar a les nostres terres i a ser conreat per ací. Hi ha constància documental que Cristòfol Colom el va dur a Europa i que, a mitjan segle XVI, ja era conreat a Alemanya (Font i Quer, 13a ed., 1992, p. 583). El mateix Colom en parla en el seu diari i en dóna una descripció, probablement la primera que en feia un europeu; ens forneix dades, com veurem, ben aprofitables per als nostres propòsits (1493; citat per Pérez Samper, 1996, p. 110):

[...] también hay mucho *axí*, que es su pimienta, della que vale más que pimienta, y toda la gente no come sin ella, que la halla muy sana.

Els cronistes castellans de les acaballes del segle XVI⁵ ja informen de l'exportació d'aquest vegetal cap a Espanya i cap a Itàlia, i de l'ús que en feien els indis americans com a pebre (del gènere *Piper*). Entre nosaltres, el *Vocabulario del humanista* de Palmireno (1569) arreplega, tot i que rònegament, *pimienta de las Indias* '*siliquastrum*'.⁶ Llorenç Millo (1997, p. 72) assegura que «a mitjan segle XVI [...] es collien abundantment a les hortes del nostre país». Les *Décadas* de Gaspar Escolano (1611-1612) inclouen el *C. Annuum* entre les espècies conreades a les hortes valencianes i en donen fe de la procedència americana (Escolano, 1610-1611, llibre III, columnes 676 i 698):

El Moro Rafis cuenta que en su tiempo se sacava tanto açafran de la vega de Valencia, que solo del se proveyan algunas Provincias. Lo mismo dize de

de canvi, de reajustament: això assegura, al capdavant, que la llengua pugui continuar actuant com a mitjà de transmissió d'informació i que ho faci de la manera més eficaç, més ajustada a les necessitats de cada ús lingüístic. L'acompliment d'aquests objectius mobilitza els mecanismes de caire semasiològic i onomasiològic de què disposa cada sistema lèxic. Aquest plantejament dinàmic del vincle entre la paraula i el medi social, i la concepció plàstica de l'organització interna del vocabulari, que tractem d'il·lustrar ací, ens permeten d'incorporar les aportacions de la sociolingüística a l'estudi del canvi lèxic.

5. V. Gonzalo FERNÁNDEZ DE OVIEDO en la *Historia general y natural de las Indias*, 1535-1580; cf. Isabel del CAMPO, 1993, p. 301.

6. Prèviament Palmireno aporta *pimienta*, pebre '*Piper*'.

la pimienta F. Francisco Ximenez, que ha docientos años que escrivio. Pero oy día solo abunda de *Pimientos de las Indias* y de alajor o açafrañ borde.
[...]

Así mesmo salieron de las Indias las nuevas especies de higos, clavellinas, rosales, jazmines, *pimientos* y adaças, que alla llaman mayseys.

Jaume Fàbrega (1998) explica que «a Catalunya el seu ús es documenta a partir del segle XVII. Apareix formant part de salses i, especialment, la de pebrot i tomàquet i la samfaina».⁷

El cert és que, al llarg dels segles, aquest vegetal americà ha esdevingut un component ben important de la nostra gastronomia: s'ha fet gairebé imprescindible per a bona cosa dels nostres menjars, ara, més tradicionals i mediterranis. L'observació de les denominacions que ha rebut entre nosaltres és també un bon índex d'aqueixa integració. La variació (morfològica, fònica i lèxica) de denominacions del *C. annuum* és molt gran; presentem en l'inventari de 3.3 una mostra de les més comunes.

3.3. No som els primers a advertir la variació en les denominacions del *Capsicum Annuum*. Ja se'n va adonar el redactor del setmanari *El Mòle* (1840), lúcida a advertir els matisos entre el català del centre i del migjorn del País Valencià (*El Mòle*, vol. I, núm. 12 [24 desembre 1840], p. 184-185):

[...] en Sueca, [...] á les *pebreres* [els diuen], *bitéts*. [...] En Alacant, á conte de dir abaixa, diuen deballa; als *pimentons* diuen *pebreres* [...].

La cultura popular també n'ha donat testimoni en la dita (Sanchis Guarner, 1982, vol. II, p. 109, i Amades, 1951, p. 917):

Per força ha de ser molt bona
una cosa de tres noms,
que es diu: *pimentó*, *pebrera*,
i *bajoca* allà en Alcoi.

Aquestes són denominacions importants del fruit del *C. annuum*; però n'hi ha força més. Vegeu-ne alguna de remarcable en l'inventari següent.⁸

7. Vegeu més dades històriques sobre la difusió del *C. annuum* a la península Ibèrica, segons el testimoni dels cronistes i dels autors clàssics castellans, en l'estudi de PÉREZ SAMPER (1996).

8. No són exhaustius ni aquest inventari ni tampoc les localitzacions geogràfiques que oferim de cada denominació. Les edicions (confiem que no gaire llunyanes) de l'*Atlas lingüístic del domini català* (dirigit per Joan Veny), de l'*Atlas lingüístic de la Comunitat Valenciana* (dirigit per Jordi Colomina) i de l'*Atlas lingüístic del valencià meridional i alacantí* (de Josep Tormo), ens permetran disposar de dades molt més abundoses i precises sobre aquest concepte i sobre altres qüestions diverses dels usos vius en els nostres parlars.

Cal advertir abans que: 1) aportem en l'inventari només les denominacions bàsiques i més útils per als nostres objectius.⁹ 2) Per estalviar espai, emprem els termes *fruit* i *fruit coent* segons la denominació recollida designe, el fruit (prototípicament, la varietat dolça; v. § 3.4, tret 1) o el fruit coent del *C. annuum*, i *condiment derivat* com a expressió abreujada de 'condiment derivat de triturar en pólvores el fruit dessecat del *C. annuum*, pebre vermell o roig'. 3) Marquem amb el signe «+» les denominacions o els sentits no enregistrats fins ara ni al DCVB ni al DECat, els diccionaris de referència en una investigació d'aquesta mena. 4) Indiquem entre parèntesis la font de què procedeixen les dades que aportem; si no ho expressem, això voldrà dir que les hem obtingudes per enquesta pròpia. 5) Donem la localització de les denominacions més importants i, quan n'hem trobades, referències documentals útils per a la datació d'aqueixes denominacions.

Inventari de denominacions del Capsicum Annuum [= Inventari]

a) Denominacions basades en pebre

Pebre. DOC.: +*pebre de les Índies* (DTORRA, 1653). «Qui sembla alls, no cull *pebre*» (Alberola, c. 1927, p. 243). **Pebre roig** 'condiment derivat' (DROS, 1764); «Mes tan pronte os entra el goig, / En habent algarabia, / Que crec que os guañaría / La baldá del *pebre-roig*» (*El Mòle*, vol. I, núm. 23 [6 març 1841], p. 381); *pebre (el) roig* 'pimenton o pimiento colorado molido' (DESCRIG). **Pebre vermell** 'condiment derivat' (DLABÈRNIA).

1) 'Fruit': l'Empordà, Mallorca ([pr-]), Menorca (DCVB); Cambrils;¹⁰ l'Alguer ([l'preba], *DAlguer*); valencià central i part del meridional (Tavernes de la Vallidigna [Grau, 1927, p. 52]; Gandia [DECat]; Almussafes [Masclans, 1981]; Simat de la Vallidigna). El vocabulari de Rosanes (1854), basat en el parlar de Sueca, dóna *pebre* 'pimiento'. L'ALEANR (m. 306) troba *pebre* 'pimiento seco' a la Codonyera.

2) 'Fruit coent': Silla [ací diuen *pimentó* 'fruit'], Algemesí (Jiménez Salcedo, 1958, p. 94). Aquest sentit abasta les comarques no catalanoparlants de l'interior del País Valencià: *pebre* 'guindilla fuerte' (Sogorb [Torres Fornés, 1903, p. 267]); això ocorre també a *pebrera* (v. més avall).

9. Hi ha altres denominacions de les quals no ens ocuparem ací: *boletes*; *pebre* (o -era) *de morros de bou*, *de flamerada*...; cal destacar, especialment: *nyora* 'fruit coent del *C. annuum*' (Crevillent, Novelda, Guardamar [DCVB]; *nyoreta* 'fruit coent del *C. annuum*, pebre de la classe més coenta i més curt que el viter' (València, Beniopa [DCVB]; la Safor, 'pebreres picants' [MASCARELL, 1977, p. 234]; Vilanova d'Alcolea [GIMENO, 1997, m. 320]), d'etimologia poc aclarida; s'usa també aplicat a una varietat no coenta (la Marina Baixa).

10. Dada que agraïm al col·lega Pere Navarro.

3) +‘Genèric del *C. annuum*’: «Un bancal de *pebre*», «Anem a collir el *pebre*» (Castalla; segons Enric Valor, ed. Casanova, 1996 [1948], p. 176); deu ser un sentit més corrent per aquestes contrades: el retrobem a Agres i a Co-centaina («Sembrar *pebre*», «Enguany he sembrat dos taules de *pebre*», «Una mata de *pebre*», octubre 1998).¹¹

+*Pebre morisc* ‘fruit coent’: l’Alguer (*DAlguer*).

Pebre coent ‘fruit coent’: Mallorca, Menorca (DCVB).

Pebre fort ‘fruit coent’: Sant Joan de Sineu (DCVB).

(*Pebre de*) *banyeta* ‘fruit coent’: Menorca (DCVB).

(*Pebre de*) *cirereta* ‘fruit coent’ i ‘fruit petit, coent o no’: Mallorca (DCVB); *cirereta* és també valencià (*DESCRIG*; Torís).

Pebrera. DOC.: «Asi no-m quedés escás, / les quatre aixetes ubèrtes, / tot lo mon bega de ras, / els róllos en all y óli, / sardines, *pebreres* y alls / tocáben unes a átres» («Col·loqui de Nélo tripero», ed. de Blasco, 1983) [probablement pren ací el sentit 3]; v. més avall]; «[...] en Sueca [...] a les *pebreres* [diuen] ditéts» (*El Mòle*, vol. I, [17 abril 1841], p. 184 [sentit 3; v. més avall]; *pebrera* ‘v. *pimentó*’, *pebrera* o *pebrereta* ‘pimiento de cornetilla’ i *pebrereta* ‘v. *cirereta* (*la cohuenta*)’ (*DESCRIG*) [sentits 2 i 3; v. més avall]; «¿Per qué no mos contes un cuentet d’eixos que tú saps carregat de *pebrera*? —indicá un asilat de próp de noranta ańs [...]» (Hernández Casajuana, 1910, p. 137) [connectat amb el sentit 3; v. més avall]; *rastre de pebreretes* (Hernández Casajuana, 1916, p. 77).

1) ‘planta’: l’Empordà, Mallorca, Menorca (DCVB); Simat de la Valldegna, Alcoi. (Cf. *pebrer* ‘planta’: Menorca i Mallorca [DCVB]; *pebrerera* ‘planta’ [valencià, Eivissa, DCVB]).

2) ‘fruit’: Vistabella, Lluçena, Castelló, València, Pego, Benidorm, Eivissa, Castalla (DCVB); Alacant, Elx; Monòver.¹²

+3) ‘fruit coent’: València (segons Enric Valor, ed. Casanova, 1996 [1948], p. 176); Algemesí (Jiménez Salcedo, 1958, p. 94); Torredarques, Sorita i Peníscola (Gimeno, 1997, m. 320); Suera (Mulet, 1991, p. 100); la Codoñera (‘guindilla redondeada’; ALEANR, m. 307). S’estén a comarques valencianes no catalanoparlants (*pebrera* ‘cercilla’, els Serrans [Llatas, 1959, vol. II]) i per l’Aragó (*pebrera* ‘guindilla’, Calamocha [Jaime i Jaime, 1991]; *pebrera* ‘guindilla redondeada’, Visiedo [ALEANR, m. 376]).

11. Cal advertir que el fruit del *C. annuum* és *pebrera* a Castalla i *bajoca* a Agres i a Co-centaina (v. més avall).

12. Ací aplicat només a ‘la varietat de fruit més petit i bo per a enrastrar’ (*pebreres*, *pebreres d’enrastrar* o de *ronya*). Així apareix en els textos del CANYÍS: «en el temps des pebreres penchen des quixés rastres [...]» (ed. de 1991, p. 157). Deu ser sinònim de *nyora*, mot no usual a Monòver; del ‘fruit del *C. annuum* més gros’, n’hi diuen *pebrerot* (v. més avall).

Pebrereta ‘fruit coent’. DOC.: v. adés *pebrera*. València (DCVB).

+**Pebreta** ‘fruit’: Llucena (l’Alcalatén; Masclans, 1981) i Sanui (la Llitera; ALEANR, m. 307 [Ací diuen *pimentó* al ‘fruit dolç’]).

Es diu en punts interiors no catalanoparlants del País Valencià: *pebreta* ‘guindilla redondeada’ (l’Alt Millars; ALEANR, m. 307). I també a l’Aragó: *pebreta* i *prebeta* ‘guindilla fuerte’ (Baix Aragó [DANDOLZ; Altaba, 1985]). L’ALEANR (m. 307) hi arreplega: *pebreta*, Mas de las Matas (fitant amb el Mataranya) i Casp; *prebeta*, Montalbán, al centre de Terol; *pedreta* a Muniesa i a Bello, al nord-oest de Terol [deu ser variant per equivalència acústica *b* = *d*].

Pebrina. DOC.: *pebrina* territorial ‘v. *pebrot*’ (DBELVITGE).¹³

1) ‘fruit coent’: el Rosselló i el Conflent (DCVB); Calaceit (DANDOLZ).

2) ‘fruit del *C. annuum*, encara que no siga coent’: el Camp de Tarragona, el Priorat (DCVB).¹⁴

Pebrerot ‘fruit’: Monòver, la Romana, el Fondó de les Neus.

+**Pebrerota**: «No mincharem llepolies / com solen minchar vostés, / poro en pataca, una seba, / dos sardines sens robell, / un parell de *pebrerotes*, / y la bota, casi res!» (Gayano Lluch, 1911, p. 9).

Pebrot ‘fruit’. DOC.: DLACAVALLERIA (1696), DECAt. Arles, Cotlliure, Olot, Berga, Pla de Bages, Plana de Vic, Costa de Llevant, Vallès, Barcelona, Igualada, Penedès, Solsona, Lleida, Santa Coloma de Queralt, Valls (DCVB).¹⁵

b) Denominacions basades en pimentó

Pimentó. DOC.: 1375 (v. més avall § 3.4, tret 2); «*pimentons*, per lo picant, / serien, [...]» («Del lector, fray Josef Carbó [...]», 1665, València, Josep Carbó i Climent, ed. Ferrando, 1983, p. 1038); «Y una guilopa em tirà / una tomatota rocha / y en lo cul me s’encaixà. / Atres me tiraben sebes / y

13. Documentada al s. XIV: *pebrina*, àrab *exanuç gith*, ll. *nigella* (*Libre de medicines particulars*, DCVB i DECAt).

14. A hores d’ara, és denominació que reula al Camp de Tarragona davant la forma del català central: *pebrot* (RECASENS, 1985, p. 265).

15. Llegim en un conte del saforenc Josep CHOVA RIBES (1909, p. 8): «[...] y pensant en els dos plats grans desabroses clóchines y dos plats més de *pebróts* torrats y espençats qu’atchunt en algú que atre trós d’oliosa tollineta de sorra [...]»; recordem que *pebre* és ‘fruit del *C. annuum*’ a la Safor. Alberola arreplega la dita «Arròs, peix y *pebrot*, el vi ben fort» en el seu *Refrener valencià* (c. 1927, p. 29); cf. «El peix, l’arròs i el *pebrot*, demanen vi ben fort» (Manresa, DCVB). Els autors del DRACV-II (castellà-valencià) donen *pebrot* com a equivalent valencià del castellà *pimiento* (*fruto*); se n’obliden, però, en el volum valencià-castellà.

pimentons a graps, / colases y lletugues [...] («Coloqui nou de la casulla», s. XVIII, ed. de Martí Mestre, 1997, p. 329); «[...] vindre á Valensia, y tornar, / á vendre els carts, los melons, / les còls, cherevies, naps, / tomates y *pimentons*, / el chulibèrt y ansisam» («Coloqui nou de Pep de Quelo», s. XVIII, ed. de Blasco, 1983); *pimentó* s. m. territorial ‘v. pèbrot’ i *pimentonera* s. f. territorial ‘v. pèbrotera’ (DBELVITGE, 1803); *pimentó* ‘pimiento (fruto)’ i *pimentó* (el) *cohuént* ‘pimiento picante’ (DESCRIG); «[...] podent menchar carn de cuixa, / menchar *pimentons* rostits» (Bernat i Baldoví, 1859, p.15; Fambuena, 1881, p. 7). El derivat *pimentonera* ‘planta’ apareix en les *Observaciones* de Cavanilles: ll. *Capsicum grossum*, esp. *pimiento anuo*, val. *pimentonera grosa*, fr. *piment à gros fruit* (1797, vol. II, p. 327). +*Pimentó roig* ‘condiment derivat’: «En Madrit alguns huehuens / Porten el cap, y fan goch, / Un cocót d’á setse cuens / Que l’ix el *pimentó roch*» (*La Donsayna*, 1844, p. 48); «Está un poc carregadeta [una carta] de pebre negre y *pimentó roch* per-a poder tindre cabuda en la nostra solfa» (Bernat i Baldoví, 1847, p. 156). És interessant la forma que trobem en el manuscrit A del DPLA: *pimentó roig molt ya* ‘[v. *pebre roig*] <pimenton>’, en els manuscrits B i C hi ha: *pimentó roig molt* ‘pimenton’. +*Pimentó molt* ‘condiment derivat’ a Fraga i a Faió (la Ribera d’Ebre).

Pimentó ‘fruit’: català occidental, valencià (DCVB). Dins el País Valencià, sobretot, per punts del nord (v. Gimeno, 1997, m. 319), pel centre i part del valencià meridional (la Vall d’Albaida, la Costera, Crevillent).

Pemintó ‘fruit’: la Granja de la Costera (Garcia Perales, 1993, p. 15), Canals (Sancho Cremades, 1995), Torís.

Aquest tipus lèxic (amb var. *pementón*, *pemintón*, *pimentón*) té continuïtat, com a denominació del ‘fruit’, en les comarques valencianes interiors no catalanoparlants (*pimintón*, els Serrans [Llatas, 1959]) i per l’Aragó (Chiprana [Martín i Pérez, 1991], Casp [DANDOLZ]), i també en murcia: *pimentón* ‘pimiento’, *pimentón molido* ‘polvo que se obtiene de moler la cáscara seca de las ñoras o pimientos. En la región [de Murcia] nunca se le da el nombre de *pimentón* con que suele conocerse en Castilla y en otras partes’ (García Soriano, 1932).

c) *Variants amb encreuament pebre x pimentó*

+*Pibentó* ‘fruit’: Traiguera, Vinaròs, Alcalà de Xivert (Gimeno, 1997, m. 319).

Primentó ‘fruit’: Fraga, Tortosa, el Maestrat, Maella, Cullera, Albaida (DCVB); la Fatarella (Navarro, 1993, p. 89); Calaceit (Blanc, 1994).

+*Prebentó* ‘fruit’: Rasquera (Gimeno, 1997, m. 319).

+*Pribentó* ‘fruit’: Mora d’Ebre (Gimeno, 1997, m. 319).

+**Preméntó** ‘fruit’: Aldover i Sant Jaume d’Enveja (Gimeno, 1997, m. 319); Vall-de-roures (ALEANR, m. 305 ‘pimiento verde’).

d) Bajoca

Bajoca ‘fruit’. DOC.: *bajoca* ‘pimiento de cuernecillo (fruto)’ (DESCRIG); *bajòca* ‘pimiento de cuernecillo. V. pebrereta’ (DLLOMBART); *bajòca dolça* ‘pimiento dulce. V. *pimentó* y *pebrera*’ i *bajòca coenta* ‘pimiento de cuernecillo ó picante. V. *pebrereta* y *vitet*’ (DMGADEA, 1891). Benilloba, Biar (DCVB); part del valencià meridional (l’Alcoià-Comtat).

e) Altres denominacions (aplicades, sobretot, al fruit coent)

+**Bisolet** ‘fruit coent’. DOC.: *visolet* ‘v. *vitet*’ (DMGADEA, 1891). Planes (*pebre de bisolet* ‘pebre molt molt coent’, DCVB), Atzaneta (Casanova, 1985, p. 82).

Citró ‘fruit coent’: Eivissa (DCVB).¹⁶

Coent ‘fruit coent’: Freginals, Villar de Canes, Guardamar (DCVB).

+**Corneta** ‘fruit coent’: el Portell (Gimeno, 1997, m. 320).

+**Corolí** ‘fruit coent’: el Perelló (Gimeno, 1997, m. 320). Deu ser var. de *coralí*, der. de *coral*; cf. *coralina* (Aragó, DPARDASSO). V. *coralet* tot seguit.

Coralet ‘fruit coent’. DOC.: *coralet* territorial ‘bitxo’ (DLABÈRNIA); *coralét* ‘v. *pebrera* ó *pebrereta*’ (DESCRIG); «Si en lloc d’abadejo li poses a l’ensalá *coralés* o pebrera o ceba (Guinot, 1930, p. 7) [donada pel DCVB com a 1a doc.]. Blanes, Stant Llorenç de la Muga, Vall d’Àneu, Bonansa, Fraga, Tamarit, Pla d’Urgell, Calaf, Reus, Gandesa, Orpesa, Castelló, València (DCVB); nord del País Valencià, el Camp de Tarragona, català occidental fins als Pirineus (DECat). Es diu també a l’Aragó (DPARDASSO, DANDOLZ; ALEANR, m. 307).

Ditet ‘fruit coent’. DOC.: «La mare ya tota roja... en dos orelles... que pareixia haver-se-les fregades en *ditets de pimentó*» (Galiana, 1776, p.40); *di-tét* ‘pimiento de cuernecillo picante’ (DESCRIG). Valencià (DCVB).

Pesteta ‘fruit coent’. DOC.: «com penjolls de tomates i *pestetes*, rastres de bajoques» (Vergés Paulí, *Espurnes de la llar*, vol. v, p. 15, DECat); «sofritx la *pesteta*, i al poc rato ja cloqueija la cassola de farinetes» (Moreira, *Del folkllore tortosí*, 1934, p. 18, DCVB). Tortosa, Benassal (DCVB); molt estès per

16. Agraïm al professor Isidor Marí que ens fes notar l’existència d’aquesta denominació eivissenca.

les comarques de la diòcesi de Tortosa (Gimeno, 1997, m. 320), a la Terra Alta (Arnes i Prat del Comte; Navarro, 1996, m. 161).

Viró ‘fruit coent’: el Campello (DCVB); part de la Marina Baixa.

Vironet ‘fruit coent’. DOC.: *vironet* m. ‘v. *vitet*’ (DMGADEA, 1891).

Virot ‘fruit coent’ (cançó popular de Tàrbena; Colomina, 1991, p. 339).

+ **Vissó** ‘fruit coent’: la Safor (‘pebreres picants’; Mascarell, 1977, p. 236).

Vit ‘fruit coent’: Castelló (Masclans, 1981), comarques de l’Ebre (DECat).

Vitet ‘fruit coent’. DOC.: «Y els peus tinc mes coents que un *bitet*» (Bernat i Baldoví, 1847, p. 39); *bitet* vulg. ‘pimiento de cuernecillo. Lo mismo que *pebrereta*, *nyoreta* y *bajòca*’ (DLLOMBART); *bitet* bot. vulg. ‘pimiento de cuernecillo v. *pebrereta* y *vitet*’ i *vitet* ‘pimiento picante de cuernecillo’ (DMGADEA, 1891); «entra el *vitet* dasta’l [*fins al*] pesonet» (Martí i Gadea, 1891, p. 150).¹⁷ Tavernes de la Vallidigna (Grau, 1927, p. 52), la Safor (‘pebreres picants menudes’; Mascarell, 1977, p. 236); Almussafes (Masclans, 1981); Corbera; Benigànim (Casanova, 1985, p. 82); la Marina Baixa; l’Alcoià-Comtat. Arriba a Anna (la Canal de Navarrés): *vitet* ‘guindilla’ (Martí i Aparicio, 1989).

Bitxo ‘fruit coent’. DOC.: *Bitxo* ‘pebrotet llargarut y picant’ (DLABÈRNIA). Català oriental i occidental (DCVB). [Segons proposa el DECat (s. *bitxo*), és var. de *vit*, generada al Principat a partir d’una interpretació del pl. *vits* com a un sg. *vitx* o *bitx*, segons la pronúncia castellonenca; de *vitx* o *bitx*, hom en va fer un pl. (doble) *bitxos*]

Una observació detinguda d’aquesta flokada de denominacions i del joc que s’estableix entre elles arreu dels parlars catalans ens il·lustrarà sobre el procediment per mitjà del qual el nouvingut americà ha estat conceptualitzat pels catalanoparlants. Tots aquests noms ens ajudaran a respondre qüestions del tipus següent: com va ser entès aquell producte nou?, quins trets d’aqueix estrany van cridar l’atenció d’aquells parlants?, quines modificacions s’han produït al llarg del temps en la percepció d’aquest vegetal?, quina influència hi han tingut els canvis culturals?, com han influït aqueixos canvis culturals i de percepció sobre la denominació del *C. annuum*?

Al capdavant, tenim ací un bon exemple per a mostrar com actuen els efectes *prototípics* (EP) en el canvi lèxic. Els EP són a hores d’ara una aïna de gran utilitat en l’estudi de l’organització i del canvi lèxics.¹⁸ Ací pararem atenció només en un d’aqueixos EP: aquell que estableix que les categories proto-

17. El DCVB l’enregistra sota la grafia *bitet*: *pebre de bitet* ‘pebre molt molt coent’ (Alcoi).

18. Sobre les possibilitats d’aplicació de la teoria del prototipus i una revisió del concepte, v. CIFUENTES (1994, capítol 4) i WIERZBICKA (1996, sobretot, el capítol 4).

típiques mostren graus diversos de prototipicitat, és a dir, no tots els membres són representatius en el mateix grau d'una categoria; o, segons la formulació d'Eleanor Rosch (1978, p. 36):

By prototypes of categories we have generally meant the clearest cases of category membership defined operationally by people's judgements of goodness of membership in the category [...] we can judge how clear a case something is and deal with categories on the basis of clear cases in the total absence of information about boundaries.

Aquest EP ens duu a l'àmbit extensional o de la referència: no totes les coses que localitzem dins una categoria tenen el mateix grau de representativitat d'aqueixa categoria.¹⁹ Aquesta gradualitat depèn de la major o menor aproximació als trets centrals que defineixen la categoria. La categoria s'estructurarà, doncs, sobre la base d'uns trets nuclears, els característics dels membres prototípics, i uns trets perifèrics. Des d'aquesta òptica, el canvi lèxic pren, en paraules de Geeraerts (1997, p. 23-24), la forma de

[...] modulations on the central cases: if a particular meaning starts off as a name of referents exhibiting the features ABCDE, the subsequent expansion of the category will consist of variations on the type of referent. The further the expansion extends, the fewer features the peripheral cases will have in common with the prototypical centre.

3.4. La riquesa de denominacions que ens han pervingut del *C. annuum* va d'acord amb la diversificació de varietats, de l'ús i de representacions cognitives d'aquest vegetal; al capdavant, no tots els trets que defineixen què és un *C. annuum* són o, més aïna, han estat vists, com a igualment representatius, prototípics.

Geeraerts, Grondelaers i Bakema (1994), i Geeraerts (1997) han estudiat empíricament la diversificació en el camp de la roba en neerlandès. Aquests treballs han provat d'aclarir què entén el parlant per una determinada peça de vestir, quins trets la defineixen, si són tots igualment importants, quins trets poden variar sense que això comporte reclassificar aqueixa peça, etc. Per respondre tot aquest seguit de qüestions, vinculades amb l'EP 1, van elaborar taules de trets componencials que van guiar l'observació i la classificació de diverses peces de roba. Això ha permès concloure el següent (Geeraerts, 1997, p. 39-40; v. també Geeraerts, Grondelaers i Bakema, 1994, p. 89-105):

19. Ací ens referirem a aquest EP com a EP 1. Mostrarem en un treball proper que aquest material permet de contrastar la validesa i la capacitat explicativa dels altres EP; recordem-los ací breument: EP 2: Les categories s'estructuren internament per una relació de *semblança de família*; prenen la forma d'estructures en raïms, de feixos organitzats radialment o de sentits superposats. EP 3: Els límits entre les categories són difusos i flexibles. EP 4: Les categories són difícilment definibles per mitjà d'un simple grapat d'atributs del tipus «necessari-i-suficient».

First, at each synchronic point, the semasiological structure of the category [*legging* ‘polaines’] is characterized by a dominant core (the prototypical instantiation of the category), surrounded by peripheral instantiations that deviate in one or more features from the central cases. The category does not consist of identical cases with equal weight, but the category is, as it were, held together by the presence of predominant central case, less central and less frequent instantiations being related by similarity to the central case.

[...] Second, from a diachronic angle, the category shows an increasing flexibility: from year to year, the periphery of the category becomes more and more extended. The core area remains intact, but the fringe area of allowed variation grows broader and broader.

Se’ns fa més que difícil d’aplicar a parlants dels segles XVI, XVII o XVIII una investigació empírica com aqueixa; tot i així les denominacions que ens han arribat del *C. annuum*, combinades amb dades textuais i sobre el context històric, ens suggereixen quins degueren ser els trets de més relleu que van ajudar a definir i entendre aquest vegetal nou. Observem que aquestes denominacions associen el *C. annuum* amb coses ja conegudes; aquesta associació es fonamenta en la selecció d’algun tret particular. Assajarem, doncs, tot seguit, una llista d’aqueixos trets i els jerarquitzarem; advertirem que hi ha hagut canvis en el pes d’alguna d’aquestes característiques i percepcions diverses sobre el paper que els ha correspost en la comprensió i en la denominació del concepte.

Atesos les denominacions aplegades en l’*Inventari* i els sentits que aquestes prenen, considerem que els trets centrals en l’organització de la categoria han estat: 1) el tast coent; 2) l’aprofitament; 3) l’estructura morfològica del fruit; 4) l’aparença, i 5) el color. Vegem-los més pausadament.

TRET 1. *El tast coent*. Sabem que el tast coent d’alguna varietat del *C. annuum* va ser, de bon començament, un factor decisiu en la introducció tan primerenca d’aquest producte a Europa. Hi influïa la realitat culinària i econòmica: l’espècia coenta prototípica i més estimada i recercada, el pebre (‘gènere *Piper*’), importada d’Orient, era aleshores molt cara (v. Font i Quer 1992, 13a ed., p. 583; Gual, 1976, p. 386 i 1981, p. 248; Millo, 1992, vol. XII, p. 134; del Campo, 1993, p. 301). Hom va veure en el *C. annuum* coent un substitut d’aqueix condiment tradicional. La primera denominació que hem trobat documentada del *C. annuum* fins ara en la nostra lexicografia és ben reveladora: *pebre de les Índies* del DTORRA (1653), no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.²⁰

20. Cf. altres novetats dutes d’Amèrica, com ara *gall d’Índia* o *de les Índies* (> *gall dindi*, *indià*, *indiot*).

Aquest degué ser inicialment un dels trets centrals en la categorització del *C. annuum*: en va determinar l'associació amb el gènere *Piper* (cf., adés també, EP 4, n. 19); degué marcar els membres prototípics de la categoria, que, probablement van ser, si no els únics, sí els més estimats durant molt de temps.²¹ Tinguem en compte aquella primera i primerenca descripció que en feia Cristòfol Colom mateix (v. adés § 3.2), basada en la identificació *pimienta-axí*. M Àngels Pérez Samper (1996) ofereix una bondó de dades dels cronistes castellans dels segles XVI i XVII en què aqueixa identificació és constant i bàsica; remarca, a més, que «las variedades picantes del pimienta se extendieron muy pronto por España, ya que constituían un sustituto económicamente ventajoso de la pimienta que se importaba de Oriente» (p. 111). Vegeu com defineix Covarrubias (1611) el *pimiento*:

[...] una mata que echa cierta fruta colorada, y ésta quema como pimienta, de manera que adereçándola con tostarla en el horno, suple la pimienta.

Descobrim la mateixa associació encara en la definició que dona del *pebre roig*, a la darrereria del segle XVIII, el lexicògraf valencià Carles Ros (DRos, 1764):

pèbre 'pimienta: especia aromàtica, que viene de la India Orientàl. La pimienta que se haze del pimienta molido, despues de bien seco, se nombra en Valenciano, *pèbre roig*'.

Hem de suposar que l'expansió de varietats dolces del *C. annuum* i el fet que se'n generalitzés l'ús ja com a veritable menjar, degué provocar una modificació d'aqueix estatus central del tret 'coent'. A la primeria del segle XVII, Escolano (1610-1611) encara esmenta el *C. annuum* entre les espècies (cf., adés, la primera citació que hem reproduït de les *Décadas* en el § 3.2). Un segle després, el receptari de cuina de Jaume Martí distingeix entre *pebra bort* o *pebre bort dols* 'pebre vermell, pebre roig', *pebre* 'pebrot', *prebe covent* (var. de *coent*) 'cast. *guindilla*', *pebre dols* 'el que no té el gust coent [cast. *pimentón*]', i *pebres vermells (torrats)* 'cast. *pimiento*'; i tot açò diferent de *prebe*, *prebe bo* o *preba bo picat* 'pebre del gènere *Piper*' (v. l'ed. de Miralles, 1989, p. 23).

L'observació de l'*Inventari* ens permet de deduir altres dades que fan costat a la centralitat inicial del tret 'coent' i a la posterior despromoció semasiològica d'aquest; vegem-ne alguna.

21. Convé tenir present que, semblantment, s'han relacionat amb el *pebre* ('gènere *Piper*') altres vegetals i bolets de tast coent; recordem només: el *pebre bord* ('rizoma de la planta *Zingiber officinale*') o el *pebràs* (bolet *Lactarius piperatus* i *Russula delicata*; hi ha llocs on *pebràs* ha esdevingut la denominació genèrica dels bolets comestibles més habituals).

a) A les hores d'ara, el primitiu *pebre* designa el fruit del *C. annuum* (ara, prototípicament no coent) en força llocs; en altres, identifica o, més aviat, continua identificant, la varietat coenta d'aquest fruit (v. *Inventari*, lletra *a*, *Pebre* 1 i 2). No anem errats si suposem que aquests usos reproduïxen l'estat de coses inicial: recordem que la primera denominació atestada és *+pebre de les Índies* (DTORRA, 1653). La diversificació del producte²² degué demanar una distinció lèxica; això pot explicar l'ús de derivats del tipus *pebrot*.²³ Paral·lelament, *pebrina* degué identificar el 'fruit coent', generalment més petit: vegeu que al Rosselló *pebrot* és la denominació prototípica del *C. annuum* i hi reserven *pebrina* per a la varietat coenta; pel que sembla, *pebrina* serveix per a totes dues varietats al Camp de Tarragona i al Priorat. Semblantment, tenim a Monòver o al Fondó de les Neus: *pebrerot* 'fruit' (també a la Romana) i *pebrera* o *pebrereta* (de la ronya) 'fruit més petit d'enrastrar'.

b) No és menys significatiu que es mantinga *pebre* en contrades on el fruit és *bajoca* o *pebrera*. Com veiem en l'*Inventari*, lletra *a*, *Pebre* 3), aquest ús de *pebre* deu abastar un territori més ampli que no es pensava; el sentit que hi pren ens sembla més pròxim al d'un 'genèric' que no pas a «tot un conjunt de pebroteres», com indicava el DECat de Castalla. Hem comprovat que, en les localitats esmentades i segons reflecteixen les frases aplegades en l'*Inventari*, fan servir *pebre* amb un valor semblant al que descobrim, p. ex., en *blat* en contextos com aquests: «Un bancal de *blat*», «Anem a segar el *blat*», «Sembrar *blat*», «Enguany he sembrat X bancals de *blat*» o «Una espiga de *blat*». Això pot ser útil per a entendre la generació d'altres denominacions, com ara *bajoca* (v. més avall els trets 2 i 3) i el tipus *pebrera*.²⁴

D'una altra banda i connectat íntimament amb això, hi ha el fet que es construïssa sobre *pebre* una de les denominacions més comunes per al 'condiment derivat de triturar en pòlvores el fruit dessecat del *C. annuum*', és a dir, el *pebre roig* o *vermell* (amb especificadors del tipus *dolç* o *coent*, *picant*, *fort*), paral·lela del *pebre negre* i del *pebre blanc*, obtinguts aquests de la llavor

22. Diversificació, sobretot, per l'augment de la grandària del vegetal (els primers eren força petits, comparats amb els fruits més coneguts actualment; v. més en avant el tret 3), i per l'avanç de les varietats dolces i de l'ús com a veritable hortalissa, ja no sols com a condiment.

Cf. l'observació de GEERAERTS (1997, p. 39-40) sobre una diversificació semblant en el camp de la roba i la flexibilització que comporta en l'estructuració de la categoria (§ 3.4).

23. Convé observar que si el DTORRA (1653) arreplegava només *+pebre de les Índies*, el DLACAVALLERIA, quaranta anys després (1696), només recull *pebrot* i el DBELVITGE, a la primera del s. XIX (1809), presenta *pebrina* i *pimentó* com a sinònims territorials de *pebrot*.

24. *Pebrera*, *-eta* són denominacions esperables per a la planta, però no pas aplicades al fruit del *C. annuum*. Es tracta d'una mena de metonímia: «El fruit per la planta»? Potser, sí; no és gens freqüent, però, un canvi d'aquesta mena. Per ventura trobem una explicació en el fet que hom haja vist en el fruit del *C. annuum* l'origen del *pebre*, del condiment: «El *pebre* es trau de la *pebrera*», «Hi ha *pebre* en la *pebrera*». Això pot enllaçar amb l'ús inicial d'aquest producte americà com a condiment (v. el tret 2).

de *Piper*. Tot i la variació que descobrim en aquesta denominació, condicionada pels reajustaments d'aquest petit sistema conceptual,²⁵ ens sembla remarcable que *pebre roig* o variants ([pepe-], [pebe-], [pibe-], [pipe-]) apareguen, fins i tot, en llocs on trobem *pimentó* (Canals, Algemesí, Silla, la Vall d'Albaida...)²⁶ o *pebrera* (valencià meridional); o semblantment, *pebre vermell* allà on, del fruit, se'n diu *pebrot* (català central).

c) Allà on, malgrat la despromoció semasiològica del tret 'coent', mantenen *pebre* o derivats com a nom del *C. annuum* (ara prototípicament no coent), han hagut de recercar denominacions específiques per a la varietat coenta;²⁷ en trobem de dues menes: n'hi ha amb *pebre* com a base, seguit d'un sintagma especificatiu, al·lusi al gust (com ara: *pebre coent* o *pebre fort*),²⁸ al·lusi a la forma (com ara: (*pebre de*) *banyeta*, (*pebre de*) *cirereta* —cf. l'esp. *guindilla*—)²⁹ o a la procedència exòtica (+*pebre morisc*; cf. *blat de moro*, *meló d'Alger*...)³⁰ N'hi ha d'específiques, que, com veurem més en avant (v. els trets 4 i 5), recolzen en metàfores centrades en la forma o el color; a més, intuïm en algun d'aquests casos una connexió del tast coent (vinculat amb 'calor' i 'vermellor') amb referents sexuals (*citró*, *coral*, *vit*, *viró*...).

N'hi ha una, *pesteta*, amb una extensió important i que també deu refermar-se sobre el tret 'coent', potser, per via d'una extensió metafòrica. Podríem partir de *pesta* 'cosa dolenta' (DCVB) > 'cosa que fa mal, que crema, que cou'; cf. l'expressió «Em va deixar / es va quedar *coent*» 'dolgut, de mal que li va fer'. Hi ha encara una altra via d'interpretació que connecta també amb el tret 'coent'. Segons informació que dec al col·lega Lluís Gimeno (octubre 1998), els parlants justifiquen aquesta denominació perquè «la pesteta fa pudor». Recordem que *pesta* s'empra, per una probable connexió metonímica, amb el sentit de 'pudor, mala olor' (DCVB). És cert que hi ha *C. annuum* picons que amollen una forçor coenta molt sentida que arriba a irritar els ulls. Hi pot haver, doncs, una vinculació de sensacions diverses però sentides com a semblants: *coentor* > *forçor* > *pudor* > *pesta*.

Observem en *pesteta* la sufixació apreciativa tan freqüent en tot aquest sistema de denominacions.

25. Genèric -no sempre diferenciat-, fruit dolç i coent, planta i condiment derivat.

26. Altres denominacions populars del pebre vermell són: +*pimentó roig* (< *pimentó roig molt*, v. *Inventari*, lletra b), +*pebrera molta*...

27. Recordem-ho una volta més: la varietat que havia determinat, de bell començament, la conceptualització del *C. annuum* com a un tipus de *Piper*.

28. Aquestes denominacions, en principi, haurien resultat redundants. Hi ha on, potser per mitjà d'una el·lipsi, en diuen només *coent*.

29. Segons el DCVB, *pebre de cirereta* inclou a les Balears altres subvarietats del *C. annuum*, petites i no sempre coentes: *pebre de llengüeta* (Sencelles, Lluçmajor; molt coent), *pebre de banya de cabra* (Mallorca; el més gros d'aquest tipus, llarg, prim i tort, poc coent), etc. Les denominacions fan al·lusió a l'aparença formal (v. més en avant el tret 4).

30. Això connecta amb la identificació cultural de l'exotisme amb el món musulmà.

d) Darrerament, també fa costat a aquesta interpretació (la despromoció de la centralitat inicial del tret 'coent') el fet que hi haja llocs on del *C. annuum* se'n diu *pimentó* (varietat dolça i prototípica) i reserven, és a dir, mantenen, conserven, *pebre*, o els derivats *pebrera*, *-eta*, per a la varietat coenta.

Hi ha hagut, doncs, un procés de gran interès en l'estructuració d'aquesta categoria lèxica: un procés de desprototipització, segons el qual, un tret que havia estat central ha passat a ocupar un lloc perifèric. Tot i així, ja havia servit per a nuclear un prototipus de *C. annuum*. Les varietats noves, encara que no acomplissen, fins i tot, una de les condicions (recordem-ho: inicialment) essencials, centrals, eren enteses com a membres de la nova categoria en la mesura que s'acostaven a aquell prototipus en alguna altra característica (cf. EP 2 i EP 4, n. 19). Els canvis de caire enciclopèdic (v. tot seguit el tret 2) que degueren produir-se paral·lelament han d'explicar aquesta paradoxa aparent.

Aquella organització de la categoria, recolzada en la centralitat del tret 'coent', desplaçat posteriorment a la perifèria, té reflexos, amb graus diferents, en sistemes de denominació hodierns, com ara els que oferim a continuació. Cal advertir abans que la descripció que fem d'aquests sistemes no té en compte les subvarietats del fruit. Fóra molt útil d'arribar a definir quadres d'aquest tipus d'arreu dels parlars catalans; insistim que aquests són només una mostra de la centralitat del tret 'tast coent' i dels diversos reajustaments que s'han produït en la representació d'aquest concepte:

Mallorca i Menorca: *pebre* 'fruit', *pebre* (seguit d'un especificador: *coent*, *fort*, *de banyeta*...) 'fruit coent', *pebrer* 'planta' i *pebre vermell* 'condiment en pólvores'. A Eivissa hi ha *pebrera* 'fruit' (com el valencià meridional), *citró* 'fruit coent', *pebrerera* 'planta'.

Valencià meridional. Hi ha força variació; vegem-ne alguna mostra il·lustrativa:

— Simat de la Valldigna, Gandia: *pebre* 'fruit', *vitet* 'fruit coent', *pebrera* 'planta' i *pebre roig* 'condiment'.

— Xàbia: *pebrera* 'fruit', *ditet* 'fruit coent', *pebrer* 'planta', *pebre roig* 'condiment'.

— La Marina Baixa: *pebrera* 'fruit', *vitet* o *viró* 'fruit coent', *mata de pebrera* 'planta' i *pebre roig* 'condiment'. Aquest sistema reapareix més al nord (Castelló, on també tenim *colaret* 'fruit coent més petit'; Vila-real [Carda, 1990, p. 44]).

— Agres i Cocentaina: *pebre* 'genèric' (també a Castalla), *bajoca* 'fruit', *ditet* 'fruit coent', *una mata de pebre* 'planta' i *pebre roig* 'condiment en pólvores'.

— Alcoi: *bajoca* ‘fruit’, *ditet* ‘fruit coent’, *pebrera* ‘planta’, *bajoca picada* ‘condiment en pólvores’.³¹

— Monòver i el Fondó de les Neus: *pebrerot* ‘fruit’ (també a la Romana) i *pebrera* o *pebrereta* (*de la ronya*) ‘fruit més petit d’enrastrar’, *mata de...* ‘planta’, *pebrera molta* ‘pebre vermell’.

Valencià central: *pimentó* ‘fruit’, *pebre* o *pebrera* (o *-eta*) ‘fruit coent’, *pimentonera* ‘planta’, *pebre roig* ‘condiment en pólvores’. Cal tenir present que aquesta distribució (el tipus *pimentó* per al ‘fruit no coent’ i el tipus *pebre* —o der.— per al ‘fruit coent’) s’estén a les comarques no catalanoparlants de l’interior del País Valencià: *pebrera* ‘cercilla’ i *pimintón* ‘pimiento’ (els Serans; Llatas, 1959).

Valencià septentrional i el tortosí. Malgrat la forta variació (v. Gimeno, 1997, m. 319 i 320), hi ha presència molt important del tipus *pimentó* (o var. amb influència de *pebre*) ‘fruit’, *pesteta* ‘fruit coent’ i *coralet* ‘fruit coent més petit’, i *pebre roig* ‘condiment en pólvores’.

Català central: *pebrot* ‘fruit’, *pebrot coent* ‘fruit coent’, *pebroter/-ra* ‘planta’, *pebre vermell* ‘condiment en pólvores’.³²

Català nord-occidental: *pebrot* ‘fruit’, *coralet* ‘fruit coent’, *pebrotera* ‘planta’, *pebre roig* ‘condiment’.

TRET 2. *L’aprofitament*. Aquest tret va molt lligat a l’anterior. Les dades històriques que hem avançat recullen un ús primerenc i inicial del *C. annuum*, sobretot, com a condiment coent; la possibilitat que substituís el *pebre* tradicional (gènere *Piper*) en va afavorir la difusió per Europa. L’ampliació de l’ús de les varietats no coentes del nouvingut americà també com a hortalissa podria explicar, com hem vist, la desprototipització del tret 1 (‘tast coent’): és a dir, el *C. annuum* prototípic (ja) no és necessàriament coent. Aqueix ús com a condiment, no necessàriament coent,³³ pot tenir reflex en una altra denominació important del fruit del *C. annuum*: *pimentó*, tan proper a l’esp. *pimentón* ‘pebre roig’.

Observem que en esp. *pimienta* deriva d’un ll. PIGMENTA, pl. de PIGMENTUM ‘colorant, color de pintar’, que ja en ll. prenia el sentit de ‘droga, ingredient’; des d’aquest valor es generà el de ‘condiment, espècia’. *Pimienta* apa-

31. Observem que ací el sistema s’ha reajustat de manera que només han restat petjades d’aquella vinculació cognitiva inicial amb el *pebre* en el nom de la planta.

32. Hi ha també ací variacions importants; p. ex., tenim a l’Empordà: *pebre* ‘fruit’ (i a altres llocs: Cambrils), i *pebrera* ‘planta’ (DCVB).

33. És important de tenir en compte ací la utilització de *pebre* o derivats per al ‘fruit coent del *C. annuum*’ en llocs on reserven *pimentó* per a la varietat no picant.

reix en esp. ben enjorn (Juan Ruiz, DCECH) amb el sentit modern d'«espècia del gènere *Piper*». És bo d'advertir l'especialització en aquest procés de canvi semàntic; en el pas final de 'condiment' > 'condiment coent' > 'pebre (gènere *Piper*)', hi deu haver pesat la connexió metonímica entre 'espècia' i 'coentor', encara perceptible: «Un menjar *especi*at» és sovint, també entre nosaltres, 'un menjar de sabor fort, coent'. El gust coent és *el* gust especi*at* prototípic: el *Pi-per* és una de les espècies d'ús més reculat i més estimades.

Pimentó és dins el català occidental, inclosa bona part del País Valencià, denominació corrent del *C. annuum* (v. *Inventari*, b). També hi ha en català descendents del ll. PIGMENTUM, però no van seguir ací l'evolució que hem descrit en esp. Tenim en català medieval *piment* (Llull, DECat) i, també, *pimenta* (usat en pl., s. xv, DAguiló), que devien ser bàsicament 'condiment, espècia'; hem comprovat encara aquest sentit en documentació del segle XVI, com el *Llibre del Coch* de mestre Robert (1520; ed. de Leimgruber, 1982, p. 37-38):

De pimentes de clareya. Gíngebre blanch cinch onçes, canyella VI onçes, nous d'exarch mig quart, clavells de girofle. E tot açò picaràs de manera que solament sia mig picar; e après pren mig quartó de vi e met-hi una honça e mija de dites *pimentes* ensemps ab una lliura de mel [...].

I també en textos del segle XVI, com ara el *Thesaurus puerilis* de Pou (1575, p. 198), on *pimentes* apareix com a sinònim de *salses* 'espècies':³⁴ «DE SALSSES O PIMENTES».

Vi piment o, només, *piment* (o *hipocràs*, *procàs* o *brocàs*) sovinteja en els textos com a denominació d'un vi «preparat amb espècies i endolcit amb mel o sucre» (Veny, 1991, p. 63; Vinyoles, 1995, p. 135). No és del tot clar que *piment* s'identifiqués entre nosaltres directament amb 'coent', 'pebre [gènere *Piper*]'.³⁵ Hi ha hagut en *pimentó* 'fruit del *C. annuum*' una influència de l'esp. *pimentón* 'condiment derivat de triturar en pólvores el fruit dessecat del *C. annuum*', com suggereixen el DECat i, més clarament, el DCECH? Potser sí. De tota manera no podem rebutjar l'acció dels catalans *piment* i *pimentes* 'condiment, espècia': el *C. annuum* va ser, sobretot, inicialment, un condiment, una espècia.

Hi ha encara una petita dada que ha estat negligida pels grans diccionaris etimològics, potser per isolada. Veiem que el DCVB dóna, com a testi-

34. L'ús de *salses* com a sinònim de *espècies* és freqüent encara actualment al País Valencià.

35. No ens sembla segura la sinonímia que estableix el DCVB entre *piment*, *pimenta* i *pebre*, *pólvora de pebre* (cf. les referències anteriors del *Llibre del coch* i de Pou). Més que probablement, *pimentera*, vaixell que el mateix DCVB defineix com a 'vas per a tenir pebre', és en realitat 'recipient on es deixava macerar el vi piment', segons la descripció de VINYOLES (1995, p. 135), fonamentada en els inventaris de cellers dels segles XIV-XV en què aquest atifell apareix documentat.

moni documental de *pimentó*, segons el sentit de ‘fruit del *C. annuum*’ del català occidental i de part del valencià, una citació d’un text de 1375 (!), publicat en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana* (vol. II, p. 118): «Per vi que bestrach en aquell qui portà la mantega de Incha e *les pimentons*». La cronologia fa impossible que aquest text pugui referir-se al condiment derivat de l’americà *C. annuum*. És remarcable, a més, la forma femenina, si és segura la lliçó. Fóra impossible que es tractés d’un derivat en -ATIONE, potser del tipus de valor col·lectiu, amb el sentit, doncs, del ‘conjunt de les pimentes, de les espècies’? Cf. *safranaó*, -ó ‘collita de safrà’ («fer les messes y *safranaons*») i ‘temps de collita del safrà’ («dix que enguan en lo començament de les *safranaons* se valie més que no féu entan» (1333 i 1378, Santa Coloma de Queralt, DAguiló i DCVB), i altres com ara *clavaó* o *clavó* ‘conjunt dels claus amb què s’ha de clavar una cosa’, *menjó* ‘conjunt de peixos petits i poc saborosos’, *sal-laó* ‘salums’, *salions* ‘trossos pelats de terra blanca’, *salpó* ‘conjunt de salpes petites’ (Gulsoy, 1989, p. 380). Això ens demanaria partir d’una base verbal *pimentar* ‘condimentar, tirar pimentes’.³⁶ Caldria esperar que els despullaments lèxics ens permeten trobar més atestacions catalanes d’aqueixes *pimentons*; no disposem tampoc de dades històriques precises sobre la cronologia del *pimentón* en espanyol,³⁷ ni de la localització de les zones productores. Ara bé, si aquesta via es confirmés, i atesos els usos actuals ja descrits (v. l’*Inventari* i el tret 1), podríem suposar un sistema de denominació propi en què aqueix *pimentó* s’especialitzés en la varietat no coenta del *C. annuum* i *pebre* (o der.) en la picant: usos com el del valencià central en podrien ser recialles. L’exportació del producte molt podria explicar el *pimentón* de l’esp. És interessant la versió del DPLA, recordem: *Pimentó roig molt ya* (manuscrit A) i *Pimentó roig molt* (manuscrit B i C); i denominacions com +*pimentó roig* o +*pimentó molt*. Cal considerar la presència del tipus *pimentón* com a ‘fruit del *C. annuum*’ en l’àmbit murcià, punts de l’aragonès i en les comarques valencianes interiors no catalanoparlants. Ens trobem, per ventura, davant un possible préstec del català al castellà? Hi han fet de mitjancers els parlars de base aragonesa (i el murcià), com sembla que, segons suggereix Josep Giner (pròleg a Llatas, 1959, p. 29-30) va ocórrer durant aquest període històric a altres termes vinculats amb l’agricultura?

TRET 3. *L’estructura morfològica*. La denominació *bajoca*, característica de l’Alcoià-Comtat, ens orienta cap a un altre tret que degué tenir un paper rellevant en la categorització del *C. annuum*. Com és sabut, *bajoca* pren en

36. Tot i així, com ja observa GULSOY (1989, p. 365), *safranaó*, -ó, s’ha generat «damunt el substantiu *safrà*».

37. La primera atestació que trobem de *pimentón* és del 1646, en l’*Autobiografía* del pícaro Estebanillo González, on apareix com a ‘condiment en pólvores’ (citada pel DAut).

català originàriament el sentit de ‘clovella, tavella llarguera que conté els grans o bessons de les plantes lleguminoses’ (s. XIII, DECAt, s. *bajoca*, 558); sobretot al País Valencià, i també a l’Urgell, al Camp de Tarragona, al Priorat i a Tortosa, designa prototípicament el ‘fruit (inclosa la tavella) de la *Phaseolus vulgaris*’ (sovint sota el dim. *bajoqueta*). Tot i així, a la darrerria del s. XVIII, el botànic valencià Cavanilles encara empra *bajoca* amb aqueix sentit genèric;³⁸ i encara n’hi ha consciència actualment: quan engrunen els fesols, els lleven *la bajoca* (‘la pellofa de fora’); es diu que els pèsols fan *bajoca*, etc. (la Marina Baixa). Ens expliquen que la planta dels *edros* (‘évol’s’) fa una «rama amb *bajoquetes* i dins van els edros» (la Vila Joiosa).

Sembla que les varietats de *C. annuum* més populars inicialment estaven ben lluny dels fruits grossos i superbs que ara coneixem, com a resultat de seleccions i encreuaments que l’han adaptat al conreu i a la demanda del mercat; s’acostaven força a les varietats més petites, cilíndriques i més primes encara trobadores. La morfologia d’aqueixes varietats s’atansa a una *bajoca*, a una tavella: són allargassades; pengen de la planta per un extrem; tot i que petites, contenen llavors, sovint aferrades longitudinalment a l’interior buit de la tavella, i, a més, com ocorre a la tavella d’altres plantes (faves, pèsols, cigrons tendres), són consumibles (v. adés el tret 2, i EP 2 i 3 en la n. 19). Cf. la definició de *pebrot* del DLABÈRNIA:

[...] *tabella* [la cursiva és nostra] molsuda i vuida, més o menos gran rodona y quadrada o en forma de banyeta, que conté en lo centro varies llavors [...].

Vegeu també (*Inventari, d*) les definicions de *bajoca* que donen el DESCRIG i el DLLOMBART, encara vinculades prototípicament amb la varietat coenta i més petita del *C. annuum*.³⁹

A les comarques on del *C. annuum* en diuen *bajoca*, reserven el diminutiu *bajoqueta* per al ‘fruit (inclosa la tavella) de la *Phaseolus vulgaris*’. Hem pogut comprovar directament que els parlants d’aquestes contrades perceben els dos fruits, efectivament, com a varietats d’una mateixa cosa: «Una *bajoca* [*C. annuum*] i una *bajoqueta* [‘fruit (inclosa la tavella) de la *Phaseolus vulgaris*’] són lo mateix: una és més grossa i l’altra és més llarga i estreta» (in-

38. Cf. (*Ferradura* de moltes *bajoques* ([*Hippocrepis*] *multisiliquosa*, [*herradura*] de *muchas siliquas*, [*fer-à-cheval*] *multisiliqueux*; CAVANILLES, 1797, vol. II, p.336).

39. És molt il·lustrativa també la descripció que fa un viatger francès del segle XVIII quan topa amb un *C. annuum*, fruit que, pel que sembla, li era desconegut encara: «Fue en esa ciudad [Mansilla de las Mulas] donde vimos por primera vez las vainas a manera de gruesas gobettes rojas que vemos en Francia, [...]» (s. XVIII, ed. de GARCÍA MERCADAL, 1962, vol. III, p. 357, reprodut en PÉREZ SAMPER, 1996, p. 113). L’editor explica que *gobettes* és «palabra picarda que designa a unas judías sumamente gruesas».

formant de Beneixama, l'Alcoià, 1997). No convé oblidar, a més a més, que hi ha vegetals semblants amb bajoques ('tavelles') amples i grosses, fins i tot del mateix *Phaseolus vulgaris*.

Suggerim la possibilitat que la denominació *bajoca* pugui haver partit d'una el·lipsi des d'un originari *pebre de bajoca*⁴⁰ per oposició a *pebre* (gènere *Piper*), conegut sobretot en llavor o en pólvores; cf. *pebre de banyeta*, *pebre de cirereta* > *banyeta*, *cirereta*... O, potser, hauríem de partir de **bajoca de pebre*: cf. *bajoca de fesol* > *bajoca*.

Darrerament, advertim, dins aquest tret 3, que el *C. annuum* conté llavors, sovint tan coentes o més que la mateixa carn del fruit.⁴¹ Això també pot haver afavorit la vinculació del vegetal americà amb el gènere *Piper*, conegut sobretot per les llavors, i la percepció del fruit del *C. annuum* com a 'tavella', com a 'bajoca que conté el pebre'.

Un dels aspectes més remarcables d'aquesta denominació és que pressuposa una categorització diferent del *C. annuum*: el situa entre aquells fruits que fan tavella. Cf. EP 3 i 4, n. 19).

TRET 4. *L'aparença*. La forma en el sentit més purament extern, no tan vinculat a la configuració del fruit, deu haver estat un altre tret definidor, potser no tan rellevant com sembla que, segons els llocs i el moment, han estat els tres anteriors en la categorització del prototipus del *C. annuum*. Ha tingut un paper important pel que fa a la distinció de les diverses varietats del fruit, sobretot coentes.

Que l'observador advertisca semblances (comprovables *objectivament* o no) entre dues coses, que hi descobrisca coincidències de la mena que siga, és fonamental per a emparentar, per a establir relacions de parentiu, de categorització entre aqueixes dues coses (v. adés EP 2, n. 19). Probablement, a mesura que 'el tast coent' perdria relleu, trets com ara 'l'aparença' en guanyaven: les varietats de *C. annuum* que no coïen però que s'assemblaven a altres ja conegudes (tot i que coentes) eren considerades també com a membres de la categoria designada pel mot *pebre* (o der.): «Tot són *pebres*: uns couen i els altres no». Cf. el text que citàvem adés de Geeraerts (1997, p. 39-40). Els trets centrals es reajusten i es diversifica la perifèria; les varietats noves amplien

40. Recordem les solucions d'Agres i de Conçentaina, o d'Alcoi (v. adés el tret 1b.)

41. Cf. aquesta descripció del *DAut*: «El fruto (que tambien se llama pimienta) es de hechura de una bolsilla ò cucurúcho hueco, dentro del qual se hallan unas pepitas ò simiente *sumamente acre y picante*» [la cursiva és nostra].

FONT I QUER (1992, 13a ed., p. LXXXV) dóna el *C. annuum* coent com a exemple de localització molt estricta dels principis actius en els vegetals: «[...] lo picante [en las guindillas] se encuentra en aquellos cordoncitos que discurren por sus paredes, sobre los cuales se insieren las semillas». Això fa costat a l'explicació que donàvem adés per a la denominació *pebrera* 'fruit del *C. annuum*' (v. la n. 24).

progressivament aqueixa perifèria i són incloses en la categoria en la mesura que s'aproximen a algun d'aqueixos trets centrals.⁴²

Una mostra de la importància de 'l'aparença' com a tret rellevant és el fet que, per distingir les diverses menes de *C. annuum* coent, hom haja recorregut a les denominacions metafòriques que recollíem en l'*Inventari* i que remetien a coses diverses de la realitat:

a) Per semblança amb una banya: *banyeta*, +*corneta*.⁴³

b) Per semblança amb una altra fruita, planta o animal: *cirereta* (cf. el castellà *guindilla*), i *coral*, *coralet*, +*corolí* (var. de *coralí*).

La denominació +*bisole*t (o [vi-]) probablement s'ha de vincular amb *bísol*, nom d'un peix de la família dels escòmbrids, semblant al verat;⁴⁴ sobre la variació [b]/[v] *isolet*, v. Martines (1998c). La denominació +*vissó* que arreplega Mascarell (1977, p. 236) de la Safor podria interpretar-se com a diminutiu de la forma originària d'aqueix ictiònim *bis*, amb el mateix canvi /b/ > [v]; o, potser, una variant de *fiçó* 'fibló', amb influència de *vit*, -*et* (cf. la proximitat entre 'punxar', 'picar' i 'coure').

El *citró* eivissenc probablement s'ha de posar en connexió amb el fitònim *citró* (en molts llocs, sinònim de *ravanell*), que designa diverses varietats de crucíferes. La translació de *citró* cap al *C. annuum* coent pot basar-se, per ventura, en una semblança formal: les crucíferes fan una mena de tavella amb llavorettes dins, que recorda certes varietats petites del *C. annuum* coent. Hi pot haver influït també el tast i l'olor d'aquesta mena de plantes; observem que s'hi inclou, per exemple, la mostassa i alguna altra que recorda la flaire de l'all. No deu ser casual que, una altra crucífera, la *bossa de pastor*, siga coneguda també com a *vitet* (Mulet, 1991, p. 100).⁴⁵ Un altre argument a favor de la semblança formal com a tret que justifique aquesta denominació eivissenca, és el fet que *citró* també pren el sentit, no enregistrat, de 'membre viril', a la vora de sinònims com ara *xirimbel·lo*, *llonganissa* o *botifarró* (Ribas Marí, 1991); cf. tot seguit c).

c) Per semblança amb una part del cos: *ditet*; hi ha la possibilitat que es tracte d'una solució eufemística que evite *vit* i derivats.

Cal remarcar ací les denominacions vinculades amb el membre viril: *vit*, el

42. Les relacions entre els diversos membres de la categoria s'estableixen per semblança de família, segons la percepció dels parlants (cf. EP 2 i 4, n. 19).

43. V. les citades en les notes 9 i 29.

44. Pot haver-hi ací també alguna connotació sexual com en les denominacions que apleguem tot seguit en d): Recordem els ictiònims *marbre*, ben conegut amb aqueix sentit, o, també, +*virot de frare* (Benidorm, citat per COLOMINA, 1991, p. 339).

45. Cf. la *cornicabra* o *noguerola* (*Pistacia terebinthus*) també coneguda per *bitxo* perquè fa gal·les que recorden la forma del vitet; o, semblantment, *bajoca de moro* o *mongetera d'arbre*, *arbre monjal*, *arbre mongeter*, *mongetera borda*, aplicats a l'*Anagyris foetida* perquè fa les llavors dins una tavella (FONT I QUER, 1992, 13a ed., p. 442 i 353).

diminutiu *vitet* i la variant. *bitxo*, *viró*, *virot* i *vironet* sobre les quals deuen haver incidit els trets 1 i 5 (v. tot seguit què en diem en el tret 5).

TRET 5. *El color*. Deu haver estat una característica rellevant, sobretot, amb les tonalitats de *verd* i de *vermell*. Advertim que *a*) alguna varietat del *C. annuum* es manté verda, cosa que l'acosta al concepte de ['tavella'], i *b*) d'altres, es fan vermelles, amb matisos diversos (groc, carabassa) a mesura que maduren; aquest tret, associat especialment a les varietats coentes, ens acosta a altres denominacions de tipus metafòric com ara *coral*, *-et*; *cirereta*...

El tast coent, l'aparença i el color vermell van de la mà en denominacions metafòriques com *vit*, *vitet* (i en el possible eufemisme *ditet*) i *viró* i derivats. Recordem que hi ha connexions culturals entre 'coent' > 'vermell' > 'calor' > 'sexualitat'. Aquestes connexions obren el pas als altres EP (v. la n. 19); tinguem present, a més, l'ús força corrent de *pebrot* i *pimentó* com a sinònims eufemístics de *collons*.

Apleguem ací alguna mostra de la cultura popular a l'entorn d'aquests sentits:

Entra *bachoca*
dasta [*fins a*] la soca;
entra *vitet*
dasta'l pesonet (Martí i Gadea, 1891, p. 150).

pimentóns (*tindre una cosa molts*) fr. met. fam. 'presentar una cosa muchos inconvenientes ó dificultades' (DMGADEA, 1891, «Suplemento»).

¡Mira que té *pimentóns* la cosa! (Alberola, c. 1927, p. 171).

Els de Cullera són *pela-vits*. [Dita que apliquen als de Cullera; segons explica Sanchis Guarner (1982, vol. III, p. 154): «*Vits* és un dels noms del membre viril; els acusa de masturbar-se».]

Tenir *pebrots* (frase molt corrent al Principat).

4. A TALL DE CONCLUSIÓ

4.1. La lexicologia diacrònica cognitiva fonamentada en la teoria del prototipus és un paradigma útil per a l'estudi del canvi lèxic. La concepció de la llengua com a magatzem de l'experiència cultural col·lectiva ens duu a reprendre el fil que els estudis etimològics clàssics —siga'ns permès el qualificatiu— ja havien embastat. Hi ha, però, possibilitats que l'atomisme de la des-

cripció tradicional no feia albirar; fonamentalment: podem arribar a bastir una descripció més globalitzada del canvi lèxic i de la mateixa estructuració del lexicó de la llengua. L'acció dels EP té un paper clau en el reajustament constant i plàstic del lèxic. És possible de localitzar els factors i els mecanismes que incideixen sobre el canvi, i d'enllaçar les mutacions socioculturals amb les modificacions que pateixen els mots.

4.2. Hem tractat de mostrar les possibilitats que ofereix l'estudi del contingut semàntic de les denominacions per provar de reconstruir el procés històric de categorització d'un element de la realitat.

4.3. Les diverses denominacions donades a les coses són mitjans per a aprofundir en la representació cultural de la realitat, per a descriure la manera com és assimilada i els canvis que es poden produir en la comprensió d'aquesta realitat.

4.4. Els canvis culturals tenen una incidència directa sobre la categorització i sobre el lèxic d'una llengua. Com hem suggerit, és ben difícil de desitjar què és estrictament lingüístic i què és extralingüístic.

Les denominacions catalanes del *C. annuum* són un petit sistema lèxic de gran riquesa. Hi hem descobert la petjada de l'experiència humana com a instrument per mitjà del qual els parlants s'han aproximat a aquell nouvingut i l'han entès: les preferències i les necessitats culinàries, els interessos econòmics, els sentits (el gust, la vista i, fins i tot, l'olfacte), el mateix cos humà, la translació del món conegut sobre una realitat nova...

4.5. A partir de l'estudi de les denominacions del *C. annuum* hem pogut il·lustrar l'estructuració jeràrquica i dinàmica de les categories. Hi ha uns trets centrals, nuclears, amb major relleu semasiològic, voltats d'altres de menor pes. L'alteració d'un d'aquests trets, condicionada per factors culturals, provoca una reestructuració de la categoria: la desprototipització d'un dels trets centrals ('tast coent'), que passa a caracteritzar els membres perifèrics de la categoria, obri el pas a la promoció semasiològica d'altres trets, de bon començament, no tan centrals.

Certament no és aquest un cas isolat; és trobador dins l'evolució de la llengua en un gran nombre de canvis lèxics. Al capdavant, aquesta mena de transformacions assegura la continuïtat material de tota llengua com a mitjà capaç de transmetre informació i de representar eficaçment el món, davant una realitat humana en canvi constant.⁴⁶ Per a nosaltres aquests exemples te-

46. Vegeu-ne algun altre exemple. La proximitat geogràfica ens convida a suggerir el cas d'una aïna de l'elaboració del torró: el *boix*.

El *boix* era a Xixona 'cilindre de fusta amb mànec més prim que el cos, que servia per a remenar manualment la pasta del torró'; a les hores d'ara, el *boix* és a les fàbriques xixonenques

nen una gran importància per tres motius, fonamentals: *a)* ens il·lustren sobre l'acció dels EP en l'organització de les categories lèxiques; *b)* fan veure la vinculació tan estreta que hi ha entre els factors culturals, que certs corrents gramaticals s'entesten a considerar com a *extralingüístics*, la conceptualització de les coses i els canvis lèxics, i *c)* són un punt de referència per a valorar la influència dels factors sociolingüístics sobre la comprensió de la realitat i la generació de denominacions.

4.6. Durant el període històric que estudiem i, de manera especial, en els dos darrers segles, advertim canvis lèxics molt profunds en català. Són canvis que denoten una crisi en aquest procés dinàmic d'adaptació del bagatge lèxic propi a les novetats culturals, certes o només (i, al capdavant, això és el que té importància realment) percebudes com a tals. Com provem de caracteritzar en un altre lloc (Martines, 1998*b*), observem en el lèxic català d'aquesta llarga etapa històrica:

a) Una progressiva diversificació territorial dels mecanismes bàsics del canvi lèxic: una mena d'acció desharmònica d'aqueixos mecanismes, en la vessant onomasiològica i en la semasiològica. Això empeny la variació formal i conceptual.

b) La restricció de l'ús del català als àmbits col·loquials va afavorir la promoció de les solucions lèxiques carregades d'un grau d'expressivitat, d'èmfasi major. Els mots lligats a sentits més expressius, més emfàtics guanyen abast semàntic.

c) La *tradicionalitat* actua com a factor de prototipicitat. El lèxic català, sobretot el més diferent davant el castellà, resta cada vegada més lligat a escenaris marcats com a antics, nostrats, tradicionals. Aquest fenomen s'ha de vincular al procés de transculturació: és el sistema de categories propi, reflectit en el bagatge lèxic, que comença a no actuar de manera dinàmica i autònoma.

L'estudi de les denominacions del *C. annuum* ens ha permès d'il·lustrar com pot funcionar adequadament, tot i la important variació (cf. adés *a*),

una 'màquina constituïda d'una caldera, on s'escalfa el torró i d'una barra cilíndrica que el remena per quallar-lo'. La denominació originària ja s'explicava per una extensió metonímica, no gens estranya, de *boix*, mena de fusta de què es feia la barra amb què hom remenava manualment el torró; al seu torn, aqueix sentit deriva metonímicament de *boix* 'arbrust *Buxus sempervirens*' (> *arbust* > *fusta* [d'aquest *arbust*] > *aïna* (*feta amb fusta d'aqueix arbust*)). A les hores d'ara, *boix* designa tota una màquina metàl·lica. Com deu haver ocorregut a *pebre* o derivats ('*C. annuum*'), el manteniment de la denominació, malgrat la caiguda d'un dels trets nuclears i els canvis en l'objecte designat, pot interpretar-se com a símptoma que no hi ha hagut recategorització: davant el canvi cultural (tècnic, en aquesta ocasió), la categoria s'ha reajustat sobre la base d'altres trets, que abans potser no havien tingut tant de relleu. Els *boixos* nous fan una funció (tret 2) semblant a la que feien els vells *boixos* de fusta i inclouen una peça que recorda la forma de l'antic (tret 3).

aqueix sistema: com permet l'actualització dels recursos lèxics propis davant les novetats; hem suggerit també la connexió íntima que hi ha entre la percepció cultural de les coses i la possibilitat de donar-los nom: la supeditació cultural provoca una crisi d'aqueixa possibilitat.

d) S'accentua la convergència lèxica amb l'espanyol, segons indiquen fets com ara: 1) la tendència al triomf de les unitats lèxiques catalanes més acostades a les castelles i 2) l'adaptació del nostre sistema categorial a l'espanyol: reajustament dels sentits dels mots segons el model espanyol, o categorització de les novetats segons aqueix model (cf. c).

e) La derivació, mecanisme de generació lèxica fonamental, comença a manifestar també la influència de l'espanyol.

4.7. La línia de treball que hem assajat ací fa possible una acció combinada de la perspectiva sincrònica i la diacrònica. Aprofita aportacions de disciplines diverses (dialectologia, morfologia, semàntica, sociolingüística...) i mostra el fruit que podem extraure de la lexicografia, dels textos literaris, de la cultura popular i de la documentació històrica.

JOSEP MARTINES
Departament de Filologia Catalana
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBEROLA, Estanislau (c. 1927). *Refraner valencià*. València.
- ALEANR = ALVAR, Manuel; LLORENTE, Antonio; BUESA, Tomás (1979-1993). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*. Vol. I-XII. Saragossa: Departamento de Geografía Lingüística: Institución Fernando el Católico (Diputación de Zaragoza): CSIC.
- ALTABA ESCORIHUELA, José (1985). *Palabras locales, comarcales y regionales (Más de tres mil palabras de uso popular regionalista)*. Saragossa: Librería General.
- AMADES, Joan (1951). *Folklore de Catalunya: Cançoners*. Barcelona.
- BERNAT I BALDOVÍ, Josep (1847). *El Tabalet*. València.
- (1859). *L'agüelo pollastre*. Sueca.
- BLANC, Miquel (1994). *Garba: Mil paraules de Calaceit*. Barcelona: Columna.
- BLASCO, Ricard [ed.] (1983). *Col·loquis i raonaments*. València: Societat Bibliogràfica Valenciana. [Sense numeració correlativa de pàgines]
- CAMPO, Isabel del (1993). *Introducción de plantas americanas en España*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- CANYÍS, l'onque (1991). *Cañís. Cañisaes. El llibre de Munove*. Alacant: Diputació d'Alacant. [Citat per l'edició de Francisco Montoro Pina. Recull d'articles signats per l'onque Cañís i publicats a Monòver en *El Pueblo* entre els anys 1906 i 1914]

- CARDA I MONZONIS, Maria Dolors (1990). *El lèxic dels adolescents de Vila-real*. Vila-real: Ajuntament.
- CASANOVA, Emili (1985). «La dialectologia catalana i el parlar de la Vall d'Albaida». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent de la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 1, p. 80-83.
- (1996): «Aportacions d'Enric Valor a la lexicografia catalana: el *Vocabulari Castellut* de 1948, d'Enric Valor i Josep Giner». A: CARBONELL, Adrià [ed.]. *Actes del Simposi Enric Valor*. Alacant: Centre d'Estudis Castellut: Diputació d'Alacant, p. 147-180.
- CAVANILLES, Antoni Josep (1795-1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Vol. I i II. Madrid.
- CHOVA RIBES, Josep (1909). «Amors contrariats». *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València], núm. 22.
- CIFUENTES HONRUBIA, José Luis (1994). *Gramática cognitiva: Fundamentos críticos*. Madrid: EUEMA.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1991). *El valencià de la Marina Baixa*. València: Generalitat Valenciana.
- COLÓN I DOMÈNECH, Germà (1977). «La lexicografia catalana: realitzacions i esperances». A: COLÓN, Germà [ed.]. *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* [Basilea, 22-27 març 1976]. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-35.
- COVARRUBIAS, Sebastián de (1611). *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid. [Ed. a cura de Martí de Riquer, Barcelona, 1993]
- CUENCA, Maria Josep (1996). *Sintaxi fonamental*. Barcelona: Empúries.
- DAguiló = AGUILÓ I FUSTER, Marià (1914-1934). *Diccionari Aguiló: Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 8 v. [Ed. a cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu]
- DAlguer = SANNA, Josep (1988). *Diccionari català de l'Alguer*. L'Alguer; Barcelona: Fundació del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Regina.
- DANDOLZ = ANDOLZ, Rafael (1990). *Diccionario aragonés. aragonés-castellano / castellano-aragonés*. 4a ed. Saragossa: Mira Editores.
- DAut = REAL ACADEMIA DE LA LENGUA ESPAÑOLA (1726). *Diccionario de autoridades*. Madrid. [Edició facsímil de 1990]
- DBELVITGE = BELVITGES, Josep; ESTEVE, Joaquim; JUGLÀ I FONT, Antoni (1803 i 1805). *Diccionario catalán-castellano-latino*. Vol. I i II. Barcelona.
- DCECH = COROMINES, Joan; PASCUAL, José Antonio (1987-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 2a ed. Madrid: Gredos. 6 v.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1928-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll. 10 v.
- DECat = COROMINES, Joan (1983-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 4a ed. Barcelona: Curial: La Caixa. 9 v.
- DESCRIG = ESCRIG, Josep (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. València.
- DLABÈRNIA = LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la lengua catalana ab la correspondència castellana i llatina*. Vol. I i II. Barcelona.
- DLACAVALLERIA = LACAVALLERIA, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subijcitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona.

- DLLOMBART = LLOMBART, Constantí (1887). *Diccionario valenciano-castellano*. València.
- DMGADEA = MARTÍ GADEA, Joaquim (1891). *Novísimo diccionario general valenciano-castellano*. València.
- La Donsayna (1844-1845). [Reedició facsímil, Sueca, 1972]
- DPARDO ASSO = PARDO ASSO, José (1938). *Nuevo diccionario etimológico aragonés*. Saragossa.
- DPLA = PLA I COSTA, Josep (c. 1870-1880). *Diccionario valenciano*. [V. MARTINES, Josep (1998a)].
- DRACV-I = REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA (1992). *I: Diccionari valencià-castellà*. València: Del Cenia al Segura.
- DRACV-II (1993). REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA. *II: Diccionari castellà-valencià*. València: Del Cenia al Segura.
- DRos = ROS, Carles (1764). *Diccionario valenciano-castellano*. València.
- DTorra = TORRA, Pere (1653). *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus*. Barcelona.
- ESCOLANO, Gaspar (1610-1611). *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia*. València. [Edició facsímil del Departament d'Història Moderna, Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València, València, 1972]
- FÀBREGA, Jaume (1998). «La cuina amb pebrots, invent de dona». *El Temps* [València] (14 setembre), p. 78.
- FAMBUENA RAMÍREZ, Josep (1881). *Fer les cartes*. València.
- FERRANDO I FRANCÈS, Antoni (1983). *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*. València: Alfons el Magnànim.
- FONT I QUER, Pius (1992). *Plantas medicinales: El Dioscórides renovado*. 13a ed. Barcelona: Labor.
- GALIANA, Lluís (1776). *Rondalla de rondalles*. València.
- GARCIA I PERALES, Vicent-Ferran (1993). «Estudi comparatiu del lèxic de la Vall d'Albaida i de la Costera». *Almaig: Estudis i Documents* [Ontinyent], p. 13-17.
- GARCÍA MERCADAL, José (1962). *Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Vol. III. Madrid: Aguilar.
- GARCÍA SORIANO, Justo (1932). *Vocabulario del dialecto murciano*, Múrcia. [Edició facsímil de 1980. Editora Regional de Murcia]
- GAYANO LLUCH, Rafel (1911). *Mort en vida*. [Inclòs en un núm. del *Teatro Valensià* en homenatge a Rafael Gayano Lluch]
- GEERAERTS, Dirk (1997). *Diachronic Prototype Semantics: A contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Clarendon Press.
- GEERAERTS, Dirk; GRONDELAERS, Stefan; BAKEMA, Peter (1994). *The Structure of Lexical Variation: Meaning, and Context*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter.
- GIMENO BETÍ, Lluís (1997). *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GRAU BONO, Vicente (1927). *Topografía médica de Tabernes de Valldigna*. Alzira.
- GUAL CAMARENA, Miguel (1976). *Vocabulario del comercio medieval: Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón (siglos XIII y XIV)*. Barcelona: El Albir.
- GUAL CAMARENA, Miguel (1981). *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV)*. Barcelona: CSIC.

- GUINOT I VILAR, Salvador (1930). *De romeria*. València. (Nostra Novela; 3).
- GULSOY, Joseph (1989). «Els descendents del sufix -(A)TIONE en català». A: *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques: Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*. Tübingen: Gunter Narr, p. 361-381.
- HERNÁNDEZ CASAJUANA, Faust (1910). *¡Quina animeta!: Noveleta chalera*. València.
- (1993 [1916]). «*¡Eh, la veta...!*». A: HERNÁNDEZ CASAJUANA, Faust. *Teatre*. València: Diputació de València, p. 73-112. [Edició de Josep Lluís Sirera i Rodolf Sirera].
- JAIME GÓMEZ, José de; JAIME LORÉN, Chabier de (1991). «Repertorio de voces aragonesas inéditas empleadas en Calamocha. Apodos. Topónimos». *Xiloca. Revista del Centro de Estudios del Jiloca* [Calamotxa], núm. 8, p. 157-288.
- JIMÉNEZ SALCEDO, Gregorio F. (1958). *Penetración del castellano en Algemés y deformaciones y variaciones que ha sufrido por influencia del habla vulgar local*. Algemés.
- LAKOFF, George (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, George; JOHNSON, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press. [Seguim la traducció espanyola: *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra, 1986]
- LLATAS, Vicente (1959). *El habla del villar del Arzobispo y su comarca*. Vol. I i II. València: Diputació.
- MARTÍ, Emili; APARICIO, Salvador (1989). *El léxico de Anna*. Anna: Ajuntament.
- MARTÍ GADEA, Joaquim (1891). *Ensisám de totes herbes*. València.
- MARTÍ, Jaume (1989 [s. XVIII]). *Receptari de cuina del segle XVIII*. Barcelona: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. [Edició de Joan Miralles i Francesca Cantallops]
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (1997). *Literatura de canya i cordell al País Valencià: Els col·loquis de temàtica jocosa i satírica: Edició i estudi lingüístic*. València: Denes.
- MARTÍN PARDO, Migalánchel; PÉREZ ALBIAC, Chusé Loís (1991). «El chipranesco (léxico y rasgos aragoneses en el habla de Chiprana)». *Cuadernos de Estudios Caspolinos*, núm. 17, p. 165-216.
- MARTINES, Josep (1998a). *El «Diccionario valenciano» de Josep Pla i Costa (1817-1890): Descripció i edició*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1998b). *El canvi lèxic: Una aproximació segons la lexicologia diacrònica cognitiva*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. [En premsa]
- (2000). *El valencià del segle XIX: Estudi lingüístic del «Diccionario valenciano» de Josep Pla i Costa (1817-1890)*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASCARELL, Josep (1977). *La vall de la Safor*. València: Editorial 3 i 4.
- MASCLANS, Francesc (1981). *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers; Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya. [Ed. Montblanc-Martín]
- MILLO, Llorenç (1992). *La gastronomía de la Comunidad Valenciana*. València: Levante. El Mercantil Valenciano. 36 fasc.
- MILLO, Llorenç (1997). *Gastronomía valenciana*. València: Generalitat Valenciana. Consell Valencià de Cultura.

- El Mòle* [València], vol. I (3 novembre 1840 / 17 abril 1841).
- MULET PASCUAL, Lluís (1991). *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón*. Castelló de la Plana: Diputació.
- NAVARRO GÓMEZ, Pere (1993). *El parlar de la Fatarella (Terra Alta) Estudi fonètic, morfosintàctic i lèxic*. 2a ed. La Fatarella: Centre d'Estudis de la Terra Alta.
- (1996). *Els parlars de la Terra Alta*. Vol. I i II. Tarragona: Diputació.
- PALMIRENO, Lorenço (1569). *Vocabulario del humanista*. València.
- PELLICER I BORRÀS, Joan E. (1986). *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana: Estudi lingüístic i edició*. València.
- PÉREZ SAMPER, M. Àngels (1996). «La integración de los productos americanos en los sistemas alimentarios mediterráneos». A: *XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris* (s. XV-XVIII). [Palma, 29 novembre 1995 - 2 desembre 1995]. Palma de Mallorca: Govern Balear, p. 89-148.
- POU, Onofre (1575). *Thesaurus puerilis*. València.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1985). *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIBAS I MARÍ, Enric (1991). *Aportació pitüsa al DCVB*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- ROBERT, mestre (1982 [1520]). *Llibre del coch*. Barcelona: Curial. [Ed. de Veronika Leimgruber]
- ROSANES, Miquel (1864). «Vocabulario valenciano-castellano. Dividido en grupos para facilitar la memoria de las palabras en él contenidas». A: *Miscelánea que comprende: 1º Un vocabulario valenciano-castellano...* València, p. 3-69.
- ROSCH, Eleanor (1978). «Principles of categorization». A: ROSCH, Eleanor; LLOYD, Barbara B. [ed.]. *Cognition and Categorization*. Hillsdale; Nova Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, p. 27-48.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1982-1983). *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Vol. I-IV. València: Editorial 3 i 4.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (1995). *El valencià col·loquial de la vila de Canals*. Canals: Ajuntament.
- TAYLOR, John (1995). *Linguistics Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- TORRES FORNÉS, C. (1903). *Sobre voces aragonesas usadas en Segorbe*. València.
- VENY I CLAR, Joan (1991). *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.
- VINYOLES VIDAL, Teresa (1995). «Alimentació i ritme del temps a Catalunya a la baixa edat mitjana». A: *1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdenses, p. 115-151.
- WIERZBICKA, Anna (1992). *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford; Nova York: Oxford University Press.
- (1996). *Semantics. Primes and Universals*. Oxford; Nova York: Oxford University Press.

L'ATRÒFIA LINGÜÍSTICA DEL CATALÀ A LA CIUTAT D'ALACANT

A mitjan segle xvii el català era encara una llengua que es podia sentir pels carrers d'Oriola. Ara bé, quina mena de català s'hi podia sentir? Les darreres paraules que hi tenim documentades en la nostra llengua van ser pronunciades l'any 1653 en plena via pública per una oriolana que increpava un altre veí a causa d'un problema d'instruisme professional (Montoya, 1986, p. 156):

Senyor Vicent Ferrando, no veu com es ve pa en aquella esquina, casa de Mariana Ferrandes, sens ser panadera? On es consent això?

Aquí observem, sorpresos, que la forma *ve*, per a aquesta parlant, no pertany al verb *venir*, sinó al verb *vendre*, com fa ben palès el context. També detectem en aquest fragment un manlleu lèxic provinent del castellà, *esquina*, que substituïx el mot autòcton *cantó*. Primer tenim un fet de flexió, de major transcendència, i, després, el recanvi d'una mera peça lèxica, de menor efecte sobre les estructures de la llengua. La importància del primer fet augmenta en descobrir que hui, en el dialecte alacantí, que és hereu d'aquell català oriolà desaparegut, no ha arribat a dir-se *ve* per *ven*, encara que sí *esquina* per *cantó*.

Podríem suposar que aquella veïna de l'Oriola siscentista que acabem de «sentir parlar» era una excepció entre els oriolans i no tenia un bon domini del català. Però els fets ens ho desmentixen tot d'una que descobrim que, ja trenta anys abans, el 1623, un autor del Cap i Casal criticava els oriolans perquè havien contrafet el català i deien *home*, *bou* i *perret*. Aquest darrer exemple és rellevant perquè es tracta d'un mot del vocabulari bàsic i, a més, integrat en la morfologia nominal catalana per mitjà d'un sufix de diminutiu. No cal dir que l'alacantí actual no ha arribat mai a introduir el castellanisme *perro*, cosa que ajuda a prefigurar-se la hipòtesi que en el parlar ciutadà de l'O-

riola del segle XVII, la castellanització generalizada que patia tot el català —i, en major mesura, el valencià— es mostrava d'una manera molt més virulenta.

A la fi del set-cents, el botànic i geògraf Cavanilles (1795-1797, vol. IV, p. 267) és testimoni que el català no és una llengua viva a Oriola i, concretament ens informa que

hablan un mal castellano.

Veiem, doncs, que, d'un «mal» català en el segle XVII, hom havia passat a un «mal» castellà en el segle XVIII. La bibliografia sobre el tema ens diu que són habituals les transicions d'aquesta mena com a resultat de períodes de bilingüisme en què una de les dues llengües acaba consumint-se literalment en els braços de l'altra. Milà i Fontanals ens ho feia avinent quan ens explicava el pas de les llengües preromanes al llatí (Almirall, 1997, p. 58 i 64):

Debió de haber en el principio muchos bilingües [...] el cambio, pues, no se efectuó en un soplo [...] las lenguas *degeneran*¹ cuando [la nación] decae.

«Curiosament», el nostre gramàtic contemporani Enric Valor (Valor, 1983, p. 43) torna a parlar en termes similars quan es veu en la necessitat de qualificar moltes de les desviacions valencianes de la normativa que ell estudiava com un

síntoma de *descomposició*² idiomàtica que, seguint per aqueix camí, podria arribar a ser irreversible i duria el nostre poble a parlar [...] un patuès de la llengua castellana.

L'escriptor de Castalla (Valor, 1983, p. 69) hi fa una passa més quan atribueix una part important del protagonisme d'aquesta tendència als

valencianoparlants que han après el valencià després que el castellà.

Efectivament, Valor retrata un conjunt de valencians, cada vegada més nombrós, que no ha rebut el català en família tot i ser aquesta la llengua pròpia dels seus pares; com a conseqüència, els pocs d'aquests valencians que han adquirit més tard la seua llengua ancestral, ho han fet passant-la pel sedàs del castellà. En aquesta mena d'*interllengua* (Selinker, 1972) degueren sonar els darrers batecs del català oriolà, i d'aquesta manera sonen ara en l'alacantí que es pot sentir —quan se sent— a l'ombra del Benacantil.³ Vol dir això que no

1. La cursiva és meua.

2. La cursiva torna a ser meua.

3. En part és una metonímia, perquè ens referim a la ciutat d'Alacant a partir del seu accident orogràfic més simbòlic, però en part no ho és perquè els barris que han crescut a les seues faldes són els que més han conservat el català.

podem augurar al català d'Alacant més vida que la que li quedava, al català d'Oriola, a mitjan segle XVII? Si he de parlar amb el cor a la mà, la resposta ha de ser forçosament afirmativa; és a dir, el català té els anys tan comptats en aquesta ciutat com els tenen els seus darrers parlants nadius. Però potser més greu encara per a alguns és el fet que aquests «darrers mohicans» són usuaris ocasionals d'un català bastant precari. Dit d'una altra manera, i continuant amb els símils literaris i filmogràfics: ni tan sols ens quedarà el consol de veure'ls «morir amb les botes posades».

Arribats en aquest punt, un lingüista extern a la comunitat d'idioma, s'apressaria a fer la descripció del parlar obsolet abans no fos més tard. Aquesta és la recomanació que fa el fonetista Ladefoged (1992) després de criticar els lingüistes que pretenen salvar les llengües en perill d'extinció sense l'antuència dels seus parlants (Fase [*et al.*], 1992). Nosaltres no som lingüistes externs i, per això, sentim aquesta pèrdua, i, potser fins i tot, seguint els consells del savi sociolingüista Joshua Fishman (1991), intentarem evitar-la mirant de fer reversible el camí cap a l'extinció certa que segueix aquest bocí de la nostra llengua. De moment, però, mentre romanem a l'aguait de temps millors, no podem fer més que el lingüista extern: alçar acta.

Amb aquest propòsit, presentaré part d'uns materials, recollits a la ciutat d'Alacant els anys 1993 i 1994, que encara són inèdits en la seua major part. La perspectiva metodològica amb què he orientat aquesta recerca és la sociolingüística. Crec que el mètode tradicional de la dialectologia no és suficient per a copsar la «profunditat» del problema; si més no, així ho demostren els treballs amb una orientació geolingüística que s'han publicat sobre Alacant, els quals hi han passat —literalment— «de puntetes»: uns sense ni tocar la ciutat (Colomina, 1985) i d'altres concedint un rang molt superior a les partides rurals que a l'àrea urbana (Segura, 1996). En conseqüència, cap d'aquests treballs no ha pogut donar compte —vull dir, d'una manera explícitament científica— d'un fenomen bastant comú a totes les llengües en procés d'extinció, el de l'*atròfia lingüística*, que, en anglès, llengua que té el privilegi de batejar els nous termes, en diuen *language attrition* (Lambert, 1989; Argenter, 1995, p. 43, n. 7).

És probable que a més d'un dels presents —no obsedits com jo per aquest tema—, a part d'alguna altra imatge negativa, això de l'*atròfia* li haja fet evocar la *degeneració* de la cita estreta de Milà i Fontanals o la *descomposició* de què parla Enric Valor. En efecte, aquesta és la idea: es tracta de reflectir el procés de *desintegració* estructural que experimenta una varietat lingüística que és adquirida de manera incompleta pels seus parlants autòctons i és usada com a secundària. També podríem dir-ne *erosió*, seguint l'exemple d'alguns treballs recents sobre el tema (Martínez, 1993; Morales, 1992; p. 155; Smits, 1993) i abusant de les imatges geològiques, de llarga tradició en la història de la lingüística. Així mateix, podríem proposar termes com *deses-*

tructuració, desgast, afebliment o, des d'una òptica normativa, *empobri-ment...* Emperò, atès que, en la relació de termes esmentats, el d'*atròfia* ja compta amb la benedicció d'algun diccionari de lingüística⁴ i, en la seua accepció en els diccionaris generals, fa referència a les conseqüències del desús (dels òrgans del cos humà, per exemple), crec que és el nom que més s'escau amb el concepte descrit.

L'atròfia, però, no afecta tots els parlants de les llengües en situació d'obsolescència (Dressler, 1987; Dorian [ed.], 1989), encara que sí, la majoria. Així, a Alacant s'ha produït una diferenciació entre parlants respecte al seu coneixement de la llengua recessiva. De manera molt esquemàtica, distingim entre dos tipus bàsics: els que podem anomenar *parlants sencers* (en anglès, *fluent speakers*) i els *semiparlants* (*semispeakers*) (Dorian, 1977). Els primers són els parlants normals de qualsevol llengua en bon estat de salut (bilingües, però). Els segons són rars en les llengües normals però, com he dit, predominen en les llengües en perill d'extinció. Aquests valencians que, segons Valor, «han après el valencià després que el castellà» i, com a conseqüència, presenten «síntomes de descomposició idiomàtica» (en català, naturalment) són els semiparlants. Però si en l'àmbit del País Valencià són una minoria, a Alacant s'invertixen els termes com a resultat del procés avançat de substitució del català que viu la ciutat. Per resumir-ho molt, el prototipus del catalanoparlant alacantí és el d'un home, entre seixanta i setanta anys, resident als barris de les Carolines o el Raval Roig, d'extracció popular, i usuari (en comptades ocasions) d'un valencià deficitari (Montoya, 1996a; 1996b). La descripció que seguirà anirà destinada a caracteritzar, principalment, aquest parlant prototípic. Comencem amb algunes mostres de la seua parla per anar situant-nos en la problemàtica:

Yo m'he crià en la calle Calderón, i del carré Calderon me vine para bax, aquí al carré Bassan, i del carré Bassan es cuando me casé.

Io m'esforce per parlà balencià pero falta la raís de cuando uno és xicotet.

Lis costa molt d'aprené-se-lo.

Te meties en cualquier puesto oficial...

Pues sí que m'anrecorde d'algunes cosseteh de por, de por perquè yo li tinia molta por as bombes.

En el primer fragment, tenim una bona mostra d'un dels fenòmens més lligats al de l'atròfia, el del *canvi de codi* o *alternança de llengües*, que deriva de la incapacitat dels qui el practiquen per a mantenir-se en la llengua recessi-

4. Són els de Richards, Platt i Platt (1992) i el de Cardona (1988; p. 189) en les respectives traduccions castellanes.

va. En els següents fragments, ja sense eixir del català, tenim exemples de la morfologia flexiva: *lis* com a plural analògic de *li*, l'infinitiu inusitat *aprené* en comptes d'*aprendre*; també tenim mostres de la morfologia lèxica: *meties* per *clavaves* (o *ficaves*), *raís* per (*ar*)*rail* (o *arrel*), o *quando* per *quant* (o *quan*); aquests exemples també ens subministren dades del component fonològic: *esforce*, *anrecorde* i *por* amb [o] (tancada), *balencià* amb betacisme inicial, o *cossete*, amb ensordiment de la [z] (sonora) intervocàlica i aspiració de la /-s/ final.

Sóc conscient que alguns dels presents, a la vista d'aquests canvis exemplificats de l'alacantí, poden arribar a pensar que, si s'han pogut produir en altres llocs del català per simple interferència, no cal imputar-los a l'atròfia. Així, sabem que el pronom analògic *lis* i el tancament de les [ɔ] obertes no són rars a les Illes Balears, que el betacisme s'estén per tot el Principat i que l'ensordiment de les sibilants sonores caracteritza grans zones valencianes i aragoneses de llengua catalana. En primer lloc, podem respondre que una mateixa interferència del castellà pot tenir diferent transcendència segons la zona del català de què es tracte, i, en segon —i fonamentalment—, hem de dir que l'atròfia no es caracteritza per l'adquisició en la llengua recessiva d'unes determinades formes o estructures de la llengua dominant, sinó per l'acumulació d'aquestes en poc temps, en tots els components de la gramàtica i en un tipus concret de parlants. Això significa, en primer lloc, que l'estat dialectal rebut alacantí, manllavant la famosa expressió de Badia (1976), no incloïa cap dels trets exemplificats, els quals tampoc no els trobem entre els escassos parlants sencers actuals (normalment, del sexe femení). En segon lloc, això vol dir que aquests canvis, a part de molt recents, són només una petita mostra de tot el conjunt que es dona entre els semiparlants alacantins.

Precisament a causa d'aquesta abundància de trets que se'ns oferix, en la resta d'aquesta intervenció m'ocuparé només dels que s'originen en el component gramatical morfològic, per tal com és l'únic que, en el temps que em queda, pot ser suficientment il·lustratiu de les principals tendències que presenta el fenomen de l'atròfia lingüística, que són les següents:

a) D'una banda, hi ha una regularització i una reducció generalitzades en els paradigmes flectius, no sempre d'acord amb el patró de la llengua dominant però sí en el sentit del guany per a les formes no marcades.

b) De l'altra, es produïx un manlleu de lèxic sense limitacions de cap mena, ni semàntiques ni gramaticals, i sempre en convergència amb la llengua dominant, esdevinguda la *llengua lexificadora*.

Tenim, per tant, un comportament diferent de les dues morfologies: d'una banda, la flexiva i, de l'altra, la lèxica. Vegem-ho aplicat al nostre parlar objecte d'estudi. En la flexió dels articles, la marca de gènere desapareix per a les formes de plural; la solució més generalitzada consistix a utilitzar com a universal la forma coneguda, en principi, com a masculina, la qual, com és habi-

tual en llengües com la nostra pel que fa al gènere, és també la forma no marcada. Així, en alacantí tenim *el* per als singulars masculins, *la* per als femenins, però *es* (provinent de *els*) per als dos gèneres en plural. També, però ja més rarament, hi ha la solució d'adoptar *les* com a plural únic. L'estat dialectal rebut dels alacantins mostra una alternança entre distinció i indistinció que augmenta cap a la distinció entre *els* i *les* a mesura que retrocedim en el temps (Montoya, 1986b, p. 118-119). Els parlants sencers actuals encara practiquen una alternança que evoluciona cap a la indistinció, com en aquest exemple:

les tinc aquí, *es* nores.

Evidentment, aquesta no és una tendència cap a un model castellà sinó cap a una simplificació del sistema, tal com succeïx en altres parlars valencians (Morales, 1992).

Però el sistema gramatical més problemàtic per als semiparlants alacantins, com per a qualsevol castellanoparlant que s'aproxima al català, és el pronominal. Els estudis contrastius entre la nostra llengua i el castellà fan avinents les dificultats que hi ha per a passar d'un sistema a un altre (Payrató, 1988, p. 235). El valencià ja ha perdut l'inexistent en castellà *hi*, però encara conserva el també inexistent en castellà *en*. Per als nostres semiparlants, no és que *en* siga totalment inexistent, però, Déu n'hi do el poc ús que en fan, i, a voltes, de manera ultracorrecta, fenomen que es convertix en el millor símptoma d'un canvi en curs molt avançat, tal com ens mostra aquest parlant prototípic amb el segon *en*:

mo'n vam vindre aquí i ya me'n vaig clavar aquí de guàrdia.

El pronom neutre *ho* també és un bon cavall de batalla, com ens demostra aquest altre exemple en què la inseguretat dóna lloc a un pleonasme inaudit:

astò *lo hu* va inventar E. S.; era un mecànic molt bo.

En general, i per no abusar més d'aquesta casuística, sembla que el subsistema pronominal alacantí tendix al càlc del castellà, encara que també podria haver-hi una *causació múltiple* (Campbell i Muntzel, 1989), és a dir, una tendència a la simplificació coincident amb un subsistema castellà més simple.

Les formes verbals genuïnes del català, contràriament, al que hem vist fins aquí, sembla que resistixen més els efectes de l'atròfia. És només una minoria de semiparlants, amb predomini masculí, la que presenta usos no genuïns en els morfemes verbals. D'una banda, s'observa una tendència caste-

llanitzadora en formes com *haya* per *haja*, *habran* per *hauran*, *fuera* per *fóra*, *vivit* per *viscut*, *aplauden* per *aplaudixen*, etc. Paral·lelament, però, es detecten tendències analògiques independents del castellà en formes com ara *escri-visc*, que incorpora el verb *escriure* a la nòmina dels incoatus; o el gerundi *dint*, que decanta el verb *dir* cap a la tercera conjugació; o, encara, el participi de passat *perdet*, que estén —i regularitza— l'ús de la vocal temàtica més habitual de la segona conjugació als participis d'aquest paradigma, que, a pesar d'això, s'han de fer amb *-u-* (*perdut*).

Així mateix, i passant a les funcions dels temps verbals, hem de parlar també de simplificació i no de castellanització, quan ens enfrontem amb l'eliminació de la distinció de mode (indicatiu / subjuntiu), tal com observem en el següent parlant:

algú *pot* ser que ho *diu* ('algú *pot* ser que ho *diga*').

O quan l'eliminació d'una distinció és de temps dins el mode subjuntiu (present / passat), com en aquest cas:

cada uno *volia* que *siga* autèntic la manera de parlar de ey ('cada uno *volia* que *fóra*...').

La distinció que s'elimina també pot ser aspectual, com ens mostra aquest semiparlant, que usa un pretèrit perfet quan esperaríem, en el context en què ho diu, un imperfet:

yo a voltes vaig sentir crítiques ('yo a voltes *sentia* crítiques').

Totes aquestes distincions existixen en castellà igual que en català. És clar que també es pot al·legar que el desconeixement parcial del paradigma verbal català pot dur a una reducció de l'inventari de formes disponibles, però ja és casualitat que, en situacions d'atròfia lingüística, la tendència a eliminar categories marcades, com ara les de mode o aspecte, siga universal i no responga, de manera directa, a una convergència amb la llengua dominant (Silva-Corvalán, 1991).

En contrast amb això, com ja hem dit, la morfologia lèxica exhibix una propensió a convergir amb la llengua dominant, fet que, en el català precari dels alacantins, es manifesta pràcticament sense clevills. Segurament, la raó d'aquesta transferència tan clara de lèxic respon al fet que aquest és el nivell més conscient de la llengua. Així, tot i que l'alacantí de la ciutat s'ha caracteritzat sempre per unes estructures lèxicosemàntiques més genuïnes que les de l'interior de la regió, ara és el parlar d'Alacant el que ha agafat el relleu castellanitzador amb la introducció d'unes formes i unes accepcions inèdites fins

el moment en el dialecte parlat a l'extrem meridional valencià. Amb una breu exemplificació extreta del vocabulari bàsic, acabarem aquest repàs. Entre els nous lexemes podem citar *abaix* i *debaix*, en lloc de *baix*, *davall* i *avall*; *abrot-xar* en comptes de *cordar*; *mandar*, que compatibilitza el seu ús amb *enviar*; *prima* en lloc de *cosina*, o *solter* en substitució de *fadrí* (aquest darrer exemple no respon a cap hipotètic anivellament amb el català central sinó a l'aclaparadora presència del castellà en la vida dels alacantins). Entre les noves accepcions per calc de les corresponents castellanques, cal fer esment de les ampliacions semàntiques de *dalt*, en el sentit de 'direcció de baix a dalt', d'acord amb l'esquema que imposa *arriba*, i en substitució de *amunt*; *malalt*, aplicable també al mal estat d'un menjar, com el castellà *malo*; *os*, amb el significat de 'pinyol', en correspondència amb el castellà *hueso*, o *quirdar* (provinent de *cridar*, per metàtesi), que ha adoptat l'accepció de 'dir-se (de nom)', tal com el castellà *llamarse*. Però aquesta convergència amb la llengua lexificadora pot ser més extrema encara en boca dels semiparlants més poc competents, que, als *préstecs establits* com els que hem vist fins aquí, afegeixen els *préstecs momentanis*, més característics de l'atròfia (Sankoff, Poplack i Vanniarajan, 1990; Turell, 1994). Entre els exemples d'aquest darrer tipus destaquen els mots de tipus funcional sense cap adaptació fonològica com ara *como*, *con*, *donde*, *durante*, *sin*, etc.

Com he dit més amunt, aquesta mena de macrointerferència generalitza-da que és l'atròfia lingüística es manifesta en tots els components de la gramàtica. Aquí només m'he endinsat una mica en el component morfològic per tal de donar una idea aproximada de l'abast del fenomen; pel que fa als altres components —especialment el fonològic— i a les repercussions sociolingüístiques i pragmàtiques que se'n deriven, m'he limitat a apuntar les possibilitats d'un estudi més ampli que presentaré en una propera ocasió (Montoya, en premsa, 1 i 2). Voldria ara cloure aquestes paraules amb unes altres de l'actual president de la Secció Filològica de l'Institut que recullen molt bé l'esperit que he volgut donar a aquesta intervenció meua (Argenter, 1991, p. 15):

En l'exercici de l'activitat científica [...] no ens ha de doldre la descripció de la realitat existent; ara, aquesta activitat no s'acaba en la descripció.

BRAULI MONTOYA ABAT

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMIRALL, M. (1997). *Milà i Fontanals: Sociolingüista*. Barcelona: La Busca.
 ARGENTER, J. A. (1991). *Debat sobre la normalització lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
 — (1995). «Language shift: an overview». *Catalan Review*, vol. IX, núm. 2, p. 39-59.

- BADIA, A. M. (1976). «Nivelación geolingüística y lenguas en contacto», *Revista Española de Lingüística*, vol. 6, núm. 2, p. 269-300. [Trad. cat.: *Llengua i poder*. Barcelona: Laia, p. 217-249]
- CAMPBELL, L.; MUNTZELL, C. (1989). «The structural consequences of language death». A: DORIAN, N. C. [ed.] (1989). *Investigating obsolescence: Studies in language construction and death*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 181-196.
- CARDONA, G. R. (1972). *Diccionario de lingüística*. Barcelona: Ariel.
- CAVANILLES, A. J. (1795-1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. València.
- COLOMINA, J. (1985a). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- DORIAN, N. C. (1977). «The problem of the semi-speaker in language death». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 12, p. 23-32.
- DORIAN, N. C. [ed.] (1989). *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DRESSLER, W. U. (1987). «La mort de les llengües». *Limits*, núm. 3, p. 87-97.
- FASE, W. [et al.] [ed.] (1992). *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- FISHMAN, J. A. (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- LADEFOGED, P. (1992). «Another view of endangered languages», *Language*, vol. 68, núm. 4, p. 809-811.
- LAMBERT, Richard D. (1989). «Language Attrition». *Review of Applied Linguistics*, vol. 83-84, p. 1-18.
- MARTÍNEZ, E. A. (1993). *Morpho-Syntactic Erosion between Two Generational Groups of Spanish Speakers in the United States*. Nova York: Peter Lang.
- MONTOYA, B. (1986a). *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant: Institut d'Estudis Gil-Albert.
- (1986b). «Al voltant de la substitució i el canvi lingüístic. Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle XIX». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 6, p. 113-125.
- (1996a). *Alacant: La llengua interrompuda*. València: Denes.
- (1996b). «Tipologia de parlants en una comunitat de parla amb interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional». *Caplletra*, núm. 21, p. 1-23.
- MORALES, Amparo (1992). «El español de los Estados Unidos: aspectos lingüísticos y sociolingüísticos». *Lingüística*, núm. 4, p. 125-170.
- MORALES, Monserrat (1992). «Divergences d'évolution de la structure linguistique liées à l'abandon d'une langue». *La linguistique*, núm. 28, p. 129-141.
- PAYRATÓ, L. (1988). «L'anàlisi contrastiva català-castellà: història i futur». A: STACZEK, J. J. [ed.]. *On Spanish, Portuguese, and Catalan Linguistics*. Washington DC: Georgetown University Press, p. 226-239.
- RICHARDS, J. C.; PLATT, J., PLATT, H. (1992). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Londres: Addison-Wesley Longman Limited. [Trad. esp.: *Diccionario de lingüística aplicada y enseñanza de lenguas*. Barcelona: Ariel]
- SÁNCHEZ SOLER, M. (1994). *Alacant blues: Crónica sentimental de una búsqueda*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

- SANKOFF, D.; POPLACK, S.; VANNIARAJAN, S. (1990). «The case of the nonce loan in Tamil». *Language Variation and Change*, vol. 2, núm. 17, p. 71-101.
- SEGURA, J. C. (1996). *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- SELIGER, H. W.; VAGO, R. M. [ed.] (1991). *First language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SELINKER, L. (1972). «Interlanguage». *International Review of Applied Linguistics*, núm. 10, p. 209-230.
- SILVA-CORVALÁN, C. (1991). «Spanish language attrition in a contact situation with English». A: SELIGER, H. W.; VAGO, R. M. [ed.] (1991). *First language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 151-171.
- SMITS, C. (1993). «Resistance to Erosion in American Dutch Inflection». A: MEERTENS, P. J. [ed.]. *Yearbook of Morphology*. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts & Sciences.
- TURELL, M. T. (1994). «Sociolingüística i contacte de llengües: el rastre del català en el discurs espanyol». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 12, p. 51-60.
- VALOR, E. (1984 [1983]). *Temes de correcció lingüística*. València: Eliseu Climent Editor.

LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'IEC: FUNCIONS, ESTRUCTURA, TREBALLS

L'objectiu d'aquesta exposició és de donar a conèixer què és la Secció Filològica de l'IEC, qui la compon, com s'estructura, quines funcions té assignades i quins són els treballs que l'ocupen actualment i els objectius que es proposa en dur-los a cap. Sé que em sabreu perdonar si algunes d'aquestes informacions ja us són conegudes a bastament.¹

L'Institut d'Estudis Catalans, fundat per Prat de la Riba el 1907 —de fet, allò que llavors es va fundar fou l'Institut Històrico-Arqueològic; posteriorment esdevingué secció de l'IEC en crear-se la Secció de Ciències i la Secció Filològica (1911)—, consta actualment de cinc seccions —la Històrico-Arqueològica, la de Ciències Biològiques, la de Ciència i Tecnologia, la Filològica i la de Filosofia i Ciències Socials—, i un dels seus objectius prioritaris és, d'acord amb els seus Estatuts, «tenir cura de l'estudi la llengua, fixar-ne la normativa i vetllar perquè el seu procés de normalització sigui coherent arreu del seu àmbit lingüístic». La Secció Filològica apleix, per delegació de l'IEC, la funció d'acadèmia de la llengua catalana; però aquesta funció no s'exhaureix ni comença amb la fixació de la normativa lingüística, sinó que en pressuposa l'estudi científic i el seguiment de l'aplicació de la normativa en el seu àmbit d'actuació, que és el «de les terres de llengua i cultura catalanes», segons estipula l'RD 3118/1976, del 26 de novembre, pel qual s'atorga reconeixement oficial a l'IEC. Vetllar per la coherència del procés de normalització en aquest àmbit és, en efecte, un altre dels seus objectius. La Secció Filològica de l'IEC entén que, fins ara, no s'ha produït cap fet intern ni extern que n'hagi modificat les atribucions que li són reconegudes estatutàriament.

1. Totes les dades contingudes en aquesta exposició eren vigents el dia en què fou presentada a la Universitat d'Alacant. Les modificacions produïdes de llavors ençà són especificades amb nota a peu de pàgina.

La Secció Filològica de l'IEC està formada pel conjunt dels seus membres numeraris i emèrits, pels seus membres corresponents, i exerceix la seva tutela sobre les societats científiques de l'IEC que d'ella depenen. És a dir, la Societat Catalana d'Estudis Clàssics (SCEC), fundada el 1979, i la Societat Catalana de Llengua i Literatura (SCLL), fundada el 1986. Aquestes societats, nogensmenys, són autònomes pel que fa al govern i a la planificació i realització d'activitats pròpies. Ultra els actes acadèmics, conferències, cursos i altres activitats, cal destacar llurs publicacions periòdiques respectives: la revista *Itaca* i l'anuari *Llengua & Literatura*.

Són membres numeraris de la Secció Filològica les Il·lustríssimes Senyores M. Teresa Cabré i Castellví, M. Àngels Anglada i d'Abadal² i Aina Moll i Marquès, i els Il·lustríssims Senyors Joan Veny i Clar, Joaquim Rafel i Fontanals, Antoni Ferrando i Francès, Vicent Pitarch i Almela, Joan Miralles i Monserrat, Joan A. Argenter i Giral, Isidor Marí i Mayans, Lluís B. Polanco i Roig, Joaquim Mallafrè i Gavalda, Carles Miralles i Solà, Joan Martí i Castell, Germà Colón i Domènech, Pere Verdager i Juanola, Josep Gifreu i Pinsach, Josep Moran i Ocerinjauregui, Manuel Pérez Saldanya i Ramon Sistac; en són membres emèrits els Il·lustríssims Senyors Ramon Aramon i Serra, Pere Bohigas i Balaguer, Antoni M. Badia i Margarit, Joan Bastardas i Parera, Jordi Carbonell i de Ballester, Josep Roca i Pons, Josep Vallverdú i Aixalà i Jordi Sarsanedas i Vives. En són membres corresponents les Il·lustríssimes Senyores Rita Lejeune (Lieja), Marie Claire Zimmermann (París) i Beatrice Schmid (Basilea), i els Il·lustríssims Senyors Enric Valor i Vives (València), Marià Villangómez i Llobet (Eivissa), Giuseppe Tavani (Roma), Arthur H. Terry (Colchester), Kálmán Faluba (Budapest), Ramon Amigó i Anglès (Reus), Joseph Gulsoy (Toronto), Curt Wittlin (Saskatoon), José Antonio Pascual Rodríguez (Salamanca), Max W. Wheeler (Sussex) i Philip D. Rasico (Nashville).

Cada una de les seccions de l'IEC és regida per un consell de govern, format per un president, un vicepresident, un secretari i un tresorer. Actualment, a la Secció Filològica aquests càrrecs són exercits, respectivament, per Joan A. Argenter, M. Àngels Anglada,³ Isidor Marí i Vicent Pitarch. Ha estat voluntat del qui us parla que, tant en aquest seu segon mandat (1998-2001) com en el primer (1995-1998), en el Consell de Govern figuressin representants del Principat, de les Illes i del País Valencià, i també que aquest incorporés no solament representants del món acadèmic universitari, sinó també del sector de la creació literària, present a la Secció.

La Secció Filològica es reuneix en plens mensuals, però els membres s'integren en comissions permanents de treball que es reuneixen entre els plens

2. Malauradament, M. A. Anglada ja no es compta entre nosaltres. Morí el dia 23 d'abril de 1999.

3. Com hem dit més amunt, traspassà el 23 d'abril de 1999.

per a l'elaboració de les propostes, documents, informes i dictàmens que han d'ésser elevats al Ple de la Secció. Aquestes comissions, formades sempre per membres, són les següents: Comissió de Lexicografia, Comissió de Gramàtica, Comissió d'Onomàstica, Comissió de l'Estàndard Oral —actualment subdividida en dues subcomissions: la que s'ocupa del lèxic i la que ho fa de la sintaxi—, Comissió de Transliteració i Transcripció de Llengües Estrangeres i Comissió de Publicacions. Els membres que componen aquestes comissions actualment són, per a la Comissió de Lexicografia, presidida pel senyor Carles Miralles, la senyora M. Teresa Cabré i els senyors Joaquim Mallafrè, Joaquim Rafel i Joan Veny; per a la Comissió de Gramàtica, presidida pel senyor Joan A. Argenter, els senyors Antoni M. Badia i Margarit, Jordi Carbonell, Joaquim Mallafrè, Isidor Marí, Joan Martí, Manuel Pérez Saldanya, Vicent Pitarch i Josep Roca i Pons; per a la Comissió d'Onomàstica, presidida pel senyor Jordi Carbonell, Isidor Marí, Joan Miralles, Josep Moran i Lluís B. Polanco;⁴ per a la Comissió de l'Estàndard Oral (subcomissió de lèxic), presidida pel senyor Joan Veny, la senyora M. Àngels Anglada i els senyors Antoni Ferrando, Josep Gifreu, Carles Miralles i Joan Miralles; per a la Comissió de l'Estàndard Oral (subcomissió de sintaxi), presidida pel senyor Antoni M. Badia, la senyora Aina Moll i els senyors Joan A. Argenter, Lluís B. Polanco i Vicent Pitarch; per a la Comissió de Transcripció i Transliteració de Llengües Estrangeres, presidida pel senyor Jordi Carbonell, els senyors Joaquim Mallafrè, Lluís B. Polanco i Jordi Sarsanedas; per a la Comissió de Publicacions, en fi, presidida pel senyor Joan A. Argenter, els senyors Isidor Marí i Joan Veny. Eventualment, hom pot crear altres comissions amb objectius específics, les quals es dissolen tan bon punt han acomplert la seva funció ocasional.

A algunes d'aquestes comissions s'associen les corresponents oficines de la Secció Filològica, que cal entendre com a unitats de treball permanents de la Secció, amb una determinada dotació de personal i que són: les Oficines Lexicogràfiques, dirigides per la senyora M. T. Cabré;⁵ l'Oficina de Gramàtica —que hom ha acordat crear, però que no serà dotada fins que l'actual equip del projecte de la gramàtica haurà esgotat els seus terminis—; l'Oficina d'Onomàstica, dirigida pel senyor J. Moran; existeix, d'altra banda, l'Oficina de Consultes, dirigida pel senyor J. Veny. Aquestes oficines, constituïdes per personal de plantilla de l'IEC i, eventualment, per personal

4. A l'hora de lliurar aquest treball per a la seva publicació, aquesta comissió està formada pels senyors Josep Moran, com a president, Jordi Carbonell, Isidor Marí, Joan Miralles, Lluís B. Polanco i Ramon Sistac.

5. A l'hora de lliurar aquest treball per a la seva publicació, aquesta oficina és dirigida pel senyor J. Rafel, mentre que la senyora T. Cabré s'ocupa d'altres projectes endegats per l'IEC i relacionats amb els aspectes lingüístics del programa elaborat des del Comissionat per a la Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya.

contractat o becari d'un determinat projecte, tenen com a objectiu l'elaboració de materials per a les comissions respectives i el treball quotidià per a la preparació dels projectes normatius de l'IEC i els serveis que aquest presta a altres institucions o organismes i al públic en general, mitjançant l'elaboració de dictàmens o l'atenció de consultes diverses, i també l'execució de projectes específics.

Els projectes principals en què aquestes oficines treballen són el seguiment del DIEC i la preparació de la seva segona edició, l'elaboració d'un diccionari manual, el manteniment d'una base de dades lexicogràfica (BDOL), els treballs de participació en el CREL o Centre de Referència en Enginyeria Lingüística de la Generalitat de Catalunya —centre virtual que aplega diversos grups de recerca de les universitats catalanes i dos grups de l'IEC (el del DCC i el de les OL) i del qual l'IEC és, a més, l'entitat gestora—, la nova gramàtica de l'IEC, el nomenclàtor oficial de la toponímia major de Catalunya —que l'IEC elabora conjuntament amb d'altres institucions per encàrrec del Parlament de Catalunya. Ultra aquests treballs, en general de caràcter normatiu, la Secció Filològica treballa en la compleció de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*.

D'altra banda, la Secció Filològica participa en els treballs d'elaboració i normalització de terminologia duts a cap pel TERMCAT, que actualment és un consorci format per la Generalitat de Catalunya i l'IEC, en el Consell de Direcció del qual participen representants de diversos departaments i organismes de l'Administració autonòmica i de l'IEC, sota la presidència del director general de Política Lingüística. Ultra aquests aspectes administratius, pertoca estatutàriament a la Secció Filològica la presidència del Consell Supervisor del TERMCAT i la participació en els seus treballs amb la presència d'altres representants. Aquest consell vetlla per la bona marxa dels treballs de normalització terminològica, mitjançant l'establiment dels criteris lingüístics d'aplicació general i l'examen d'aquells casos concrets que són avaluats com a més problemàtics per la direcció del centre i pels terminòlegs que hi treballen. Atesa la importància creixent que ha adquirit la terminologia en el cabal lèxic comú de les societats complexes com la nostra i les necessitats objectives que genera en els àmbits científics i professionals més diversos, no cal encarrir la importància d'aquesta comesa.

Una cosa semblant pot afirmar-se pel que fa al desenvolupament del llenguatge administratiu. En aquest àmbit, la Secció Filològica participa també en la CALA (Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu), organisme assessor de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

Com hem vist més amunt, la Secció Filològica no solament té encomanada la fixació de la normativa, sinó també l'estudi científic de la llengua. En aquest àmbit, cal inserir-hi els projectes següents, alguns de gran abast:

I) El Diccionari del Català Contemporani, o DCC, dirigit pel senyor Joaquim Rafel. Es tracta d'un projecte dividit en dues fases: la prelexicogràfica, que bàsicament ha consistit en l'elaboració del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), el qual, iniciat a mitjan dècada dels vuitanta, s'ha completat el 1997, i consisteix en un corpus digitalitzat, lematitzat i marcat categorialment de formes lèxiques extretes d'una mostra representativa del català escrit —llengua literària i no literària— entre 1832 i 1988. Aquestes formes són recuperables d'acord amb llur grafia original, tant si és normativa com si no ho és, i amb llurs contextos d'ocurrència. Aquest corpus constitueix, doncs, una infraestructura de recerca que pot permetre l'estudi d'aspectes diversos del català modern; el primer producte lexicogràfic que n'ha sortit és el *Diccionari de freqüències* (3 vol. i 2 CD-ROM) en curs de publicació.⁶ La segona fase del projecte, la pròpiament lexicogràfica, en la qual hom ha començat a treballar i la duració de la qual és prevista en vuit anys, té com a objectiu l'elaboració d'un diccionari descriptiu de la llengua catalana moderna, entès d'antuvi com un diccionari electrònic, que eventualment donarà lloc a una publicació convencional, elaborat, a partir del CTILC i d'una base de dades lexicogràfica, d'acord amb els criteris metodològics de la lexicografia moderna.⁷ Posteriorment, la Secció Filològica té prevista l'elaboració d'un nou diccionari normatiu, que hauria de basar-se en un coneixement més aprofundit del català escrit al llarg del període prefixat.

Endemés, l'equip del DCC ha participat en el projecte LE-PAROLE (Preparatory Action for Linguistic Resources Organisation for Language Engineering) de la Unió Europea. L'objectiu d'aquest projecte era la constitució de recursos lingüístics per a diverses llengües de l'àmbit comunitari. Concretament, es va constituir un corpus de vint milions d'ocurrències i un lèxic computacional de vint mil mots, codificats morfològicament i sintàcticament. En aquests moments, el mateix equip participa en el projecte SIMPLE, també de la Unió Europea, el qual té l'objectiu de codificar semànticament el lèxic constituït en el marc de LE-PAROLE.

II) L'*Atles lingüístic del domini català*, projecte la idea del qual fou llançada en la dècada dels cinquanta, se n'iniciaren els treballs de recollida de dades en els seixanta i setanta, i a hores d'ara s'ha conclòs la transcripció i informatització de les dades aplegades. El projecte, codirigit per J. Veny i L. Pons, presenta dues línies de recerca: l'elaboració de l'atles pròpiament dit, i l'edició d'uns etnotextos del català oriental i del català occidental. N'ha aparegut ja el volum dedicat al qüestionari⁸ i aviat apareixerà el volum correspo-

6. A l'hora de lliurar aquest treball per a la seva publicació, aquesta obra ja és acompanyada i publicada: Barcelona, IEC, 1996-1998.

7. La Secció Filològica n'ha aprovat el projecte en la seva sessió de juny de 1999.

8. A. M. BADIA, L. PONS i J. VENY, *Atles lingüístic del domini català: Qüestionari*, Barcelona, IEC, 1993.

ment als etnotextos del català oriental, amb un document sonor que aplega una selecció dels textos publicats.⁹ Actualment s'està treballant en la part introductòria i en la presentació cartogràfica dels primers tres-cents mapes.

Part dels materials d'aquest atles ha servit per a l'elaboració de l'*Atlas linguarum Europae* en la seva part catalana (se n'han publicat sis fascicles), i també de l'*Atles linguistique roman*, del qual és a punt de sortir el segon volum.

III) El diccionari d'antropònims catalans, contribució catalana al projecte panromànic europeu, inicialment coordinat des de la Universitat de Trèveris i actualment des de la de Lovaina la Nova, Patronymica Romanica (PatRom). Aquest projecte, dirigit per a l'àmbit català per A. M. Badia i Margarit, ha donat a llum ja el *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, I,¹⁰ a cura de J. Bolòs i J. Moran i el *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, de J. Miralles.¹¹

IV) El Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae, projecte dirigit pel senyor Joan Bastardas des del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) i la Universitat de Barcelona, en la naixença del qual sota el patrocini de la Unió Acadèmica Internacional tingué, però, una intervenció decisiva l'IEC, per obra de Lluís Nicolau d'Olwer, i al qual contribueix anualment i modestament la Secció Filològica per un conveni entre el CSIC i l'IEC. El seu objectiu és l'estudi del llatí vulgar a la Catalunya dels segles IX, X i XI i l'emergència del romanç català. S'han publicat els fascicles que comprenen les lletres A-D, s'ha acomplert la informatització dels articles corresponents a la lletra F i s'està ultimant la de la lletra G.¹²

V) L'Observatori de Neologia és un projecte de la UPF dirigit per la senyora M. Teresa Cabré, al qual contribueix també la Secció Filològica. El seu objectiu és detectar i inventariar els neologismes emprats per mitjans de comunicació escrits en català. Tot i el seu caràcter descriptiu, la influència d'un projecte d'aquesta mena en l'establiment d'eventuals orientacions —o reorientacions— normatives futures no pot passar inadvertida a ningú. En breu apareixerà un *Diccionari de paraules noves*.¹³

VI) Treballs de Sociolingüística és un programa de recerca que s'ha centrat en el projecte *Tria de llengües, discurs i identitat entre el jovent de Barce-*

9. A l'hora de lliurar aquest treball per a la seva publicació, aquesta obra ja ha aparegut: J. VENY i L. PONS, *Atles lingüístic del domini català: Etnotextos del català oriental*, Barcelona, IEC, 1998.

10. J. BOLÒS i J. MORAN, *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, I, Barcelona, IEC, 1994.

11. J. MIRALLES, *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, IEC, 1997.

12. *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, Barcelona, CSIC-UB, 1960-1985.

13. A l'hora de lliurar aquest treball per a la seva publicació, aquesta obra ja és acomplerta i publicada: OBSERVATORI DE NEOLOGIA (UPF), *Diccionari de paraules noves*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1998.

lona, el qual té dues fases: la primera o fase qualitativa ha consistit en una recerca etnogràfica en dos grups de joves de barris obrers de Barcelona. Deliberadament, hom ha triat grups de joves que no s'han constituït com a resultat de l'acció institucional —esplais, escola, etc.—, sinó que són grups espontàniament formats al carrer. El treball de camp ens ha fornït tot d'informació sobre les varietats lingüístiques, els gèneres verbals, les veus i els registres emprats per aquests grups —català, castellà, accent andalús, argot, etc.— i llur significació social en termes «èmics», és a dir, la significació que adquireixen en el context sociocultural en què són construïts, emprats, mantinguts i transformats pels membres d'aquests grups en llur interacció en les activitats de lleure. Hom s'ha centrat en les formes de construcció de la identitat de gènere mitjançant l'ús d'aquests recursos verbals en la interacció social. La segona fase, o fase quantitativa, ha consistit en l'elaboració d'un qüestionari i en la realització d'una enquesta a una mostra de cinc-cents joves barcelonins d'entre divuit i vint-i-cinc anys, amb independència de llur extracció de classe i ubicació urbana.¹⁴

VII) Treballs del Laboratori de Fonètica. Per acord de la Secció Filològica, Daniel Recasens dirigeix un projecte que té com a objectiu l'estudi de les característiques articulatòries i acústiques i de les tendències de canvi fonològic del català dialectal. La investigació en curs permetrà d'elaborar una *Fonologia experimental i històrica del català* en el marc de les llengües romàniques, de proposar una millora del sistema de transcripció de sons aïllats i en contacte en aquesta llengua, i d'aprofundir en els mecanismes de producció de sons i en la relació entre fonètica i fonologia.

JOAN A. ARGENTER

14. Vegeu J. PUJOLAR, *The identities of la Penya: Voices and struggles of young working class people in Barcelona*, Lancaster University, 1995, i *De què vas, tio?* [Gènere i llengua en la cultura juvenil], Barcelona, Empúries, 1997; J. A. ARGENTER i J. PUJOLAR, «Projecte *Tria de llengües, discurs i identitat entre el jovent de Barcelona*», *Noves SL*, núm. 26 (1998), p. 14; «The ideological investment of bilingual practices» (en premsa); «Indexicality and relativity in language contact» (en premsa). Finalment, es pot consultar també l'*Enquesta sobre tria de llengua, discurs i identitat entre els joves barcelonins: Informe del treball de camp*, Bellaterra, IEMB, document intern, 1997.

DE LA NINETA A L'ÀNIMA DE L'ULL

INTRODUCCIÓ

El breu estudi que sotmetré a la vostra consideració s'emmarca dins el mètode de la geolingüística, que s'ocupa de la variació de la llengua en l'espai. Avui tractaré dels diferents noms de la pupila a partir dels materials de l'*Atles lingüístic del domini català*, recollits la major part entre 1965 i 1975, obra promoguda per Antoni M. Badia Margarit i Germà Colón, les enquestes de la qual van ser realitzades per un equip de la Universitat de Barcelona impulsat sobretot per Joan Martí, Lúdia Pons, Joaquim Rafel i jo mateix. El qüestionari, aplicat a cent noranta localitats de tot el domini lingüístic, consta de 2.452 preguntes relatives a parts del cos, malalties, família, festes, temps cronològic, temps atmosfèric, vegetals, etc. i algunes qüestions de morfologia, sintaxi i fonosintaxi. L'obra ha estat pionera a la península Ibèrica en la recollida de materials a través de gravació magnetofònica. Aquests darrers anys s'han informatitzat les dades i, conclosa aquesta tasca, s'està fent l'explotació cartogràfica dels materials. La realització d'una empresa d'aquesta envergadura ha estat possible gràcies a les subvencions de la Universitat de Barcelona, de la Unió Europea i de la Fundació Catalana de Gas. I, per descomptat, a l'entusiasme i dedicació dels científics que hi han dedicat moltes hores de treball, i ara en preparen l'edició.¹

He escollit l'estudi dels noms de la 'nineta de l'ull' perquè és la primera vegada que es pot fer amb un atlas del català, és a dir, l'ALDC, car de l'ALPI només ha sortit un volum de fonètica (i sembla que l'obra ha quedat definiti-

1. Em plau esmentar els noms d'Imma Fradera, Núria Jolis i Mar Massanell, que han treballat amb interès i eficàcia en l'elaboració de la base de dades, la correcció d'enquestes i la formació de l'arxiu fotogràfic.

vament interrompuda), l'ALPO no inclou aquesta pregunta (que, d'altra banda, no oferia variació lèxica en rossellonès) i l'ALC, de Griera, prescindeix d'aquest concepte, tot i que figurava en el «Qüestionari» amb el número 1690 (les 2.885 preguntes sofriren una mutilació, probablement a causa de la freqüència de respostes lacunars, i van quedar reduïdes dràsticament a 1.276).² Però la tria del tema es justifica també pel fet que algunes poblacions de parla valenciana ens ofereixen, com veurem, respecte al concepte estudiat, una innovació ben atractiva i no gens estudiada.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA

Nina, completat sovint amb el determinant *de l'ull*, com també passa amb els nuclis *nineta*, *animeta* i *negre*, s'estén per la part septentrional del domini fins al Pallars, per reaparèixer al Camp de Tarragona (vegeu el mapa 1). També trobem el mot a l'Alguer (*nina de l'ul*) i a Sant Josep, a Eivissa, on a Vila també es coneix *nineta*. Aquesta és la forma predominant en el català occidental i és l'exclusiva de Mallorca i Menorca.

Animeta i, més localment, *ànima* coneixen una extensió considerable dins el català nord-occidental, al llarg d'una franja adjacent a la frontera amb l'aragonès, de la Baixa Ribagorça fins a la Terra Alta, i presenten petites àrees en valencià (la Plana, Ribera de Xúquer, Ribera Alta, horta de Gandia, Vall d'Albaida).³ Aquesta àrea devia ser més àmplia, car *animeta* s'ha registrat al Segrià (Massalcoreig [DCVB]), al Maestrat (Benassal [*Tresor*])⁴ i l'horta d'Alacant (Alacant [DCVB], on avui el mot ha estat substituït per *ninya es ulls* [ALDC]), amb un primer component tributari del castellà.

Es donen en punts isolats *negre de l'ull* (Sant Mateu), *lluneta (del uello)* (Cerler [Benasc]), *pupil·la* (Joc [Rosselló]), convivint amb *nina*, *bessó de l'ull* (Montuïri [Mallorca]), *bola de l'ull* i *iema* (Simat de la Valldigna) en valencià meridional.

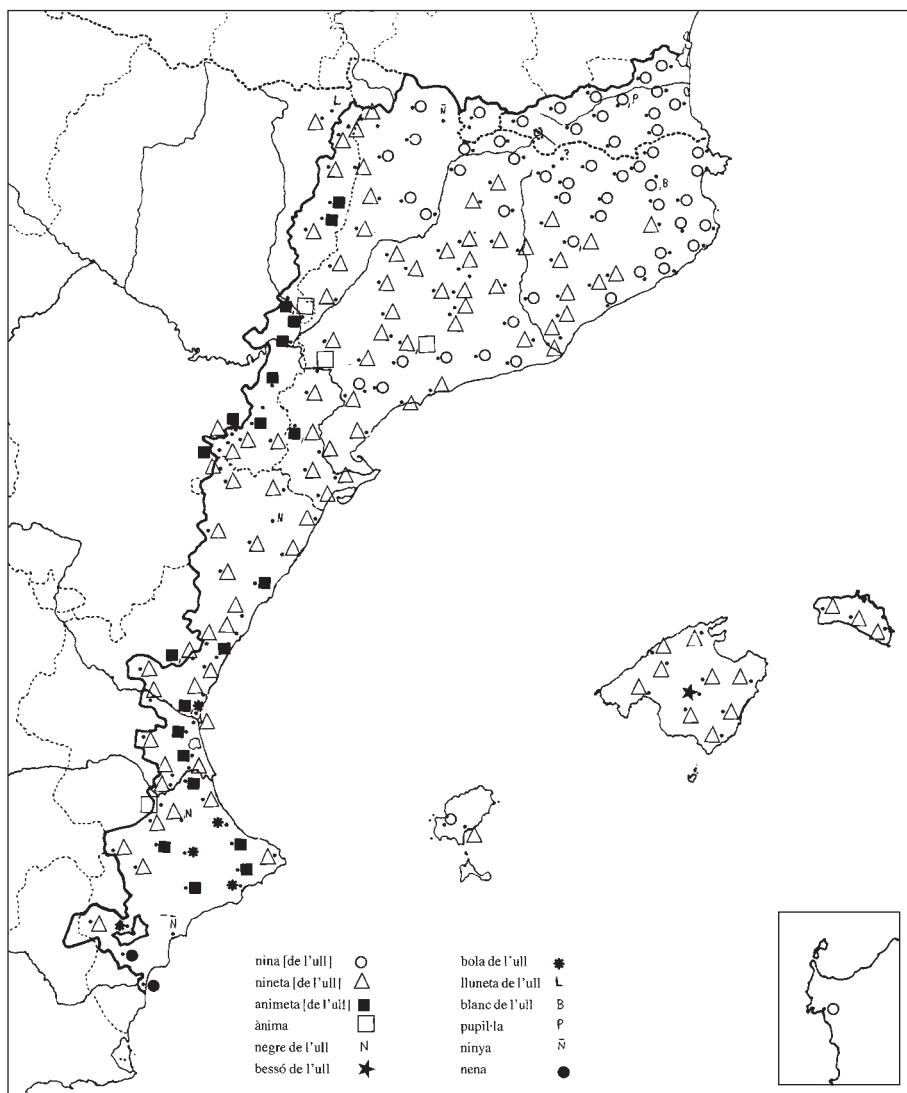
MOTIVACIÓ I DIACRONIA

Recordem que l'ull està format exteriorment de la *pupil·la* (o *nineta*), obertura situada al centre de l'*iris*, per on entren els rajos de llum, i d'una

2. Per a les característiques d'aquest atles, vegeu VENY, 1978, p. 7-37; 1986, p. 72-103; 1998, p. 109-134, i VENY i PONS, 1994.

3. *Animeta de l'ull* és registrat per CORACHAN (1936) a la Ribagorça, Fraga, Castelló de la Plana, Alzira i Dènia; GARCIA i BELTRAN (1994) la recullen a Pedreguer (Dénia), i BELTRAN (1997) a Benissa (la Marina).

4. Que també cita Alcarràs i Albaida.

MAPA 1. Els noms de la 'nineta de l'ull' en català (ALDC, q. 21).

membrana dura, blanca, l'*escleròtica*. Convindrà tenir en compte aquestes dades per a explicar algunes interferències. Analitzaré ara cadascun dels mots esmentats i dels quals he establert l'àrea geogràfica, donant-ne a conèixer la motivació i el suport documental, quan en tinguin, i relacionant-los

amb mots pertinents d'altres llengües romàniques. Començaré pels d'àrea més reduïda.

És evident que *negre de l'ull* ha estat provocat pel color fosc que sol tenir la pupil·la. Els nostres lexicògrafs sovint fan al·lusió a aquesta característica cromàtica; vegeu, per exemple, la definició que dóna de *nineta* el mallorquí Figuera (1840):

Aquella espècie de tâca *qui paréx negra* al mitx del uy.

Corachan aporta documentació de 1761 (d'Antoni Serarols, *ap.* Corachan, 1936), que he pogut retrodatar el 1712:

[E]n *lo negre de sos ulls* avia tocat algun perdigó.

[S]e li clavà [una estella] dins de un ull y se li clavà entre *lo negre* y lo blanch de ell (Th. Palmerola, *La perla del Vallès*, Barcelona, p. 60 i 68).

No falta alguna testificació en els nostres escriptors⁵ (Jordi Sarsanedas, *Mites*, 1954, p. 227, *ap.* CTILC):

[I] la saba floreix damunt *el negre* dels teus ulls.

Entre els diccionaris d'orientació normativa el d'Albertí deu ser l'únic que acull aquest significat. La mateixa metàfora és present en altres llengües: sard *su nieddu ess'ocru* (DES), gascò *nere deth gölh, nerilló* (Ravier, ALEG).

La resposta mallorquina *blanc de s'ui* és el resultat d'una confusió de l'informant, car evidentment designa l'escleròtica, que té aquest color. A més de l'exemple anterior de Palmerola, puc adduir aquest altre text on igualment s'oposa el *blanc* al *negre de l'ull* (Emili Vilanova, *Escenas barceloninas*, 1886, p. 67, *ap.* CTILC):

Que bé sabia jugar *lo blanch y'l negre* dels seus ulls.

El *bessó de s'ui* es basa en la idea de 'part interior' del globus ocular; és sabut que, en mallorquí, *bessó* és la part comestible de l'interior de l'ametlla. Es tracta, sens dubte, d'una confusió de l'informant amb l'iris (que la traducció d'Argelata anosta amb bon sentit *corona de l'ull*). El text del mallorquí G. Janer Manila sembla confirmar-ho (G. Janer Manila, *Els alicorns*, 1972, p. 11, *ap.* CTILC):

5. La major part de textos literaris adduïts aquí, i que ha fet possible els recomptes de freqüències dels significants *nina*, *nineta* i *pupil·la*, procedeixen del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana. Agraïxo al seu director, Joaquim Rafel, i a Josep M. Domènech la gentilesa de fornir-me aquests valuosos materials.

[U]na por blanca, que els esclafeix la cara pel *bessó dels ulls* com si les ninetes supurassin una estranya lletrada.

És sabut que les denominacions populars de parts de l'ull estan exposades a interferències (per exemple, els noms de la 'parpella' i la 'pestanya'), pròpies de parlants que no han gaudit del benefici d'un ensenyament de la seva llengua i en la seva llengua.

El benasquès *lluneta*, a primera vista, sembla oferir una imatge metafòrica basada en la lluna, necessàriament en fase de pleniluni, per la forma circular de la nineta (cf. *lluna* 'disc d'un astre', 'gota d'oli o greix de forma circular damunt un líquid' [DCVB]). No crec, tanmateix, que aquesta sigui l'explicació correcta. En principi, ja sobta que no alterni amb el primitiu *lluna* (com *nineta* / *nina*), així com sobta la manca de paral·lelismes en altres llengües. El fet de trobar *nuñeta*, variant aragonesa de *niñeta*, em convida a proposar aquella forma metatitzada en **ñuneta* com a base d'aquesta *lluneta*, canvi afavorit tant per l'equivalència acústica de palatals [ɲ] = [ɲ] com per l'homonimització formal o semàntica. A fi de comptes, doncs, el tipus *nineta* és responsable del canvi, com passarà, segons veurem, amb *nineta* / *animeta*.

Bola de l'ull fa referència a la forma arrodonida; tot i que es recollí a tres poblacions, podria respondre a una confusió (o extensió semàntica) amb tot el globus ocular; aquest és el significat de l'italià *palla dell'occhio* ('bola de l'ull'). Denominació absent dels nostres diccionaris (DCVB, Aguiló, Corachan); només l'enregistra Griera (*Tresor*) per a Altea, bé que sense definir el mot.

Iema parteix de la imatge del rovell de l'ou, de forma arrodonida i en situació central respecte de la clara o blanc. Evident castellanisme de forma, però no de contingut, atès que el castellà, pel que he pogut saber, no coneix aquesta metàfora basada en una relació ovoïdal. També podria referir-se metafòricament al botó de la planta. Però el següent text em decanta vers la primera interpretació (Caterina Albert, *Jubileu*, 1951, p. 232, *ap.* CTILC):

La nineta sembla un rovellet d'ou.

Pupil·la apareix, com a segona resposta, al costat de *nina*, solament en un punt del Rosselló i en qualitat de gal·licisme, com es dedueix de la forma fonètica [pup'iɫ]. És un mot culte, pres del llatí *pupilla* 'nena, nina' i també 'nina de l'ull' a causa de la petita imatge que s'hi reflecteix (*pupula*, en llatí, posseïa igualment els dos sentits, com també els posseeix el cat. *nina*). És interessant de remarcar que, com a primera resposta, no apareix en cap població del domini, enfront dels mots populars esmentats (*nina*, *nineta*, *animeta*, etc.), al contrari del que ha passat amb altres mots cultes com *diarrea* que conviu amb un seguit de mots populars (*cagarel·la*, *cagarrines*, etc.) i que s'usaria probablement per a evitar un radical de poca finesa (Veny, 1988). Els re-

culls lexicogràfics confirmen l'absència de *pupil·la* enfront del domini total dels mots populars: Torra, 1640; Lacavalleria, 1696; Esteve, 1803; Labèrnia, 1839; *Quintilingüe*, 1839; Figuera, 1840; Amengual, 1878; Salvat, 1888 i 1912; Fiter, 1910, i Bulbena, 1919. Sembla que la seva presència comença en el *Diccionari ortogràfic* de Fabra (1917), que continua en el *Diccionari general* i els seus epígons (Corachan, etc.), on té entrada principal, enfront dels mots populars i molt estesos *nina* i *nineta*, preferència explicable probablement en evitació de l'ambigüitat i de l'ús perifràstic d'aquests darrers. En canvi, *pupil·la* coneix una certa tradició antiga en obres especialitzades de medicina: la traducció catalana de la *Cirurgia* del bolonyès Pere d'Argelata (1503), Almassor (s. XIV), Albert Gran (Corachan, 1936; DCVB). I, a més, al llarg dels segles XIX i XX sovintaja el mot en obres no lexicogràfiques: en un recompte d'ocurrències del diccionari del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana *pupil·la* supera les 280, xifra superior a les 166 de *nineta* i a les 93 de *nina* (incloent en aquests dos casos l'ús figurat o comparatiu).

Nin, *nina* 'nen, nena' són mots d'origen expressiu. L'antroponímia ja ens forneix documentació del segle XII (*Ninna*, *Ninot*), mentre que com a apel·latiu no apareix fins al segle XIII (Balari, 1899 [1964], p. 595-596; Gulsoy, *ap.* DECat, s. *nin*). Va rebre aviat la competència d'*infant*, i, en català peninsular, de *xiquet* (valencià), *minyó*, *nen*, *noi*; a Menorca, de *fiet*, *al·lot*, i a Eivissa, de *boix*, *al·lot*; avui és viu a les Balears estrictes, al Rosselló (al costat de *pallago*) i a la Ribagorça i poblacions aragoneses (*nino*, *ninno*). A una gran part del domini, *nina* ha pres valors translaticis, com el de 'figureta de forma humana, de cartó, pedaç, etc., que serveix de joguina als infants' (cast. *muñeca*, fr. *poupée*, it. *bambola*), de 'pupil·la', que comentarem després, de 'serp de vidre';⁶ no oblidem tampoc que *noi*, *noia* podrien ser, com ja intuï Balari, seguit després per Spitzer i Rohlf, reduccions d'esquerra a dreta dels diminutius afectius *ninói*, *ninoia*; mostres del seu arrelament i antiguitat, enfront de *nen*, *nena*, variants també expressives, però que no van més enllà dels segles XVII-XVIII (DECat).

Centrant-nos ara en l'accepció 'pupil·la' de *nina*, ens trobem davant una metàfora universal que es basa en el fet de veure's reflectida en la pupil·la la imatge de l'interlocutor; Covarrubias (1611) ja ho deia:

Niña de los ojos, aquella figura que se espeja en ellos, que es la del que los mira.

I qualque escriptor no deixa de fer-se'n ressò (Jordi Pàmias, *Camí de mort*, 1979, p. 50, *ap.* CTILC):

6. Amb aquest sentit es tracta probablement d'una atracció sinonímica de *noia* < ANOCU-LU 'sense ull' (cf. fr. *orvet* < ORBU + sufix *-et*) per la creença popular en la ceguesa d'aquest rèptil.

[I] li mirava la nineta dels ulls. Allí dins hi veia la meva cara.

Gulsoy, redactor de l'entrada *nin, nina* del DECat, seguint els treballs de Schuchardt i Tagliavini, addueix exemples d'altres llengües que obeeixen a la mateixa metàfora: grec *kóre*, llatí *pupilla*, àrab *bint al-'ain*, basc *nini, ninika*, i altres mots d'origen anàleg en hebreu, etiop, egipci antic, araucà, llengües negroafricanes, etc.; hi afegiria encara el galleg *meniña do ollo* (DLEG); napolità, *nennélla* (Salzano, 1976); sard, *pupa dess'ogu* (i variants, DES s. *púp(p)a*); romanès dialectal, *beb*; bretó, *mab al lagad* (lit. 'fill de l'ull').⁷ La forma *nena* i la variant diminutiva *leneta* (dissimilació de *neneta* o assimilació dins el context *la neneta*) són resultat d'una remetaforització a partir de *nena* que, pel fet de trobar-se en punts alacantins on es diu *xiquet* per 'nen', hem de considerar un castellanisme lèxic però no semàntic, sense relació amb *nen/-na*, del Principat, on és mot genuí, bé que tardà. *Nina* (*de l'ull*) coneix una gran tradició lexicogràfica, com a forma única, en el català peninsular, des d'Onofre Pou (1580) fins a Rovira i Virgili (1914), i la fraseologia ho confirma (fora del valencià i el balear, que es basen en *nineta*): «estimar algú com la nina dels ulls», «esser la nina dels ulls d'algú», presents als diccionaris de Torra i Lacavalleria i de sovintejada presència en els nostres escriptors, a voltes amb la variant *ser la nina de l'ull dret* o *ser la nina dreta del seu ull* (dades del CTILC).

El diminutiu *nineta* s'explica per la petitesa de l'obertura de la pupil·la o de la imatge que s'hi reflecteix. La documentació lexicogràfica balear (Figueras, 1840; Hospitaler, 1869; Amengual, 1878, i Bosch, 1904) coincideix amb l'actual isoglossa *nineta*, així com la valenciana (Escrig i Llombart, 1889; Martí Gadea, 1891, i Rosanes, 1864). Dos textos ens en forneixen exemples: el *Llibre d'animals de caçar* i l'*Alcoatí*; en aquest alternen *nina* i *nineta*. El percentatge alt d'ocurrències, ja indicat, de *nineta* (166) enfront del més baix de *nina* (93) es troba en relació amb el predomini geogràfic d'aquell i la variada procedència regional d'obres buidades al CTILC; en canvi, l'ús figurat o comparatiu de *nina* (42 ocurrències) és un xic superior al de *nineta* (34). Els verbs introductoris són *ser*, *estimar* (*amar*, *voler*), *mirar*, *cuidar*, *tractar*, *guardar*, seguit de *com* o *més que*.

Passem ara al significat *animeta*. El context *la nineta* pot explicar el canvi en *l'animeta* (i, per tant, segregar *animeta*) com a resultat d'una dissimilació d'alveolars (n'hi ha tres) o, potser millor, d'una homonimització o atracció paronímica d'*animeta*, car els parlants haurien vist la pupil·la com el centre, el nucli, l'ànima de l'ull. Per qualche cosa es diu que els ulls són el mirall de l'ànima. Després, el pas d'*animeta* al primitiu *ànima* era lògic, fàcil i així ha ocorregut en algunes poblacions (Vimbodí, 121; Saidí, 115; Riba-roja

7. Dec la informació relativa al romanès i al bretó respectivament als meus col·legues i amics N. Saramandu i J. Le Dù, als quals expresso el meu agraïment.

d'Ebre, 124; Sallent de Xàtiva, 172); en la part valenciana el canvi pot venir afavorit per la freqüent alternança de *mot primitiu* / *mot diminutiu*:

canela / *caneleta* 'candela', *curt* / *curtet*, *manoll* / *manollet*, *bóta* / *boteta*, *ansa* / *aneta*, *lloses* / *llosetes*, *cisterna* / *cisterneta*, *bambolla* / *bambolleta*, *portal* / *portalet*, etc.⁸

Es tracta del semantisme motivacional més singular que ofereix la nostra llengua en el ventall de denominacions populars de la 'pupil·la', originat per la variant diminutiva *nineta*, com ho demostra el fet que les isoglosses d'*animeta*, *ànima* es troben contigües a l'àrea de *nineta*, i no de *nina* (vegeu el mapa), i fins i tot la coexistència de *nineta* i *animeta* / *ànima* en una mateixa localitat (Vimbodí, 121; Valljunquera, 131, i Algímia de la Baronia, 158); també hi pot tenir algun paper la possibilitat d'una influència de la parella alternativa *animeta* / *nineta* (i *mineta*) 'xinxeta, flotador de suro proveït d'un ble que es posa en un vas d'oli per a tenir un llum encès durant la nit', observada en algunes localitats valencianes (DCVB, *Tresor*). El canvi no ha de ser gaire antic, no deu anar més enllà del segle XIX, si atenem a la manca de suport documental i a la fluctuació *nineta* / *animeta* que trobem en algunes poblacions (la Codonyera, 132 i Horta de Sant Joan, 135). *Ànima* passa per malla a totes les obres lexicogràfiques i també *animeta* al DECat (no hi apareix ni sota *ànima* ni sota *nina*). *Animeta*, en canvi, es documenta en el DCVB (vol. I, 1926-1932), en el diccionari de Corachan (1936) i en el *Tresor* de Griera.

CONCLUSIONS

1) Sobta en la llengua històrica la compareixença pràcticament nul·la del cultisme *pupil·la* enfront dels noms populars (*nina*, *nineta*, *animeta*, etc.), cultisme que, afavorit per un generós suport literari, ha exercit la primacia a l'hora de donar una entrada al diccionari.

2) *Nina* i el seu derivat diminutiu *nineta* s'estenen majoritàriament per tot el domini, predominant *nineta* amb quasi un centenar d'ocurrències, enfront de *nina*, que només en coneix la meitat; l'expressivitat semàntica de la petitesa de la imatge deu explicar aquell major percentatge.

3) Es dibuixen àrees uniformes com la de l'alguerès, el rossellonès i una franja sud-pirenaica, que manté *nina*, i la del mallorquí i menorquí, que aposten exclusivament per *nineta*. El català central participa de les dues solucions, com el nord-occidental, bé que en aquest domina *nineta*, que fou exportat al valencià on és forma única; una mostra més contra els qui insensatament, maliciosament dubten de la unitat de la llengua.

4) Gràcies a la geolingüística podem concloure que *animeta* i ulterior-

8. Exemples extrets de la base de dades de l'ALDC.

ment *ànima* només s'han pogut generar a partir de *nineta*, un semantisme original, singular i renovador enfront de l'estaticisme de *nina*, *nineta*, fills de la tradició lingüística; com és també singular, amb un caràcter més local, el benasquès *lluneta*, que ha conegut un punt de partida semblant.

5) L'ALDC ha fet possible per primera vegada plasmar cartogràficament la distribució areal dels noms de la nineta de l'ull en català, i les recerques diacròniques ens han fet conèixer la tradició de certs mots (*nina*, *nineta*, *negre de l'ull*), enfront de la creativitat interna d'altres dels quals és el més espectacular el que implica el pas de *nineta* a *ànima*.

JOAN VENY

BIBLIOGRAFIA

- ALC = GRIERA, Antoni (1923-1964). *Atlas lingüístic de Catalunya*. Barcelona.
- ALDC = VENY, Joan; PONS, Lúdia. *Atles lingüístic del domini català*. Universitat de Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [En curs d'elaboració]
- ALPI = *Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (1962). Vol. I. Madrid.
- ALPO = GUITER, Henri (1966). *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. París.
- AMENGUAL, Juan José (1858-1878). *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*. Palma.
- BALARI, José. *Orígenes históricos de Cataluña* (1964 [1899]). 2a ed. Sant Cugat del Vallès.
- BELTRAN, Vicent (1997). *El parlar de Benissa*. Ajuntament de Benissa: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- BOATELLA, Damián; BOSCH, Matías (1904). *Enseñanza práctica del castellano en las Baleares*. Palma.
- BULBENA, Antonio (1919). *Diccionario catalán-castellano*. Barcelona.
- CORACHAN, Manuel (1936). *Diccionari de medicina*. Barcelona.
- COVARRUBIAS, Sebastián de (1979 [1611]). *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid: Turner. [Edición facsímil]
- CTILC = RAFEL FONTANALS, Joaquim [dir.]. Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona.
- DES = WAGNER, Max Leopold (1989). *Dizionario etimologico sardo*. Cagliari.
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma; València.
- DLG = REAL ACADEMIA GALEGA; INSTITUTO DA LINGUA GALEGA (1990). *Diccionario da lingua galega*. La Coruña; Santiago de Compostela.
- ESCRIG, José; LLOMBART, Constantino (1887). *Diccionario valenciano-castellano*. 3a ed. València.

- ESTEVE, Joaquín; BELVITGES, Joseph; JUGLÀ, Antonio (1803). *Diccionario catalán-castellano-latino*. Barcelona.
- FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona.
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona.
- FIGUERA, Pere Antoni (1840). *Diccionari mallorquí-castellà*. Palma.
- FITER, Joseph (c. 1910). *Enciclopèdia moderna catalana*. Barcelona.
- GARCIA, Josepa; BELTRAN, Vicent (1994). *El parlar de Pedreguer*. Ajuntament de Pedreguer.
- HOSPITALER, José (1869). *Vocabulario castellano-menorquín y vice-versa*. Maó.
- LABÈRNIA, Pere (1839). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona.
- (1888-1892). *Diccionari de la llengua catalana amb la correspondència castellana*. Barcelona.
- LACAVALLERIA, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum*. Barcelona.
- MARTÍ GADEA, Joaquín (1891). *Diccionario general valenciano-castellano*. València.
- Quintilingüe = (1839). *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià*. Barcelona.
- POU, Onofre (1580). *Thesaurus puerilis*. Barcelona.
- ROSANES, Miguel (1854). *Vocabulario valenciano-castellano*. València.
- ROVIRA I VIRGILI, A. (1914). *Diccionari català-castellà i castellà-català*. Barcelona.
- Salvat 1912 = (1912). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.
- SALZANO, Antonio (1986). *Vocabolario napoletano-italiano, italiano-napoletano*. Nàpols.
- TORRA, Pere (1614). *Thesaurus verborum ac phrasium*. Barcelona.
- VENY, Joan (1978). *Estudis de geolingüística catalana*. Barcelona.
- (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona.
- (1988). «Noves dades sobre la partió català occidental - català oriental». A: RASICO, Philip D.; WITTLIN, Curt J. [ed.]. *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica (Tampa - St. Augustine, 1987)*. Abadia de Montserrat, p. 11-36.
- (1998). «La geolingüística catalana, ahir i avui». *Caplletra*, núm. 25, p. 109-134.
- VENY, Joan; PONS, Lúdia (1994). «Atles lingüístic del domini català: estado de los trabajos». A: GARCÍA MOUTON, Pilar [ed.]. *Geolingüística: Trabajos europeos*. Madrid, p. 253-273.

L'ATLES LINGÜÍSTIC DE LA COMUNITAT VALENCIANA. UNA PRESENTACIÓ

1. INTRODUCCIÓ

La Generalitat Valenciana va convocar el 1993 un concurs públic per a la realització d'un *Atles lingüístic de la Comunitat Valenciana* (ALCV). Els guanyadors del concurs fórem un equip d'investigadors de les universitats d'Alacant (UA), València (UV) i Jaume I, de Castelló (UJI). El grup estava format per set persones: el director (el qui signa aquest treball, de la UA) i sis coordinadors de zona. Es va dividir el territori valencià en sis zones: tres al sector valencianoparlant i tres al sector castellanoparlant. Els coordinadors del primer sector eren Lluís Gimeno Betí (UJI, nord), Emili Casanova (UV, centre) i Josep Martines (UA, sud); i els del segon: José Ramón Gómez Molina (UV, nord), Antonio Briz (UV, centre) i Francesc Gimeno (UA, sud).

L'obra s'ha realitzat en un termini de quatre anys (1994-1997). Actualment, les dades de les 155 enquestes es troben en procés d'informatització en l'Àrea de Política Lingüística de la Generalitat Valenciana.

En aquest treball oferim informació d'aspectes metodològics i tècnics de l'ALCV —com ara la xàrcia de localitats, els informants, els enquestadors i els qüestionaris—, i una mostra de tres mapes elaborats i breument comentats.

2. XÀRCIA DE LOCALITATS

La xàrcia de localitats es distribueix amb una mitjana de cinc localitats per comarca, entre les quals sempre hi ha la capital comarcal. En total, la xàrcia comprèn 155 localitats.

En la zona valencianoparlant s'han investigat 108 localitats:

- 20 (una per comarca) amb qüestionari ampli de 1.339 preguntes,
- 88 (entre tres i set per comarca; generalment cinc) amb qüestionari reduït de 604 preguntes.

Vet ací les localitats enquestades (vegeu el mapa 1):

ELS PORTS: Forcall (Fo); Morella (Mo), Sorita (So), Castellfort (Ca), la Mata (Ma), Vallibona (Va).

EL BAIX MAESTRAT: la Jana (Ja); Vinaròs (Vi), la Pobla de Benifassà (Po), Alcalà de Xivert (Ac), Rossell (Ro), Cervera (Ce).

L'ALT MAESTRAT: Culla (Cu); Albocàsser (Ab), Vilafranca (Vi), Tírig (Ti), Ares (Ar).

L'ALCALATÉN: l'Alcora (Al); Llucena (Ll), les Useres (Us), Xodos (Xo).

LA PLANA ALTA: Vilafamés (Vi); Castelló de la Plana (Ca), la Torre dels Domenges (TD), Bell-lloc del Pla (Be), Orpesa (Or), Torreblanca (Tb).

LA PLANA BAIXA: Tales (Ta); Borriana (Bo), Ribesalbes (Ri), Almenara (Al), la Vall d'Uixó (VU), Aín (Ai).

EL CAMP DE MORVEDRE: Algímia (Aa); Sagunt (Sa), Algar (Ar), Gilet (Gi), Faura (Fa).

EL CAMP DE TÚRIA: Benaguasil (Be); Lliria (Ll), Casinos (Ca), Bétera (Bt), Olocau de Carraixet (Ol).

L'HORTA: Silla (Si); València (Va), Paiporta (Pa), Rafelbunyol (Ra), Borbotó (Bo), Puçol (Pu), Almàssera (Al), el Poblenou del Pi (Po).

LA RIBERA: Guadassuar (Gu); Alzira (Al), Cullera (Cu), Sumacàrcer (Su), Torís (To), Llaurí (Ll).

LA COSTERA: la Granja de la Costera (Gr); Xàtiva (Xa), la Font de la Figuera (Fo), Llanera de Ranes (Ll), Vallada (Va).

LA SAFOR: la Font d'en Carrós (Fo); Gandia (Ga), Benifairó de la Vall-digna (Be), Llocnou de Sant Jeroni (Ll), Oliva (Ol).

LA VALL D'ALBAIDA: Salem (Sa); Ontinyent (On), Atzeneta d'Albaida (At), l'Olleria (Ol), Quatretonda (Qu).

L'ALCOIÀ: Castalla (Ca); Alcoi (Al), Benifallim (Bf), Tibi (Ti), Beneixama (Be).

EL COMTAT: Cocentaina (Co); l'Orxa (L'O), Gorga (Go), Planes de la Baronia (Pl), Famorca (Fa).

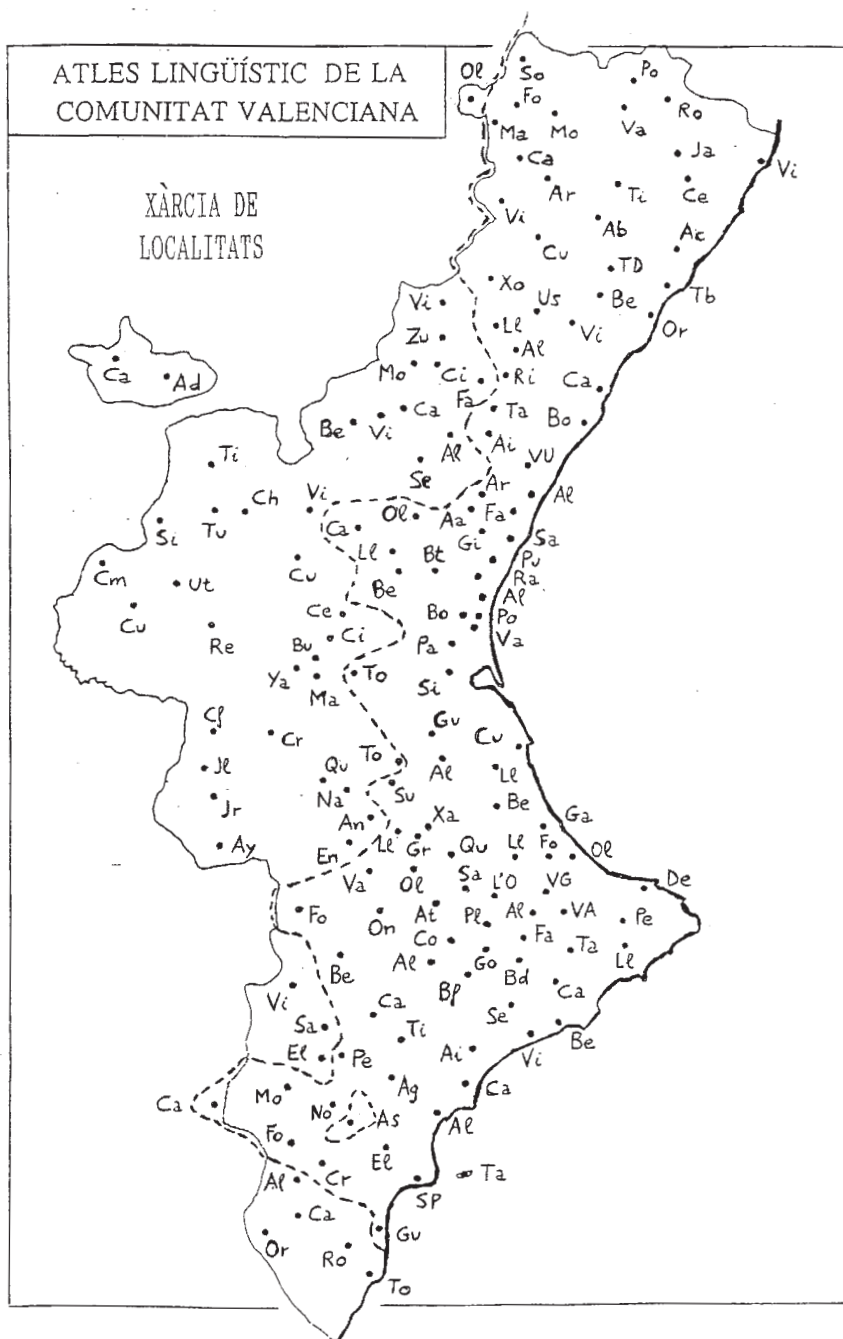
LA MARINA ALTA: Pedreguer (Pe); Dénia (De), la Vall de Gallinera (VG), la Vall de Laguart (VA), Llíber (Ll), Alcalà de la Jovada (Al).

LA MARINA BAIXA: Beniardà (Bd); Benidorm (Be), la Vila Joiosa (Vi), Callosa d'en Sarrià (Ca), Tàrbena (Ta), Sella (Se).

LES VALLS DEL VINALOPÓ: Monòver (Mo); Novelda (No), el Carxe (Jumella) (Ca), Petrer (Pe), el Fondó de les Neus (Fo).

L'ALACANTÍ: Alacant (Al); Aigües de Busot (Ai), Agost (Ag), el Campello (Ca), Tabarca (Ta).

EL BAIX VINALOPÓ: Elx (El); Crevillent (Cr), Guardamar (Gu), Santa Pola (SP).

MAPA 1. Xàrcia de localitats.

En la zona castellanoparlant s'han investigat 47 localitats:

- 9 (una per comarca) amb qüestionari ampli de vora un miler de preguntes,
 - 38 (quatre per comarca) amb qüestionari reduït de vora 300 preguntes.
- Vet ací les localitats enquestades (vegeu el mapa 1):

ELS PORTS: Olocau del Rey (Ol).
 EL RINCÓN DE ADEMÚZ: Ademuz (Ad), Castielfabib (Ca).
 EL ALTO MIJARES: Cirat (Ci); Zucaina (Zu), Villahermosa del Río (Vi), Fanzara (Fa), Montanejos (Mo).
 EL ALTO PALANCIA: Segorbe (Se); Algimia de Almonacid (Al), Viver (Vi), Bejís (Be), Caudiel (Ca).
 LOS SERRANOS: Villar del Arzobispo (Vi); Chelva (Ch), Chulilla (Cu), Titaguas (Ti), Túejar (Tu).
 LA HOYA DE BUÑOL: Cheste (Ce); Chiva de Buñol (Ci), Buñol (Bu), Macastre (Ma), Yátova (Ya).
 LA PLANA DE UTIEL: Caudete de las Fuentes (Cu); Requena (Re), Camporrobles (Cm), Sinarcas (Si), Utiel (Ut).
 LA CANAL DE NAVARRÉS: Tous (To); Énguera (En), Anna (An), Navarrares (Na), Quesa (Qu).
 EL VALLE DE COFRENTES: Ayora (Ay); Cofrentes (Cf), Cortes de Palás (Cr), Jalance (Jl), Jarafuel (Jr).
 EL ALTO VINALOPÓ: Villena (Vi); Elda (El), Sax (Sa).
 EL VINALOPÓ MEDIO: Aspe (As).
 EL BAJO SEGURA: Orihuela (Or); Albatera (Al), Callosa de Segura (Ca), Rojales (Ro), Torrevieja (To).

Si comparem la xàrcia de localitats de l'ALCV amb la dels altres atles lingüístics que s'han ocupat de les terres valencianes de parla catalana, veurem com l'ALCV és el que presenta de bon tros una densitat més gran de localitats, com mostra el quadre següent:

Atles	ALC	ALPI	ALDC	ALCV
Nombre de localitats				
valencianes catalanòfones	13	25	47	108

Si ens limitem encara més, per exemple, a l'àmbit de la província d'Alacant, l'evolució, entre els quatre municipis estudiats pel primer atles a la totalitat del darrer, ha estat aquesta:

Atles	ALC	ALPI	ALDC	ALEP	ALCV	ALVA
Nombre de localitats catalanòfones de la província d'Alacant	4	8	12	13	37	109

Alguns atles lingüístics catalans s'han centrat només en l'estudi de les localitats de parla catalana: l'ALDC (amb l'excepció de dues poblacions benasqueses), l'ALDT, l'ALTA, l'ALVA. Però una altra part ha afegit a les poblacions catalanòfones diverses localitats fronteres pertanyents als àmbits lingüístics veïns. Així ho han fet l'ALC, l'ALPI, l'ALPO i l'ALCV.

Cal dir que en el cas de l'ALPI aquest fet ve donat pel seu àmbit peninsular, i en l'ALCV la incorporació de les comarques castellanoparlants va ser una exigència de l'entitat promotora de l'atles, la Generalitat Valenciana. Atesos els resultats aconseguits, hem de confessar que ha estat un encert. Gràcies a l'estudi global de tota la Comunitat Valenciana ha estat possible mostrar: *a*) l'extensió d'alguns catalanismes lèxics en part de les terres valencianes de parla castellana (com ara *garrofero* [mapa 2] i *sutja* [mapa 3]), i *b*) la continuïtat a un costat i a l'altre de la frontera lingüística dels mateixos tipus lèxics (com ara *panís* / *panizo* i *dacsa* / *adaza* [mapa 4]).

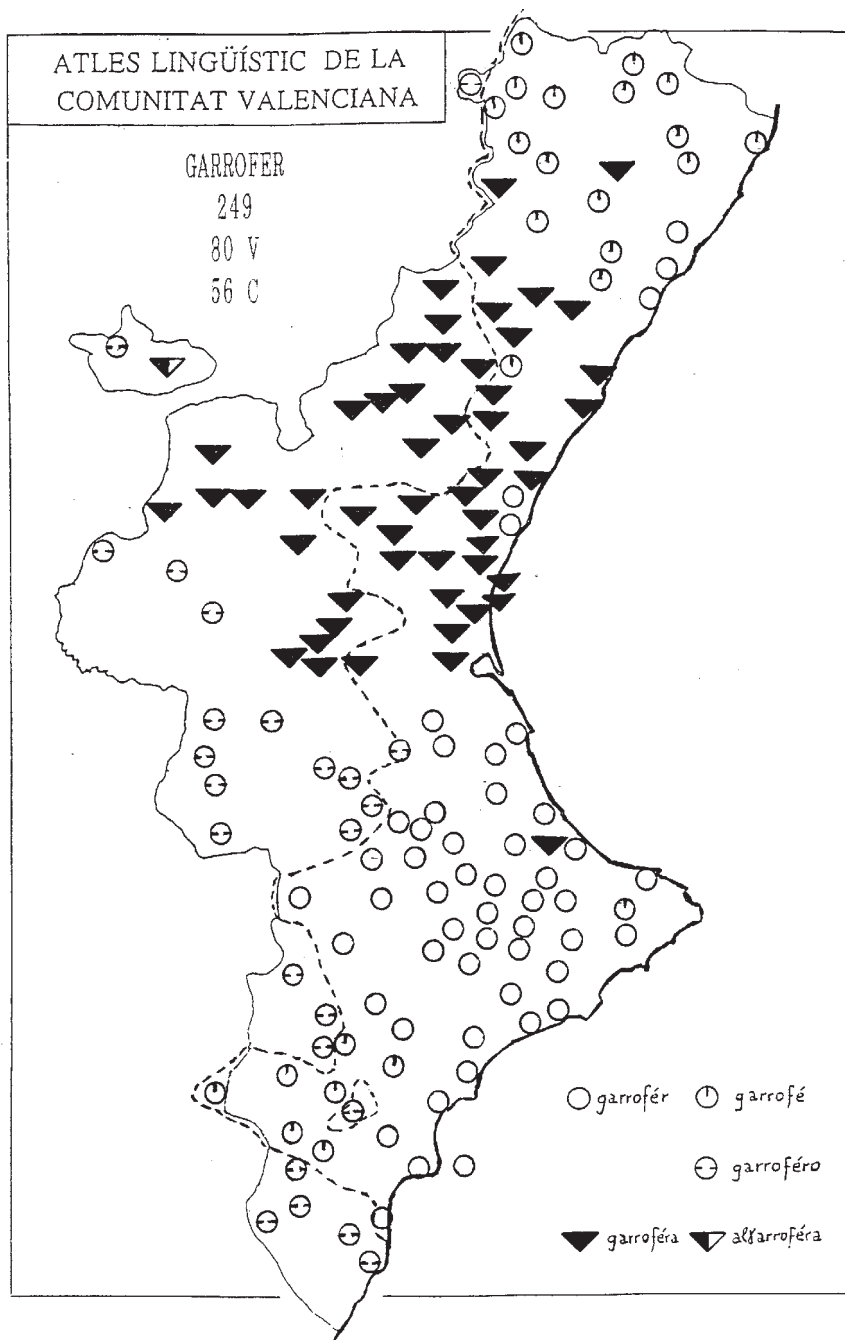
3. INFORMANTS

En les enquestes de l'ALCV hem procurat enquestar en cada poble dos o més informants d'edat madura, entre seixanta i setanta-cinc anys, hòmens i dones. Atès el caràcter del qüestionari, amb moltes preguntes sobre la vida agrícola i sobre el món natural, els membres d'aquesta generació eren els que ens podien fornir materials més complets i valuosos.

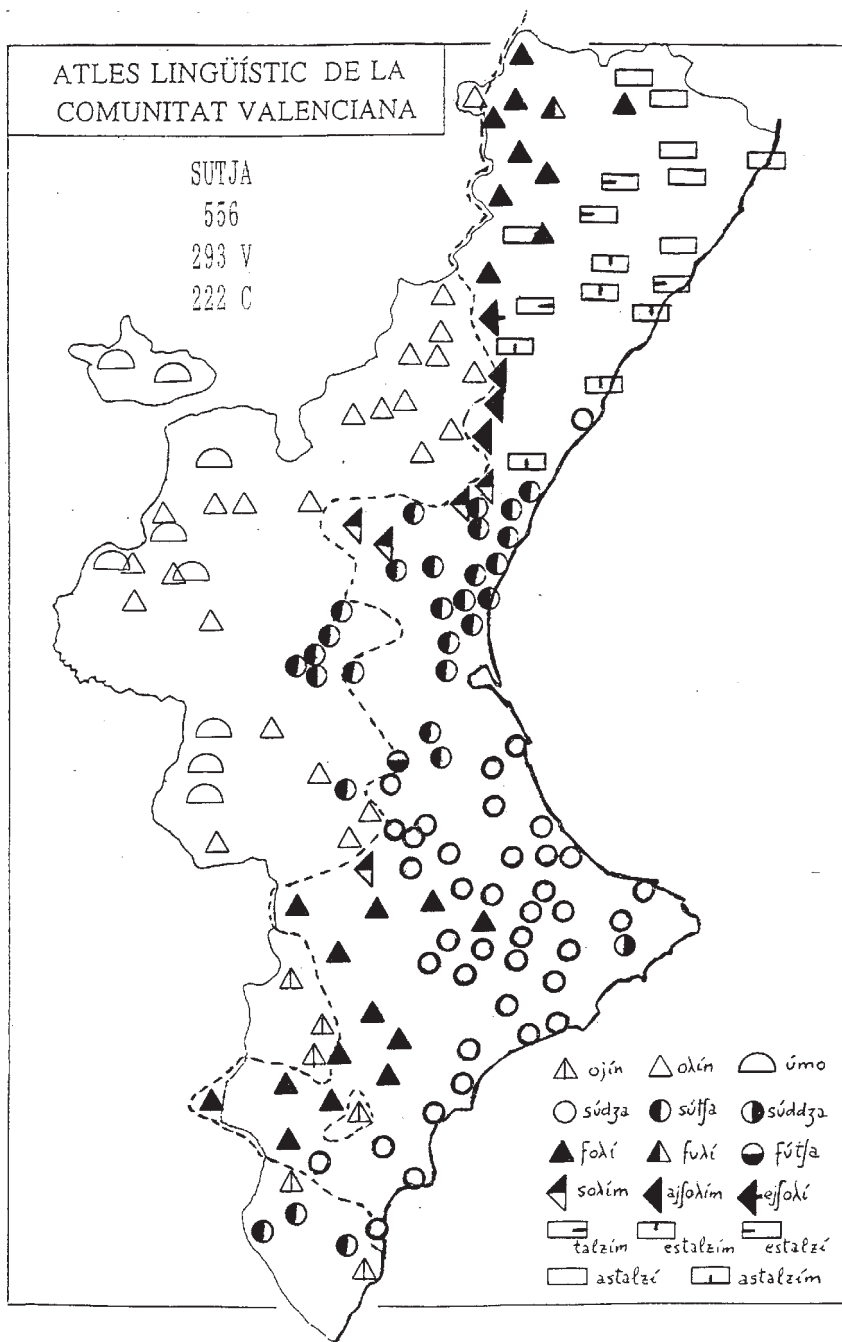
Hem realitzat les enquestes quasi sempre en locals públics (residències d'ancians, locals municipals, reservats en casinos, etc.), en presència de diversos informants: això ens ha permès copsar nombroses variants fonètiques i lèxiques. Quan teníem bons informants, hem procurat aprofitar-los per a la màxima part d'enquesta possible, però en general la gran extensió del qüestionari ampli (1339) ens ha aconsellat canviar d'informants en cada sessió (de cap a tres hores).

4. ENQUESTADORS

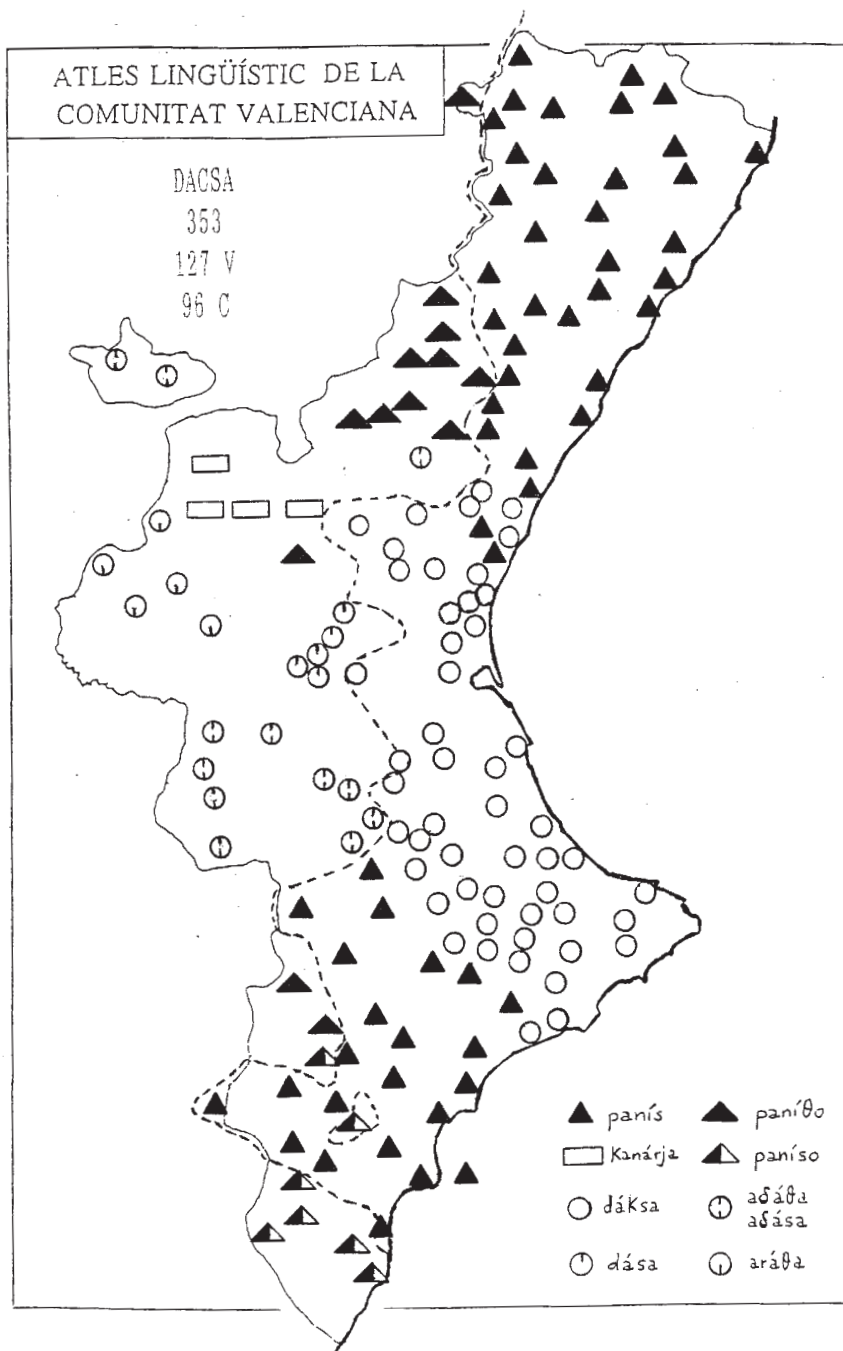
Hem procurat que les enquestes les realitzara un equip de dos enquestadors. Un sol enquestador pot perdre matisos, mentre que compartint la tasca s'evita el cansament que produeixen llargues sessions d'enquesta i es fa front

MAPA 2. Garrofer.

MAPA 3. Sutja.

MAPA 4. Dacsa.

millor als problemes que presenten els desplaçaments i la selecció d'infor-
mants. Les enquestes amb qüestionari ampli les ha realitzades sempre un
equip de dos enquestadors, format pel director i el coordinador de la zona.
Per raons d'ordre pràctic —agilitar la realització del projecte— les enquestes
amb qüestionari reduït han estat fetes generalment per un sol enquestador.
Els enquestadors de l'ALCV han estat els següents.

Zona nord valencianoparlant (coordinador: Lluís Gimeno Betí)

- El director i el coordinador: Fo, Ja, Cu, Al, Vi(lafamés), Ta.
- El coordinador: Tí, Ll, Us, Xo, Ca, TD, Be, Or, Tb, Bo, Al, VU, Ai.
- Pere Navarro: Mo, Ma, So, Ca, Vi(lafranca).
- Miquel Àngel Pradilla: Va, Vi(naròs), Ce, Ab, Ar.
- Pere Navarro i Miquel Àngel Pradilla: Ac, Ro, Po.
- Josep Saborit: Ri.

Zona centre valencianoparlant (coordinador: Emili Casanova)

- El director i el coordinador: Aa, Be(naguasil), Si, Gr, Gu, Fo(nt d'en Carrós), Sa
- El coordinador: Sa, Bt, Va(lència), Ra, Cu, Xa, Va(llada), On, At, Qu, Ll(oc Nou), Ol(iva).
- Marina Zaragoza: Ca, Ll(íria), Ol(ocau), Su, Al(zira), Ll(aurí), Be.
- Pere Lluís i M. Ascensió Estellés: Al(màssera), Po, Pu, Bo.
- Joaquim Martí Mestre: Ar, Gi, Fa.
- Vicent F. Garcia Perales: Fo(nt de la Figuera), Ll(anera).
- Francesc Llorens i Mocholí: Pa.
- Vicent Beltran: Ga.
- Vicent Beltran i Carles Segura: To.

Zona sud valencianoparlant (coordinador: Josep Martines)

- El director i el coordinador: Ca(stalla), Co, Pe(dreguer), Bd, Mo, Al(acant), El.
- El coordinador: Se, Tà(rbena), Be(nidorm), Vi, Ti, Be(neixama), Fo(ndó de les Neus), Ca(rxe), Pe(trer), No, Ag, Ta(barca), Ai, Ca(mpello).
- Josep Tormo Colomina: L'O, Al(coi), Pl, Fa, Ol(leria), Go, Bf.
- Vicent Beltran: De, VG, VA, Ll(íber), Ca(llosa), Al(calà).
- Carles Segura: Gu, Cr, SP.

Zona nord castellanoparlant (coordinador: José Ramón Gómez Molina)

- El director i el coordinador: Ci(rat), Se.
- El coordinador i Begoña Gómez: Ol, Ad, Zu, Mo.
- El coordinador, Begoña Gómez i Francesc Llopis: Ca(stielfabib), Vi, Fa, Al, Vi, Be, Ca(udiel).

Zona centre castellanoparlant (coordinador: Antonio Briz)

- El director i el coordinador: Vi(llar del Arzobispo), Ce, Cu (Caudete de las Fuentes), To.
- El director i José Ramón Gómez Molina: Ay.

- El coordinador: Re, Ut, Cm, Si, An, En, Na, Qu.
- El coordinador i Oreto Marrades: Ch, Cu (Chulila), Ti, Tu.
- José Ramón Gómez Molina, Begoña Gómez i Francesc Llopis: Cf, Cr, Jr, Jl.
- Amparo Ricós i Roberto Ortí: Ma, Ya
- Hèctor X. Salvà i Amparo Ricós: Ci (Chiva).
- Amparo Pallás i Amparo Ricós: Bu.

Zona sud castellanoparlant (coordinador: Francesc Gimeno)

- El director i el coordinador: Vi(llena), Or(ihuela).
- El coordinador: El, Sa, As, Ca, Ro, To, Al.

5. QÜESTIONARIS

Pel que fa al nombre de qüestionaris, la majoria dels atles catalans es basen en un de sol. En el nostre ALCV, per raons sobretot de temps (la urgència d'enllestir les enquestes en un termini de quatre anys marcat pel contracte amb l'organisme finançador), vàrem optar per una duplicitat de qüestionaris. Amb un qüestionari ampli (de 1.339 preguntes a la zona valencianoparlant i de 1.079 a la zona castellanoparlant)¹ s'han fet enquestes en 29 localitats (una per cada comarca, 20 a la zona valencianoparlant i nou a la zona castellanoparlant) a càrrec del director i del coordinador de cada zona. Un altre qüestionari reduït (de 604 preguntes a la zona valencianoparlant i de 285 a la zona castellanoparlant) ha estat completat pels coordinadors i els seus col·laboradors en 126 localitats (88 valencianoparlants i 38 castellanoparlants).

Tot seguit, oferim la distribució i el nombre de preguntes dels diversos apartats de tots dos qüestionaris (i en apèndix el qüestionari reduït complet). Com es pot comprovar, la reducció de preguntes va afectar molt poc l'apartat de morfologia i sintaxi.

ALCV: QÜESTIONARI AMPLI

1. Agricultura i món rural.....	173	(1-173)
2. Fitonímia	190	(174-363)
3. Zoonímia domèstica	57	(364-420)
4. El poble i els oficis	39	(421-459)
5. La casa i la cuina	115	(460-574)
6. Gastronomia	78	(575-652)
7. Ludonímia i món infantil	92	(653-744)
8. Parts del cos, accions, colps, defectes i malalties	170	(745-914)
9. Aspecte físic i caràcter de les persones	165	(915-1079)
10. Fonètica.....	7	(1080-1086)
11. Morfologia i sintaxi	253	(1087-1339)

1. El mateix que a la zona valencianoparlant sense les preguntes de fonètica i de morfosintaxi.

ALCV: QÜESTIONARI REDUÏT

1. Agricultura, món rural i meteorologia	45	(1-45)
2. Fitonímia domèstica	90	(46-135)
3. Fitonímia silvestre	25	(136-160)
4. Zoonímia domèstica	19	(161-179)
5. Zoonímia silvestre	68	(180-247)
6. El poble. Els oficis. La casa. La cuina	50	(248-297)
7. Gastronomia	22	(298-319)
8. Parts del cos. Accions. Colps. Defectes i malalties	30	(320-349)
9. Ludonímia i món infantil	28	(350-377)
10. Aspecte físic i el caràcter de les persones	25	(378-402)
11. Morfologia i sintaxi	202	(403-604)

Pel que fa al nombre de preguntes, el quadre següent permet veure la posició dels dos qüestionaris l'ALCV, entre els altres atles lingüístics que han estudiat l'àmbit català:

Atles	ALPO	ALDT	ALCV	ALTA	ALA	ALPI	ALC	ALCV	ALDC
Nombre de preguntes	565	571	reduït 604	1.091	1.232	1.244	1.276	ampli 1.339	2.452

6. TRES MAPES DE L'ALCV

El mapa 2 (*garrofer* 'arbre que fa garrofes') ens mostra la notable extensió de la variant *garrofera*, tant al sector valencianoparlant (des de l'Alcalatén fins a l'Horta) com en el sector castellanoparlant (des de l'Alt Millars a la Foia de Bunyol). *Garrofera*, que en català només és forma valenciana (documentada d'ençà del segle XIV, DCOR), és possible que siga una recialla de l'aragonès. *Garrofer*, la variant normal catalana, es troba tant al nord com al sud de les terres valencianes. De la mateixa manera que amb *garrofera*, també la variant *garrofer* es continua en les terres de parla castellana interiors i meridionals en la variant *garrofero*, segurament d'influència catalana.

El mapa 3 (*sutja*) ens mostra la gran extensió de la forma catalanooriental *sutja*, des de la Plana Baixa fins al Baix Vinalopó, amb quatre variants: a) *sutja* (amb africada palatal sonora) des de la Ribera al Baix Vinalopó; b) *sutxa* (amb africada palatal sorda) del Camp de Morvedre a la Ribera; c) *suttja* (amb geminada palatal sonora) a Llíber (la Marina Alta); i d) *futxa* a Tous (la Canal

de Navarrés).² La forma *sutja* es manté com a mostra del substrat català a les comarques castellanoparlants de la Foia de Bunyol, la Canal de Navarrés i el Baix Segura. En la resta de comarques castellanoparlants s'usa el general *hollín* i la forma aproximativa *humo*.

La forma catalanooccidental *estalzí* (amb variants *estalzim* i *talzim*) és viva a les comarques septentrionals litorals. L'aragonès *follín* ha estat adaptat com a *follí* a les comarques interiors septentrionals i meridionals. A la variant *sollim* (ja coneguda, arreflegada pel diccionari de Josep Escrig, de 1851, amb els derivats *sollimat* i *sollimós*), cal afegir-hi les encara no enregistrades *eixollí* i *eixollim*. Al nostre parer, *sollim* (i les altres variants) no són resultat d'un encreuament entre *follí* i *sutja* (com suggereixen el DCVB i el DCor) sinó adaptació de l'aragonès *follín*, a través d'una variant *zollín*.³

El mapa 4 (*dacsa* 'planta *Zea mays*') ens mostra la notable extensió de la forma valenciana (i també eivissenca) *dacsa*, des del Camp de Morvedre fins a la Marina Baixa. La forma catalanooccidental *panís* es retroba als sectors septentrional i meridional. Aquest mapa és especialment il·lustratiu de la utilitat d'estudiar conjuntament totes les terres valencianes. D'una manera semblant al que hem vist en els dos mapes anteriors, però ara d'una forma més cridanera, retrobem els mateixos tipus lèxics als dos costats de la frontera lingüística. A l'oest de *panís* trobem l'aragonès *panizo* tant al nord com al sud; a l'oest, *dacsa* es continua en *adaza* i variants. A la comarca dels Serrans trobem la forma *canaria*.

Esperem que aquests tres mapes que acabem de comentar breument hagen servit per a donar una idea de l'interès i de la utilitat dels materials que hem reunit en l'ALCV.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALA = GRIERA, Antoni (1960). *Atlas lingüístic d'Andorra*. Andorra: Ediciones Polígrafa. 20 p. 1.232 mapes.
- ALC = GRIERA, Antoni (1923-1964). *Atlas lingüístic de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Ediciones Polígrafa. 8 v. 1.276 mapes.
- ALDC = BADIA, Antoni M.; PONS I GRIERA, Lúdia; VENY, Joan (1993). *Atles lingüístic del domini català. Qüestionari*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 248 p.
- ALDT = GIMENO BETÍ, Lluís (1997). *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 571 mapes.

2. Aquesta variant *futxa*, així com *futja*, que segons FERRANDO (1989, p. 414) és viva a Ontinyent, potser són resultat d'un encreuament entre *sutja* i *follí*.

3. En aragonès són bastant habituals els intercanvis entre *f-* i *z-* inicials, com es pot comprovar en els materials de l'ALEANR.

- ALEANR = ALVAR, Manuel; LLORENTE, Antonio; BUESA Tomás (1979-1983). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*. Saragossa. 12 v.
- ALEP = ALVAR, Manuel (1974). *Atlas lingüístico de España y Portugal*. Cuestionario. Madrid.
- ALPI = NAVARRO TOMÁS, Tomás (1962). *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*. Vol. 1. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. 75 mapes.
- ALPO = GUITER, Henri (1966). *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. París: Centre National de la Recherche Scientifique. 32 p. 536 mapes.
- ALTA = NAVARRO GÓMEZ, Pere (1996). *Atles lingüístic de la Terra Alta*. Tarragona: Diputació de Tarragona. 1.107 mapes.
- ALVA = COLOMINA TORMO, Josep. *Atles lingüístic del valencià meridional i alacantí*. [En preparació]
- DCOR = COROMINES, Joan [Amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner] (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa.
- DCVB = ALCOVER, Antoni; MOLL, Francesc de B. (1926-1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v.
- ESCRIG (1851) = ESCRIG, Josep (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. València: P. Aguilar. 900 p. [Segona edició, València: P. Aguilar, 1871, idèntica a la primera]
- FERRANDO (1989) = FERRANDO, Antoni (1989). «La formació històrica del valencià». A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Història de la Llengua*. València: Universitat de València, p. 399-428.

APÈNDIX

QÜESTIONARI REDUÏT DE L'ALCV

1. Agricultura, món rural i meteorologia	040 granissada	076 figaflor
001 comporta de la sèquia	041 rosada	077 macoca
002 marc del trestallador	042 rosada blanca	078 caqui
003 esquitar	043 aurèola de la lluna	079 caquier
004 esquit	044 estel (ancians)	080 garrofer
005 aigua	045 estel (jóvens)	081 rebrot
006 fang		082 lledó
007 xafar fang	2. Fitonímia	083 lledoner
008 font	046 arbre	084 nespra
009 fonts	047 arbre jove	085 nesprera
010 ventet molt fred	048 les arrels	086 nispro
011 l'era	049 part més alta de l'arbre	087 nisprer
012 rutló de l'era	050 caure la flor de l'arbre	088 olivera borda
013 passar el rutló	051 trencar una branca pel pes	089 tagzim
014 punta de la sàrria	052 llenya	090 gerró
015 eix del carro	053 feix gran	091 rutló de l'almàssera
016 jou	054 feix menut	092 gerra
017 cavar fondo	055 collir	093 remòlta
018 terròs	056 collita	094 atzerola
019 camp	057 ametla	095 galló de taronja
020 camps	058 ametler	096 meló d'Alger
021 llavor	059 camp d'ametlers	097 penjoll de raïm
022 un solc sí i l'altre no	060 corfa verda	098 xanglot
023 un dia sí un dia no	061 llevar la corfa	099 xafar raïm
024 muntanya	062 corfa dura	100 cup
025 arran de	063 galló d'ametla	101 bullit
026 cim	064 les anous	102 creïlla
027 cadolla	065 anouer	103 clofoll de ceba
028 travessa	066 poma	104 bajoca
029 costera	067 pomera	105 fesol
030 recer	068 albercoc	106 engrunar fesols
031 arrececat	069 albercoquer	107 coliflor
032 llamp en el cel	070 bresquilla	109 lletuga d'encisam
033 llamp a terra	071 bresquillera	110 tomaca
034 plovitejar	072 melicotó	111 cogombre
035 pluja fluixa	073 alberge	112 alficòs
036 araboga	074 préssec	113 tàpera
037 plovent	075 pàmpol	114 carlota
038 neu granular		115 lletsó
039 granís		116 carabassa
		117 albergínia

- 118 pebrera (*Capsicum annuum*)
 119 pebre roig
 120 pebrera al forn feta a tires
 121 pebrereta coenta
 122 espàrrec
 123 alfals
 124 caramull
 125 ple arran
 126 ranter
 127 dacsà
 128 panolla
 129 barrusca
 130 pallocs
 131 despallorfar
 132 roses de dacsà
 133 grans sense esclatar
 134 dacsà rosera
 135 lletilles
 136 punxós
 137 argelaga (*Ulex parviflorus*)
 138 esbarzer (*Rubus ulmifolius*)
 139 esbarzeral
 140 roser bord (*Rosa canina*)
 141 ortiga (*Urtica urens*)
 142 jonc (*Scirpus holoschoenus*)
 143 alfàbega (*Ocimum basilicum*)
 144 gesmil (*Jasminum communis*)
 145 gesmiler
 146 rosella (*Papaver rhoeas*)
 147 timó (*Thymus vulgaris*)
 148 romer (*Rosmarinus officinalis*)
 149 bruc (*Erica multiflora*)
 150 sajolida (*Satureja montana*)
 151 julivert bord (*Fumaria parviflora*)
 152 matafaluga (*Pimpinella anisum*)
 153 fenoll (*Foeniculum vulgare*)
 154 bova (*Typha latifolia*)
 155 aladern (*Rhamnus alaternus*)
 156 espinal (*Crataegus monogyna*)
 157 arbocer (*Arbutus unedo*)
 158 arboç
 159 rovelló (*Lactarius sanguifluus*)
 160 bolet de xop
 3. **Zoonímia**
 161 buc d'abelles
 162 fibló
 163 bou
 164 excrement boví
 165 bouet
 166 jòneg
 167 bou brau
 168 tossar
 169 tossa
 170 verre
 171 pernil
 172 cotna
 173 furó
 174 banastell
 175 titot
 176 maular
 177 incitar el gos
 178 clapir
 179 gossos que cacen junts
 180 ahuixar
 181 llèmena
 182 alacrà
 183 escarabat
 184 panerola
 185 tavà, tavans
 186 llombrígol
 187 sangonera
 188 libèl·lula
 189 palometa
 190 *Mantis religiosa*
 191 corcó
 192 borinot
 193 marieta
 194 grill
 195 saltamartí
 196 cuquet de llum
 197 *Gryllotalpa vulgaris*
 198 teranyina
 199 insecte que sura i nada a colps
 200 sargantana
 201 fardatxo
 202 classes de caragols
 203 cranc
 204 teixó
 205 mostela
 206 gat cervical
 207 esquiol
 208 rata penada
 209 porc feréstec
 210 estol de pardals
 211 *Carduelis chloris* (verderol)
 212 *Carduelis carduelis* (cadernera)
 213 *Serinus serinus* (gafarró)
 214 *Passer domesticus* (teuladí)
 215 *Delichon urbica* (oroneta)
 216 *Hirundo rustica* (oroneta)
 217 *Apus apus* (falcillot)
 218 *Motacilla alba* (coeta)
 219 *Bubo bubo* (brúfol)
 220 *Tyto alba* (òliba)
 221 *Otus scops* (corneta)
 222 *Accipiter nisus* (esparver)
 223 *Lanius senator* (capsot)

224 *Lanius excubitor*
 (capsigrany)
 225 *Pica pica* (garsa)
 226 *Burhinus oedicephalus*
 (xorlit)
 227 *Cuculus canorus*
 (cuquello)
 228 *Vanellus vanellus*
 (judia)
 229 *Upupa epops* (puput)
 230 *Merops apiaster*
 (abellerol)
 231 *Turdus merula*
 (merla)
 232 *Monticola solitarius*
 (solitari)
 233 *Oriolus oriolus*
 (papafigo)
 234 *Sturnus vulgaris*
 (estornell)
 235 *Coturnix coturnix*
 (guatla)
 236 *Alauda arvensis*
 (terrera)
 237 *Alcedo atthis*
 (martinet)
 238 *Fringilla coelebs*
 (pinsà)
 239 *Parus maior* (totestiu)
 240 *Erithacus rubecula*
 (pit-roig)
 241 *Oenanthe oenanthe*
 (còlbit)
 242 *Hippolais polyglota*
 (xenna)
 243 *Acanthis cannabina*
 (passerell)
 244 *Saxicola torquata*
 (bitxac)
 245 *Carduelis spinus*
 (llueret)
 246 *Cisticola juncidis*
 (bossicó)
 247 *Troglodytes troglodytes*
 (passaforats)

4. El poble. Els oficis. La casa. La cuina

248 col·legi
 249 quitrà
 250 bassi
 251 garatge
 252 garatges
 253 creu de terme
 254 Xàtiva
 255 Llorenç
 256 Miquel
 257 Miquelet
 258 Vicent
 259 Vicentet
 260 ferramenta
 261 bossa d'espert per a
 dur els ferraments
 262 post
 263 borumballa
 264 serradura
 265 obrer de vila
 266 manobre
 267 algeps
 268 rajola
 269 atovó
 270 taulell
 271 taulellet de Manises
 272 bastida
 273 brancal
 274 brancalada
 275 clevill
 276 bombeta
 277 calaix d'armari
 278 calaix d'establiment
 279 raig de llum
 280 andana
 281 porxe
 282 flassada
 283 despatxos
 284 ràfel
 285 mà de morter
 286 motle
 287 pou
 288 poal
 289 jo poe
 290 navalla

291 cendra
 292 ximenera
 293 sutja
 294 pica d'escurar
 295 aixeta de la pica
 296 aixeta del tonell
 297 capa de brutesa

5. Gastronomia

298 menjar
 299 tu menges
 300 mullar, sucra
 301 oli brulent
 302 brusenta
 303 les olors
 304 abadejo
 305 cua
 306 clòtxina
 307 corfa del pa
 308 molla de pa
 309 pa bla
 310 tou
 311 tova
 312 llevat
 313 torró
 314 brull
 315 pa beneit
 316 beneir
 317 closca de l'ou
 318 cafenet
 319 barrejat

6. El cos humà

320 olorar
 321 bescoll
 322 trinxet
 323 crosta de sang
 324 esgarrany
 325 la sang brolla
 326 el front
 327 parpalls
 328 queixal del seny
 329 clau (dent)
 330 inflar
 331 empomar
 332 espentar

333 canella
 334 genoll
 335 cosquerelles
 336 renyons
 337 copró
 338 ventositat
 339 aponat
 340 esvarar
 341 bacada
 342 sortit
 343 malalt
 344 metge
 345 passa
 346 aliacrà
 347 pallola
 348 butxaca
 349 mànega

7. *Ludonímia*

350 enjugassat
 351 jugarrí
 352 juguerota
 353 pubil
 354 naixença
 355 creixença
 356 butoni
 357 carraca
 358 batzoles
 359 la Candelera
 360 candela
 361 esperar amb
 candeleta
 362 simbomba
 363 conillets a amagar
 364 buferotes de sabó
 365 cassoletes de fang
 366 versos del joc
 anterior
 367 cércol
 368 rutlar el cércol
 369 engronsar-se
 370 engronsadora
 371 esgolar-se
 372 esgoladora
 373 redolar
 374 escampilla

375 escamarrat
 376 vidriola
 377 xiular

8. *Aspecte físic i caràcter de les persones*

378 presència
 379 lletja
 380 alt
 381 alts
 382 molt alt
 383 sufix *-esa*: vellesa,
 bellesa, naturalesa
 384 coneixences
 385 tu cobres
 386 tu sobres
 387 por
 388 poregós
 389 poregosa
 390 persona roïna
 391 consciència
 392 paciència
 393 deler
 394 delerós
 395 barallar-se
 396 bonegar
 397 bonegó
 398 remugar
 399 esmena
 400 esmenar-se
 401 desempellugar-se
 403 roja

9. *Fonètica i morfosintaxi*

403 no
 404 mig any
 405 reforç de consonants
 finals
 406 *el* xiquet, *els* xiquets
 407 *els* amics, *les* amigues
 408 en *el* carrer, en *el*
 cotxe
 409 tot *el* dia, tots *els* dies
 410 tot *el* món
 411 trists

412 disgusts
 413 refrescs
 414 desitjos
 415 eixe
 416 açò
 417 morts
 418 de fills, només en té *un*
 419 allò que *u* pensa
 420 cinc o sis
 421 huit
 422 nou
 423 dotze (jóvens)
 424 dotze (vells)
 425 dèsset, dènou
 426 díhuit
 427 vint
 428 quaranta
 429 seixanta
 430 huitanta
 431 diminutiu de *lloc*
 432 ací
 433 cap allà
 434 darrere
 435 més aïna, més
 prompte
 436 com?
 437 ausades
 438 a espai
 439 a espaiet
 440 de resquillada
 441 a (d')ell, per a (d')ell
 442 a França
 443 ens en anem
 444 anem-nos-en!
 445 us en aneu
 446 aneu-vos-en!
 447 ens esperem
 448 esperem-nos!
 449 us espereu
 450 espereu-vos!
 451 se li posa davant
 452 espera'l, espera'ls
 453 els ho porte?
 454 sí, porta'ls-ho!
 455 els el porte?
 456 sí, porta'ls-el!

457 els la porte?	502 cap (d')amic	539 posar-se
458 sí, porta'ls-la!	503 hui	540 posar-la
459 els els porte?	504 a les hores d'ara	541 posats
460 sí, porta'ls-els!	505 abans	542 tu perds
461 els les porte?	506 a mitjan(t) abril	543 que jo perda, que ell
462 sí, porta'ls-les!	507 una vegada	perda, que vostè
463 els en porte?	508 prompte	perda
464 sí, porta'ls-en!	509 a l'endemà	544 que nosaltres
465 li ho porte?	510 a la vesprada	perdam
466 sí, porta-li-ho!	511 a la nit	545 si jo perdera, si ell
467 li'l porte?	512 al 1975	perdera
468 sí, porta-li'l!	513 al setembre	546 jo servisc
469 li la porte?	514 a Nadal	547 tu serveixes, ell
470 sí, porta-li-la!	515 en vindre	serveix
471 li'ls porte?	516 quan vindràs	548 que jo servisca, que
472 sí, porta-li'ls!	517 quan vingues	ell servisca
473 Li les porte?	518 ensé que vingues	549 si jo servira, si ell
474 sí, porta-li-les!	519 a l'estiu	servira
475 li'n porte?	520 a l'hivern	550 jo m'adorm
476 sí, porta-li'n!	521 jo	551 que jo m'adorma
477 encantat de	522 nosaltres	552 si jo m'adormira
conèixer-te!	523 vosaltres	553 tu lliges
478 fent-ho	524 em pose o no em	554 llig-ho!
479 deixar-ho	pose?	555 lligiu-ho!
480 deixem-ho	525 et poses o no et	556 que jo llija, que ell
481 deixeu-ho	poses?	llijs
482 ho sé	526 es posa o no es posa?	557 si jo llegira, si ell
483 m'ho diu	527 ens posem o no ens	llegira
484 dóna-m'ho	posem?	558 jo he anat
485 dóna-nos-ho	528 us poseu o no us	559 nosaltres hem anat
486 dis-li-ho	poseu?	560 que nosaltres hagem
487 de llibres...	529 jo pose	fet això
488 en té molts...	530 ell posa	561 que jo faça
489 però no en llig cap	531 jo posava, ell posava	562 jas!
490 n'hi ha	532 si jo posara, si ell	563 jaeu!
491 n'hi havia	posara	564 no m'hi veig
492 n'hi hagué	533 jo posí, ell posà	565 veig
493 n'hi haurà	534 tu posares	566 nosaltres veem
494 que n'hi haja	535 que jo em pose, que	567 que jo veja
495 que n'hi haguera	tu et poses, que ell es	568 que nosaltres vegem
496 havent-n'hi	pose, que ells es	569 si jo vera
497 bastant, bastants	posen	570 veent
498 prou	536 que nosaltres ens	571 que vaja
499 una miqueta	posem	572 que et vistes
500 una miquiua	537 posant	573 fugir
501 encara no, no encara	538 posant-ho	574 cosir

575 jo sent
576 que jo senta
577 jo bat
578 que jo bata
579 que jo sàpia
580 si jo ho sabera
581 jo em muir
582 que em muira
583 obrir
584 jo òbric

585 omplir
586 jo òmplic
587 jo feia
588 jo creia
589 jo treia
590 jo queia
591 vingut, tingut
592 vindré, tindré
593 venint
594 nosaltres diem

595 nosaltres creem
596 nosaltres coneixem
597 nosaltres bevem
598 venguem-ho!
599 veneu-ho!
600 sent
601 vivint
602 jo valc, que jo valga
603 l'he vista
604 les he vistes

L'ACTITUD DE POMPEU FABRA DAVANT DE LA RECUPERACIÓ LINGÜÍSTICA VALENCIANA¹

1. OBJECTIU D'AQUEST ARTICLE

Al llarg del segle xx s'han fet interpretacions de signe contrari sobre la coherència i la sinceritat que hi hauria en l'escrit que Pompeu Fabra ens va dirigir als valencians en 1918 (Fabra, 1918 [1980, p. 147-148]):

- [1] Dèiem una vegada a un escriptor valencià: «Nosaltres, catalans, no desitjaríem altra cosa sinó que emprenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català; que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d'enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels *vostres* grans escriptors medievals. Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d'acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle xv, produiríeu un valencià que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear.»

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del *nostre*

1. Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació GV-3207/95 de la Generalitat Valenciana.

català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Eliminats, dins cada varietat, els castellanismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les mil corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronúncies merament dialectals; les diferències que encara trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i per llur importància no justificarien pas de parlar, com encara alguns parlen, d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua catalana.

Davant el fet que hom haja qüestionat la sinceritat que hi hauria en les paraules anteriors de Fabra, podríem observar que, de la mateixa manera que qualsevol persona és innocent mentre no es demostre positivament el contrari, igualment els lectors han de pensar sempre que l'autor que han llegit és sincer. En el cas que algú en dubte, és imprescindible que aporte dades de l'autor que contradiguen les paraules qüestionades. Aquesta manera metodològica d'actuar és elemental en la ciència, i faltar-hi és, simplement, caure en la difamació. Tanmateix, hi ha hagut qui ha dubtat de la sinceritat que hi hauria en les paraules que Fabra ens va adreçar als valencians sense aportar proves concretes que donen suport al dubte. Aquesta actitud no deu ser recent, ja que Manuel Sanchis Guarner (1972, p. 62) va afirmar que «ningú no té cap dret —i seria una ofensa greu a la seua memòria— a titllar d'insinceres les paraules del mestre Fabra damunt adduïdes».

En aquest article, primer que res veurem que Sanchis Guarner va argumentar positivament a favor de Fabra, la qual cosa, tanmateix, no ha fet cessar el qüestionament d'aquest autor dins mateix de la lingüística catalana. Davant d'aquesta situació paradoxal, a més de seguir practicant el camí de Sanchis Guarner, que presentarem tot seguit, també ens preguntarem quina deu ser la raó que explique aquesta persistència a dubtar de l'actitud de Fabra davant la recuperació lingüística valenciana.

2. L'ACTUACIÓ METODOLÒGICA DE MANUEL SANCHIS GUARNER

Més enllà del principi ètic elemental que tothom ha de ser considerat sincer mentre no demostrem el contrari, cal dir que Sanchis Guarner (1972, p. 61-63) va actuar com Déu mana que actue un científic: aportant dades empíriques i argumentacions ideològiques per a fonamentar la seua opinió. Pel que fa a les dades empíriques, Sanchis Guarner va raonar d'aquesta manera:

«en el Diccionari Fabra» —al qual ha atorgat el caràcter d'oficial la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans— hi ha diversos casos de duplicitat de formes, com *nàixer* = *néixer*, *arrancar* = *arrencar*, *llançar* = *llençar*, *ser* = *ésser*, *seu* = *llur*, *desset* = *disset*, *denou* = *dinou*, etc.». En una monografia o en un treball d'investigació, l'autor valentí hauria eixamplat probablement les dades empíriques anteriors, ja que és fàcil: només cal consultar les obres de Fabra.

Sanchis Guarner no solament es preocupà per demostrar que les paraules de Fabra eren coherents amb la seua praxi normativitzadora, sinó que també es preguntà si aquesta manera d'entendre la normativa lingüística era positiva o negativa per als nostres pobles. Per tal d'aclarir aquesta qüestió, Sanchis Guarner va reproduir unes paraules de Joan Coromines de 1958, en les quals hi ha tres argumentacions ideològiques. La primera d'aquestes argumentacions és que no tenim per què imitar «l'actitud lingüística unitarista dels castellans i els francesos» i, en canvi, podem tindre en compte el camí que han seguit llengües com l'anglès, el rus o l'italià, les quals «presenten un sistema gramatical i lèxic més flexible, codificat molt menys estrictament, en el qual regna una actitud més liberal davant de les dualitats lingüístiques».

Aquest rebuig dels models centralistes i la focalització de llengües que han intentat coordinar diversos dialectes té dues conseqüències altament positives. D'una banda, Coromines observa que les dualitats lingüístiques tenen com a efecte que «més poca gramàtica haurà d'aprendre l'home comú per a poder escriure en català, i no convé a una llengua amenaçada, com la nostra, que aquest pes augmenti més del que cal». Finalment, Coromines comenta que les duplicitats lingüístiques també poden ser útils als escriptors com a «varietat de mitjans d'expressió», i fins i tot podrien, «a la llarga [...], enriquir l'idioma o establir-hi distincions ideològiques útils».

3. CAUSA HIPOTÈTICA DE LA INSISTÈNCIA A DUBTAR DE LA COHERÈNCIA DE L'ACTITUD DE FABRA DAVANT LA RECUPERACIÓ LINGÜÍSTICA VALENCIANA

Malgrat el camí metodològic apropiat que va practicar Sanchis Guarner per demostrar la coherència de l'actitud de Fabra, hom ha continuat dubtant de la sinceritat que hi hauria en les paraules que el lingüista barceloní ens va adreçar als valencians.

Davant d'aquesta situació, haurem de recordar l'obligació que tenim d'aplicar el principi ètic elemental de no malpensar de ningú i, consegüentment, haurem de sospitar que hi ha d'haver algun factor positiu que explique la persistència a no creure's les paraules de Fabra. En realitat, la causa que estem buscant deu ser molt simple: l'hipotètic favoritisme que, segons alguns, Fabra hauria practicat davant de Barcelona. En efecte, en el cas que fossen certes

aquestes dues suposicions: primera, que Fabra s'hagués basat en el dialecte de Barcelona i hagués marginat uns altres dialectes (entre els quals hi hauria el valencià); i, segona suposició, que Fabra hagués intentat imposar aquest model normatiu centralista a tota la llengua; aleshores, si aquestes dues afirmacions fossen certes, no seria factible que Fabra hagués parlat d'una manera sincera quan ens va dir als valencians que podíem prescindir de Catalunya i elaborar la normativa lingüística tenint en compte exclusivament les dades lingüístiques valencianes.

En els pròxims paràgrafs, reflexionarem sobre les deficiències metodològiques tan fortes que hi ha en l'intent de presentar Pompeu Fabra com a centralista.

4. SOBRE L'HIPOTÈTIC CENTRALISME DE FABRA: UNA AFIRMACIÓ SENSE EL SUPORT CORROBORADOR DE DADES EMPÍRIQUES

Hi ha hagut autors que, directament o indirectament, han presentat la nostra normativa lingüística com a centralista. De fet, hi ha un sector significatiu dels estudiants valencians de filologia que creuen que la normativa lingüística catalana gira a l'entorn del barceloní i margina el valencià. Tanmateix, quan els demanes dades empíriques que corroboren aquesta creença, no saben aportar-ne ni una sola. Aquesta incapacitat de demostrar l'opinió que tenen no deu ser cap casualitat, sinó el resultat d'una actuació prèvia: el fet que, quan un lingüista situa la nostra normativa al voltant del barceloní, no he vist fins ara que demostre aquesta situació hipotètica per mitjà de dades lingüístiques concretes. En realitat, podríem veure si algun dels autors que d'una manera o altra ha intentat presentar Fabra com a centralista, no ha fet aquesta operació precisament com a conseqüència del seu propi centralisme.

Per una altra banda, cal dir que l'absència d'aportar fets empírics específics no és l'anomalia més important que hi ha en l'objectiu de fer creure que la ideologia normativa de Fabra seria centralista, com veurem de seguida.

5. UNA PARADOXA: FABRA, ANAVA CONTRA EL BARCELONÍ?

Si ens mirem el tema que comentem des d'una posició amablement irònica, podríem dir que el punt més graciós és el següent: que és ben fàcil aportar moltes dades empíriques que fan pensar que és certa l'afirmació *contrària* a aquella que hom vol sostenir sense dades. En efecte, hi ha no poques regles de la normativa que demostren que Fabra es va oposar a hàbits lingüístics de Barcelona (o del central, o de l'oriental), i va aconseguir que triomfassen les solucions de l'occidental. Per exemple, feia segles que els orientals escrivien

las donas pensan molt, i Fabra, seguint la proposta del mallorquí Marià Aguiló, va poder fer que, finalment, es generalitzassen les formes nominals i verbals que alguns havien anomenat, despectivament, «els plurals valencians»: *les dones pensen molt*.

Si passem de la morfologia a l'ortografia, l'ús de moltes lletres (la *a* i la *e* àtones, la *o* i la *u* àtones) respon a la fonètica occidental en general, i a vegades a la valenciana majoritària, com ara l'ús de la *r* en final de paraula. Fabra, seguint la pronúncia occidental predominant, fins i tot es va oposar a la regla medieval general d'escriure *baix* (amb *i*) però *baxa* (sense *i*), actuació paral·lela a la que hi ha en la dualitat *jo vaig* (amb *i*) però *que jo vaja* (sense *i*). En realitat, Josep Giner i Marco ha repetit moltes vegades que l'ortografia actual de la llengua catalana és, més enllà de quatre detalls, l'ortografia del valencià...²

I bé, davant de fets com els anteriors (que podríem eixamplar molt),³ ens podem preguntar si no hem arribat *argumentalment* a la posició *contrària* a aquella que hom vol sostindre *inargumentalment*.

6. ALS ANTÍPODES DEL CENTRALISME: ELS CRITERIS DE LES NORMATIVES LINGÜÍSTIQUES

Vet ací que hem desembocat en un resultat que, vist des de la posició afable i irònica que hem decidit adoptar, és ben divertit. Més enllà de la diversió, si deixem estar la broma i intentem prendre una actitud social compromesa i responsable, haurem de dir que, seguint avant pel camí en què ens trobem, anirem acostant-nos a una qüestió extraordinàriament important i decisiva en qualsevol normativa lingüística. Per a arribar-hi, convindrà que, primer que res, afirmem que la veritat és que tot això del barcelonisme o antibarcelonisme de Fabra és poc més que una qüestió fantasmagòrica i pueril. Si uséssim vocabulari de la metodologia de la ciència, podríem dir que és una propietat *no pertinent*. De més a més, el camí pertinent no és qualsevol altre, sinó precisament el que va practicar Fabra. Més encara: el camí d'aquest autor és, ni més ni menys, *el contrari* d'aquell que hom li vol atribuir sense proves. Realment, Fabra no va actuar com qualsevol dictadore (repartint privilegis entre els nostres parlars i allò que comporten inevitablement els privilegis dels uns: les garrotades per als altres). Ben diversament, el lingüista de Gràcia va cercar

2. Precisament ara, Antoni Ferrando i Santi Cortés acaben de rescatar i publicar molts articles de Josep Giner (*Obra filològica, 1931-1991*, València, 1998), encapçalats d'un estudi ordenat, ample i profund de Ferrando, i lligats per mitjà d'un índex de matèries i d'autors, elaborat també per Ferrando.

3. Podeu consultar les dades que hi ha en SARAGOSSÀ (1997, p. 64-65).

i va assajar el camí de la *racionalitat*, el qual, aplicat a les normatives lingüístiques, es concreta, *necessàriament*, en l'elaboració de *criteris* per les raons que comentarem tot seguit.

Una miqueta més avant veurem un parell de criteris concrets, però primer convé que subratllem que l'elaboració de principis dins de les normatives lingüístiques té dues conseqüències enormement positives: imprescindibles en realitat. En primer lloc, uns criteris que internament siguin coherents, quan els apliquem porten a resultats coherents i, per tant, porten a una normativa coherent. Al costat d'aquest efecte positiu, la confecció de principis també comporta un benefici de signe contrari, negatiu, ja que evita que hom actue ara d'una manera i després de la manera contrària seguint interessos particulars que s'oposen als interessos generals de la societat. Si sintetitzem els dos avantatges anteriors, podem concloure dient que l'elaboració de criteris de la normativa permet seleccionar, d'una manera *coherent* i *constant*, la part de les dades empíriques que haurien de formar part de la normativa lingüística.

En un altre lloc (Saragossà, 1997, p. 14-15), he comentat que l'absència d'explicitar els principis d'una normativa lingüística pot ser una conseqüència del fet que hi ha una dominació «social que hom vol ocultar». En el nostre cas, però, «no hi ha res a amagar». Vet ací un parell de fragments en què Fabra rona fins que desemboca en la formulació de criteris (que he subratllat):

[2a] Emplear una sola grafia (*ll* o *ly*) per a la representació de totes les *ll* ve a ser com si empleessin una sola *b* (*b* o *v*) pera totes les *bb*. També aquí hi ha dialectes que conserven l'antiga distinció, en els quals *ball* i *vall*, per exemple, son dos mots perfectament distints. L'adopció d'un sol signe aniria contra la pronuncia d'aquests dialectes; mentres que de la conservació dels dos signes no n pateixen els altres.

Qui, tenint idea del que ha d'esser una ortografia nacional catalana, proposarà mai que empleem una sola *b*? *Quan dos fonemes d'una llengua, en un moment donat de la seva historia, vénen a confondre-s, mentres hi hagi un dialecte important que conservi l'antiga distinció, una ortografia nacional deu conservar-la.* (Fabra, 1906, p. 197 [38-39]; subratllat meu.)

[2b] «Les qüestions examinades en primer lloc per la comissió foren les que es refereixen a l'ortografia d'aquelles lletres que són pronunciades idènticament en el dialecte central, però continuen pronunciant-se distintament en altres dialectes, tals com la *a* i la *e* no accentuades, la *b* i la *v*. En aquestes qüestions predominà el criteri que un dia sostingué N'Aguiló, segons el qual, *per damunt qualsevol consideració de caràcter etimològic i per damunt les habituds contretes en l'època de la decadència sota la influència de l'ortografia castellana, hom havia d'atenir-se a les grafies medievals i a la pronúncia d'aquells dialectes que conserven l'antiga tradició.* Un mot com *buidar*, per exemple, que apareix constantment escrit amb *b* en català an-

tic i és pronunciat amb *b* a les regions que pronuncien distintament la *b* i la *v*, havia d'ésser escrit amb *b*, sense que davant aquells fets pogués tenir cap valor la consideració que el dit mot prové del llatí **vocitare*, que ha donat el francès *vider* i l'italià *vuotare*. (Fabra, 1917, p. 6-7 [109]; subratllat meu.)

7. LA SOLIDARITAT DE FABRA AMB LA SOBIRANIA I LA DIGNITAT DEL POBLE VALENCIÀ

Les reflexions i deduccions anteriors sobre l'obra de Fabra ens han fet veure que hi ha proves positives que demostren que aquest lingüista no solament intentà evitar actuacions mesquines i egoïstes, sinó que, damunt, va anar a parar a actuacions humanes objectives (o científiques, o justes, ja que, d'acord amb Francesc Pujols, la ciència es troba dins de la justícia). Ara bé, si volguéssim arredonir una miqueta més el camí en què ens trobem, també hauríem de parlar de les relacions directes que Fabra va tindre amb el poble valencià en general i, en particular, amb la recuperació lingüística valenciana.

En un altre treball (Saragossà, 1997, p. 76-81), he mirat de demostrar que Fabra mantingué amb nosaltres, els valencians, unes relacions emotivament solidàries. En efecte, no solament no va intentar *imposar-nos* les regles que havia elaborat, sinó que va fer el contrari. Concretament, Fabra va actuar de manera que impulsava els escriptors valencians a assumir la llibertat i la responsabilitat de ser valencians, característiques aquestes que són pròpies dels pobles dignes i sobirans.

Si passem, des de la realitat general de la societat valenciana com a poble fins al camp específic de la llengua, haurem de dir que Fabra, en mirar el valencià, veia la primera cosa que veuen les persones que s'estimen realment una llengua: el seu ús social. No debades una llengua que no s'usa és una llengua morta (Fabra, 1930; dins Pérez Moragon, 1982, p. 66):

- [3] He trobat a València [...], i això és la cosa important, la llengua pròpia en boca del poble, la llengua que, si bé és cert que es parla impura i castellanitzada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València.

En canvi, Fabra posava en segona fila la qüestió del nom de la llengua alhora que insistia en l'ús (ibídem):

- [4] La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.

Pel que fa a la qüestió de la qualitat del valencià col·loquial, podríem dir, en principi, que era ben alta, com hem vist en la citació de [3]. Ara bé, convé que hi introduïm una matisació, i per això he escrit *en principi*. Ben mirat, la qüestió de la qualitat d'una llengua o d'un parlar torna a ser una propietat no pertinent. Per al lingüista, no hi ha absolutament cap parlar de cap llengua que no siga extraordinàriament interessant, no debades les característiques més bàsiques de les llengües es manifesten en l'activitat lingüística de qualsevol persona i, per tant, de qualsevol grup de parlants.

Per una altra banda, la importància que té qualsevol dialecte no es fonamenta exclusivament en propietats estrictament lingüístiques, sinó encara més en característiques generals de la societat. Realment, si passem del punt de vista purament lingüístic al punt de vista social general, el resultat a què arribem és encara més contundent. Com ha escrit, molt suggestivament, el sociolingüista lleidatà Miquel Pueyo, en la pàtria no hi ha perifèria, ja que tot, absolutament tot, per minúscul que siga, és centre.

8. PER QUINES RAONS FABRA VA AFIRMAR QUE ELS VALENCIANS PODÍEM PRESCINDIR DE CATALUNYA EN LA RECUPERACIÓ LINGÜÍSTICA

Per a continuar demostrant que les paraules que Fabra ens va dirigir als valencians són coherents amb la seua obra general, convé que comentem un detall important: per quina raó aquest autor va opinar que el valencià podíem prescindir de Catalunya en la recuperació de la dignitat lingüística. Tot seguit, intentaré demostrar que, fent unes quantes observacions sobre els coneixements empírics i les actituds normativitzadores de Fabra, arribem a la conclusió que la seua opinió sobre la normativització del valencià té ben poc de misteriosa.

Fabra va tindre en compte el valencià a l'hora de fer propostes sobre la normativa, afirmació que podem demostrar de múltiples maneres, sobretot per mitjà dels esments explícits del valencià. Cal dir que aquestes referències al valencià no apareixen exclusivament tractant temes d'ortografia, ja que també abasten la morfologia i la sintaxi (com ara quan Fabra tracta la normativització dels pronoms febles, camp en què desitjava que diverses solucions valencianes fossen les d'ús general en tota la llengua). De més a més, també hem de considerar que, cap a l'any 1900, Fabra devia topar amb dos esculls importants a l'hora de conèixer profundament el valencià: d'una banda, la inexistència de descripcions dialectals; i, de l'altra, l'absència d'escriptors valencians que coneguessen hàbilment el valencià col·loquial (per tal d'evitar castellanismes innecessaris) i que dominassen la llengua medieval (per tal de no separar-se inútilment del nostre passat i per tal de recuperar mots i construccions que fossen útils en els nostres dies). Ara bé, malgrat aquestes difi-

cultats objectives, les paraules que hi ha entre parèntesis dins de la citació següent fan pensar que el coneixement que Fabra tenia dels parlars valencians no era tan reduït com a vegades hom insinua (Fabra, carta de 1930 que ha reprodut Pérez Moragon, 1982, p. 85-86):

- [5] No sé dir-vos sinó que heu de procurar allunyar-vos tan poc com sigui possible del sistema [ortogràfic] de l'Institut. No us en separeu mai capriciosament: feu-ho tan solament quan cregueu que la solució de l'Institut contradiu algun fet valencià (jo no sé que això ocorri mai) o bé pot ésser un obstacle seriós a la difusió del valencià escrit (per dificultar-ne la lectura).

Davant les característiques que acabem d'introduir, podem dir que ja hem arribat al cap del carrer. Una persona que tenia aquestes quatre condicions:

— Que coneixia documentació del passat i la llengua col·loquial de primeries del segle xx i que, consegüentment, sabia que la llengua tradicional era bàsicament la mateixa al País Valencià i a Catalunya.

— Que havia assumit l'objectiu renaixentista de connectar la llengua culta actual a la llengua medieval (que és estrictament la mateixa arreu del nostre domini lingüístic).

— Que havia elaborat normes tenint en compte el valencià tant com li ho permetia la informació de què disposava.

Una persona amb aquest saber i amb aquesta actitud, quina desconfiança havia de sentir davant del valencià? Fabra hauria pogut tindre por si la nostra història lingüística fos heterogènia, fragmentada i disgregada; o si hagués introduït normes bàsiques sense haver considerat el valencià. Però una persona que tenia les cinc característiques que hem esmentat més amunt, és ben comprensible que digués les paraules que hem reproduït al principi d'aquest article.

En realitat, Fabra estava tan segur del resultat a què portaria una normativització valenciana que respongués als interessos valencians globals que van del segle XIII a l'actualitat, que ens ho va dir: «Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista».

9. CAUSES MÉS PROFUNDES DE LES MALINTERPRETACIONS DE L'ACTITUD DE FABRA DAVANT DELS VALENCIANS

La situació a què hem arribat demana que ens fem una pregunta: si l'actuació de Fabra és clara i coherent, per què hi ha hagut autors que l'han presentat d'una manera tan diferent? Des de posicions contràries a la recuperació social de la llengua catalana, potser hi ha hagut alguna mala intenció. També és possible que hi haja hagut una actuació tan humana com és la pro-

jecció, això és, el fet d'atribuir desitjos propis a l'actuació d'altri. Tanmateix, aquestes dues possibilitats són factors externs a Fabra, i les forces externes sovint no poden penetrar en un cos sense el permís de les propietats internes d'aquest cos. En un altre lloc (Saragossà, 1997, p. 58-81), he mirat d'explicar que probablement hi ha dues raons bàsiques que haurien permès que hom haja presentat Fabra com a centralista: la seua actuació juvenil i el lèxic del DGLC.

És ben sabut que, en el segle passat, la recuperació lingüística va tindre dos fronts bàsics: d'una banda, els cercles més erudits s'esforçaren per conèixer la llengua medieval i procuraren establir lligams entre aquest model lingüístic i l'elaboració de la llengua culta contemporània; de l'altra, hi havia l'intent de restituir la llengua col·loquial a àmbits socials de què l'estat i la castellanització l'havien expulsada. Encara que aquests dos corrents es miraven a vegades com a antagònics, la veritat és que eren complementaris, i un dels mèrits de l'obra de maduresa de Fabra és haver assajat una síntesi entre dues posicions aparentment antitètiques, els populistes i els reintegracionistes. Durant la joventut, Fabra va participar en la malfiança mútua, i es va situar bel·licosament entre els populistes. A aquest període correspon la primera gramàtica que va publicar, començada a elaborar durant l'adolescència i publicada en la primera joventut, als vint-i-tres anys (1891). Ara bé, la maduració individual (com a persona) i nacional (com a membre d'un col·lectiu, el de *L'Avenç*) portaren Fabra a intentar sintetitzar dues parelles contràries: l'estadi lingüístic medieval amb l'estadi lingüístic actual, i la variació dialectal amb la necessitat de la coordinació.

Per a poder interpretar l'etapa juvenil de Fabra ens falten dues dades: el fet que a finals del segle passat no hi havia pràcticament cap descripció dialectal i el fet que Fabra confiava molt en el seu dialecte (cosa que és sempre ben positiva).⁴ I bé, d'aquests factors (joventut extrema, populisme i absència de descripció dels dialectes d'aleshores), n'havia de resultar el que en va resultar: una proposta, no «centralista», sinó *localista*, que és ben diferent. Ara bé, des de 1891 fins a 1932 (any de la publicació del DGLC) i fins als anys quaranta (en què Fabra va redactar la gramàtica publicada en 1956) hi ha cinquanta anys, i no és massa adequat que vulguem valorar l'etapa de la llarga maduresa d'aquest lingüista aplicant-li els criteris que es desprenen d'aquella part de la seua obra que no solament és reduïda, sinó que ha transcendit ben poc en la normativa actual (si és que hi ha transcendit).

4. Em pareix que els bons lingüistes sempre tenen molt d'interés per la llengua parlada, no debades, tal com hem comentat en el § 7, s'hi manifesten les propietats més bàsiques de les llengües. Pel que fa a Fabra, podeu consultar un article periodístic de 1892, reproduït (entre altres llocs) en LAMUELA i MURGADES (1984, p. 164-169). Per una altra banda, en una situació sociolingüística com la nostra convé tindre en compte que no pocs castellanismes s'introdueixen per la llengua escrita, fenomen que a primeries de segle varen observar Antoni Maria ALCOVER (1906, p. 126 i 127) i Pompeu Fabra. Pel que fa a Fabra, les referències que he trobat, les he aplegades en SARAGOSSÀ (1997, p. 98-101).

Per una altra banda, en l'obra de Fabra hi ha errors, cosa que no té res de particular per la raó que no hi ha ningú que no erre mai. D'una manera més concreta, Fabra partia de la realitat del seu dialecte si no hi havia factors en contra, que és l'actitud que pren qualsevol persona que confia en ella mateixa i en el seu entorn social, no debades tendim a pensar que la nostra realitat és la regular i general. Opine que aquesta manera d'actuar és ben sana i, per tant, és la que convé adoptar. El problema és quan aquesta actuació es transforma en cabuderia i en ceguera: és aleshores que apareixen els localismes negatius, siguen de defensa per mitjà del tancament o siguen d'agressió als altres. En l'obra de Fabra hi ha *vina* (per *vine*), *recó* (per *racó*), etc., cosa que no té més importància que la que hem dit: que l'únic que no erra és qui, tenint coses a dir, no parla. La qüestió realment pertinent no és cometre errors, sinó una altra: com reaccionava Fabra quan veia que havia errat. La informació de què dispose és que el lingüista de Gràcia actuava com convé que actue un científic: rectificant. Com a mostra, podeu consultar les paraules que ens ha contat Enric Valor sobre la discussió entre Pompeu Fabra i Josep Giner davant del mot *tàpera*. Fabra defensava la grafia *tàpara* per raons etimològiques (vindria de CAPPARI o TATAR-RI), mentre que Giner argumentava fonamentant-se en un punt de vista purament intern a la nostra llengua (per tancament de la *a* posttònica). «La discussió quedà en taules», ens diu Valor. «Però l'endemà, quan Giner anà a cercar Fabra [...], aquest, sense dir-ne mot, li mostrà la fitxa corresponent[,] on el mot *tàpera* duia l'ortografia proposada per Giner, com figura a totes les edicions del *Fabra*».⁵

El segon factor que hauria possibilitat que hom haja intentat presentar Fabra com a centralista, és el lèxic que conté el DGLC. L'escassa informació que hi havia en el primer terç del segle xx sobre l'origen etimològic i el valor i ús del lèxic en la llengua medieval i en els dialectes actuals, va fer que Fabra es fonamentàs en els escriptors, la qual cosa comportava, inevitablement, que el lèxic del balear i del valencià no estigués tan ben representat en el DGLC com hauria estat convenient.

Ara bé, cal dir que aquesta manera d'actuar no té res a veure amb el centralisme. En efecte, l'aplicació d'aquesta ideologia social a les normatives lingüístiques comporta sempre la supeditació d'uns dialectes a uns altres, mentre que en l'actuació de Fabra (que era ben explícita) només hi havia una manera d'intentar superar una situació descriptiva deficient.⁶

De més a més, convé no exagerar la inadequació lèxica que hi havia entre

5. Les paraules d'Enric Valor corresponen a una carta adreçada a Santi Cortés, 26-12-1989, reproduïda parcialment per FERRANDO (1998, p. XIII, n. 2).

6. Sobre la manera de normativitzar el lèxic durant el primer terç del segle xx, podeu consultar FABRA (1918, p. 144), DGLC (p. x), VENY (1991, p. 200 i 202), IEC (1992, p. 81) i SARA-GOSSÀ (1997, p. 51-53 i 61, n. 39).

el DGLC i els parlars valencians i balears. Per exemple, Josep Giner, després de comentar els diccionaris valencians del XIX, arriba a la conclusió que, excepte el diccionari de Lluís, tots els altres representen el lèxic valencià més malament que el DGLC, de manera que aquest diccionari seria «el millor diccionari valencià» (Giner 1935 [1998, p. 340 i 355]).

Finalment, no cal dir que la situació actual és ben diferent de la de 1932. En els nostres dies, la formació de dialectòlegs valencians i balears i la publicació dels dos diccionaris monumentals de la nostra llengua, el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Coromines, han possibilitat una participació adequada del valencià i del balear en el lèxic normatiu, operació que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha realitzat durant la confecció del DIEC.

10. CONCLUSIONS. PER UNA REVISIÓ I APROFUNDIMENT DE LA NOSTRA HISTÒRIA DE LA NORMATIVA LINGÜÍSTICA

És possible que l'obra juvenil de Fabra i la impossibilitat de normativitzar prou adequadament el lèxic hagen afavorit lectures centralistes d'aquest lingüista. De tota manera, no deixa de ser preocupant que aquestes interpretacions s'hagen elaborat dins mateix de la lingüística catalana. Em sembla que en el llibre *Criteris de la normativa* he mostrat que hi ha moltes paraules i molts fets de Fabra que no solament exclouen la possibilitat centralista, sinó que, damunt, situen la normativa fabriana en la línia contrària, fet que hem exemplificat en aquest article (§ 6). Vet ací les paraules que inicien el darrer apartat de les conclusions generals del llibre esmentat (Saragossà, 1997, p. 160):

- [6] Voldria cloure aquest capítol remarcant una altra propietat positiva de l'obra fabriana. Sembla que les persones tenim el perill d'imitar aquells que ens volen dominar, però Fabra no solament va evitar el camí del centralisme davant de la realitat dialectal i buscà el camí humà de la complementarietat (§ 2.2), sinó que també va evitar les imposicions fredes del dictador, i va cercar el camí càlid de la confiança en els nostres pobles per mitjà de la col·laboració dels escriptors (§ 2.7.2), una confiança que ja s'havia manifestat en la defensa del català col·loquial (§ 2.1) i d'unes certes evolucions (§ 2.3.1.2 i § 2.3.1.4).

En realitat, ja en vida de Fabra hom devia parlar d'un hipotètic centralisme barceloní, atès que en un article de 1919, titulat «Els dialectes catalans i la llengua literària»,⁷ Fabra critica explícitament aquesta creença (Fabra, 1919):

7. Han reproduït aquest article LAMUELA i MURGADES (1984, p. 184-185).

[7] I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat[at].

Repassem les publicacions barcelonines de mig segle endarrera: hi trobarem, barrejats amb aquest i aquell arcaisme, una munió de barcelonismes avui definitivament foragitats de la llengua literària. Que els catalans de tot arreu imitessin els del centre en llur tasca depuradora, i un gros pas fóra donat envers la unificació de la llengua escrita.

I bé, si en l'obra de Fabra hi ha moltes paraules i molts fets que són simplement formidables; si Sanchis Guarner va seguir una actuació metodològica ben coherent; i si el mateix Fabra va criticar l'hipotètic centralisme de Barcelona, convé que ens preguntem per quines raons hom ha persistit en una hipòtesi que no solament és falsa, sinó que, de més a més, perjudica la recuperació de la nostra llengua, com il·lustren tan bé molts estudiants valencians de filologia. Deixant de banda els factors externs a la nostra lingüística, aquesta situació tan paradoxal deu remetre a prejudicis i malfiances internes. N'hi ha en contra d'algun dels nostres dialectes, sobretot el valencià, encara que el barceloní no se n'ha escapat. I, tots aquests prejudicis plegats, entrebanquen l'assumpció social de la nostra normativa, especialment al País Valencià.

Podríem acabar aquest article reivindicant la necessitat de revisar i aprofundir la història de la nostra normativa lingüística. Revisar-la i, sobretot, fer arribar els resultats al carrer. No cal dir que els professors universitaris, a més de l'obligació d'investigar, també tenim el deure de divulgar els fruits més generals de les investigacions. Més que més si resulta que en els treballs dels nostres avantpassats hi ha tants fragments que, a més de ser admirables, poden ser ben eficaços en l'objectiu, noble, de seguir construint quotidianament una societat més racional i, per tant, més justa.

ABELARD SARAGOSSÀ
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA CITADA

ALCOVER, Antoni M. (1906). «La llengua catalana té sintacsis pròpia». A: *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. P. 350-399.

- BLADÉ DESUMVILA, A. (1965). *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1926-1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll. 10 v.
- DECLC = COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de llengua catalana*. Barcelona: Curial. 9 v.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: EDHASA. [Edició de 1968]
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç.
- (1906). «Qüestions d'ortografia catalana». A: *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1906, p. 188-221. [Reproduït en FABRA, p. 1980, p. 23-78] [Seguint la convenció que s'ha estès, no citaré per l'any de la publicació de les actes del congrés, sinó per l'any en què es va fer]
- (1917). «Pròleg». A: *Diccionari ortogràfic*, p. 5-24. [Reproduït en Fabra 1980, p. 107-128]
- (1918). «Filòlegs i poetes». Fragment del discurs presidencial llegit als *Jocs Florals de Mataró* de 1918. [Citat per Fabra (1980, p. 141-146)]
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: EDHASA. [Edició de 1968]
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62. [A cura de Francesc Vallverdú]
- FERRANDO, Antoni (1998). «Estudi preliminar». A: GINER i MARCO, Josep. *Obra filològica (1931-1991)*. València: Denes Editorial, p. XIII-LXXVIII.
- GINER i MARCO, Josep (1998). *Obra filològica (1931-1991)*. València: Denes.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. *Documents de la Secció Filològica, II*. Barcelona, 1992.
- LAMUELA, Xavier i MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1982). *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1972). *La llengua dels valencians*. 4a ed. València: L'Estel.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997). *Criteris de la normativa: L'ortografia contemporània: Uns quants problemes actuals*. València: Saó.
- VENY, Joan (1991). «Les varietats geogràfiques i la normativa de la llengua catalana». A: *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*, p. 197-205. [A cura de Joan Martí i Castell]

ÍNDIX ONOMÀSTIC*

- AGUILÓ I FUSTER, Marià 52, 61, 87, 117, 118
 ALBEROLA, Estanislau 41, 57, 60
 ALBEROLA ROMÀ, Armando 10, 16
 ALBERT, Caterina 87
 ALBERTÍ, Santiago 86
 ALCOVER, Antoni Maria 61, 91, 105, 122, 123, 124, 125
 Almassor 88
 ALMIRALL, M. 66, 72
 ALTABA ESCORIHUELA, José 60
 ALVAR, Manuel 60, 105
 AMADES, Joan 38, 60
 AMENGUAL, Juan José 88, 89, 91
 AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon 76
 ANDOLZ, Rafael 61
 ANGLADA I ABADAL, Maria Àngels 13, 76, 77
 APARICIO, Salvador 44, 63
 ARAMON I SERRA, Ramon 76
 ARGELATA, Pere d' 88
 ARGENTER I GIRALT, Joan A. 13, 15, 18, 67, 72, 76, 77, 81
 BADIA I MARGARIT, Antoni M. 12, 69, 73, 76, 77, 79, 80, 83, 104
 BAKEMA, Peter 36, 45, 62
 BALARI, José → *Balari, Josep*
 BALARI, Josep 88, 91
 BASTARDAS I PARERA, Joan 25, 26, 33, 76, 80
 BELTRAN, Vicent 84, 91, 92, 102
 BELVITGES, Josep 61, 92
 BELVITGES, Joseph → *Belvitges, Josep*
 BENGUEREL, Xavier 26
 BERNAT I BALDOVÍ, Josep 42, 44, 60
 BLADÉ DESUMVILA, A. 124
 BLANC, Miquel 42, 60
 BLASCO, Ricard 40, 42, 60
 BOATELLA, Damià 91
 BOHIGAS I BALAGUER, Pere 76
 BOLÒS, J. 80
 BOSCH, Matías 89, 91
 BRIZ, Antonio 93, 102
 BUESA, Tomás 60, 105
 BULBENA, Antonio 88, 91
 BYBEE, J. L. 28, 33
 CABRÉ I CASTELLVÍ, M. Teresa 76, 77, 80
 CAHNER, Max 105
 CALVO, J. 22, 33
 CAMPBELL, L. 70, 73
 CAMPO, Isabel del 37, 46, 60
 CANALS, Francisco 10

* Els números que apareixen al costat dels noms corresponen a les pàgines del text i de les notes d'aquesta obra.

- CANDELA I PLAZA, Àngels 10, 19
 CANTALLOPS, Francesca 63
 CANYÍS, l'onque 61
 CARBÓ I CLIMENT, Josep 41
 CARBONELL DE BALLESTER, Jordi 76, 77
 CARDA I MONZONIS, Maria Dolors 61
 CARDONA, G. R. 68, 73
 CASANOVA, Emili 40, 43, 44, 61, 93, 102
 CAVANILLES, Antoni Josep 42, 54, 61, 66, 73
 CHOMSKY, Noam 21
 CHOVA RIBES, Josep 41, 61
 Ciceró 25
 CIFUENTES HONRUBIA, José Luis 22, 33, 44, 61
 COLOM, Cristòfol 37, 47
 COLOMINA I CASTANYER, Jordi 13, 35, 38, 44, 56, 61, 67, 73, 104
 COLOMINA TORMO, Josep 103
 COLÓN I DOMÈNECH, Germà 35, 61, 76, 83
 COMAJOAN, Llorenç 21
 CORACHAN, Manuel 84, 86, 87, 88, 90, 91
 COROMINES, Joan 61, 91, 105, 115, 124, 126
 CORTÉS, Santi 117, 123
 COVARRUBIAS, Sebastián de 47, 61, 88, 91
 CUENCA, Maria Josep 36, 61
 DOMÈNECH, Josep M. 86
 DORIAN N. C. 68, 73
 DRESSLER, W. U. 68, 73
 ENSENYAT, Gabriel 35
 ESCOLANO, Gaspar 37, 47, 62
 ESCRIG, José → *Escrig, Josep*
 ESCRIG, Josep 61, 89, 91, 105
 ESTELLÉS, M. Ascensió 102
 ESTELLÉS, Pere Lluís 102
 ESTEVE, Joaquim 61, 88, 92
 ESTEVE, Joaquín → *Esteve, Joaquim*
 FABRA, Pompeu 13, 61, 88, 92, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126
 FÀBREGA, Jaume 38, 62
 FÀLUBA, Kálmán 76
 FAMBUENA RAMÍREZ, Josep 42, 62
 FASE, W. 73
 FERNÁNDEZ DE OVIEDO, Gonzalo 37
 FERRANDO I FRANCÈS, Antoni 41, 62, 76, 77, 104, 105, 117, 123, 126
 FIGUERA, Pere Antoni 86, 88, 89, 92
 FISHMAN, Joshua A. 67, 73
 FITER, Josep 88, 92
 FITER, Joseph → *Fiter, Josep*
 FLEISCHMAN, S. 24, 33
 FONT I QUER, Pius 37, 46, 55, 56, 62
 FRADERA, Imma 83
 FRANCISCO XIMÉNEZ, F. 38
 FREDEGARI 25
 FUSTER, Joan 27
 GADEA, Martí 89
 GALIANA, Lluís 43, 62
 GARCIA, Josepa 84, 92
 GARCÍA MERCADAL, José 54, 62
 GARCIA I PERALES, Vicent-Ferran 42, 62, 102
 GARCÍA SORIANO, Justo 42, 62
 GAYANO LLUCH, Rafel 41, 62
 GEERAERTS, Dirk 36, 45, 48, 55, 62
 GIFREU I PINSACH, Josep 76, 77
 GIMENO, Francesc 93, 102
 GIMENO BETÍ, Lluís 40, 42, 43, 51, 62, 93, 102, 104
 GINER I MARCO, Josep 13, 53, 117, 123, 124, 126
 GÓMEZ, Begoña 102
 GÓMEZ MOLINA, José Ramón 93, 101, 102
 GONZÁLEZ, Estebanillo 53
 GRAN, Albert 88
 GRAU BONO, Vicente 39, 44, 62
 GREENBERG, J. H. 31, 33
 GRIERA, Antoni 84, 87, 90, 91, 104
 GRONDELAERS, Stefan 36, 45, 62
 GUAL CAMARENA, Miguel 46, 62, 63
 GUILLAUME, P. 22, 33
 GUINOT I VILAR, Salvador 43, 63
 GUITER, Henri 91, 103
 GULSOY, Joseph 53, 63, 76, 88, 89, 103
 HAIMAN, J. 24, 33
 HERNÁNDEZ CASAJUANA, Fast 40, 63
 HOCHBERG, Julian 22, 33
 HOSPITALER, José 89, 92
 HUALDE, José Ignacio 21

- Iustinianus → *Justinià*
 JAIME GÓMEZ, José de 41, 63
 JAIME LORÉN, Chabier de 41, 63
 JANER MANILA, G. 86
 JIMÉNEZ SALCEDO, Gregorio F. 39, 40, 63
 JOHNSON, M. 36, 63
 JOLIS, Núria 83
 JUGLÀ I FONT, Antoni 61, 92
 Justinià 25
 KOFFKA, K. 22, 33
 KÖHLER, W. 22, 33
 LABÈRNIA, Pere 61, 88, 92
 LACAVALLERIA, Joan 62, 88, 89, 92
 LADEFOGED, P. 67, 73
 LAKOFF, George 11, 36, 63
 LAMARCA, Lluís 124
 LAMBERT, Richard D. 67, 73
 LAMUELA, Xavier 122, 124, 126
 LANGACKER, R. W. 11, 33
 LE DÛ, J. 89
 LEIMGRUBER, Veronika 52, 63
 LEJEUNE, Rita 76
 LLATAS, Vicente 40, 42, 51, 53, 63
 LLOMBART, Constantí 62, 89, 91
 LLOMBART, Constantino → *Llombart, Constantí*
 LLOPIS, Francesc 100
 LLORENS I MOCHOLÍ, Francesc 102
 LLORENTE, Antonio 60, 105
 LLULL, Ramon 52
 LÓPEZ GARCÍA, A. 22, 33
 MACIÀ I ANTON, Diego 17
 MALLAFRÈ I GAVALDÀ, Joaquim 76, 77
 MARÍ I MAYANS, Isidor 76, 77
 MARRADES, Oretó 102
 MARTÍ, Emili 44, 63
 MARTÍ, Jaume 47, 63
 MARTÍ, Joan Carles 11, 83
 MARTÍ I CASTELL, Joan 76, 77, 124
 MARTÍ GADEA, Joaquim 44, 57, 62, 63, 89, 92
 MARTÍ GADEA, Joaquín → *Martí Gadea, Joaquim*
 MARTÍ MESTRE, Joaquim 42, 63, 102
 MARTÍN, Llúcia 10
 MARTÍN PARDO, Migalánchel 42, 63
 MARTINES, Josep 11, 36, 56, 59, 60, 63, 93, 102
 MARTÍNEZ, E. A. 67, 73
 MASCARELL, Josep 44, 56, 63
 MASCLANS, Francesc 39, 44, 63
 MASSANELL, Mar 83
 MAYERTHALER, W. 31, 33
 MEERTENS, P. J. 74
 mestre Robert → *Robert, mestre*
 METGE, Bernat 26
 MILÀ I FONTANALS, Manuel 66, 67
 MILLO, Llorenç 37, 46, 63, 64
 MIRALLES I MONSERRAT, Joan 26, 47, 63, 76, 77, 80
 MIRALLES I SOLÀ, Carles 76, 77
 MOLL, Francesc de Borja 61, 91, 105, 124, 126
 MOLL I MARQUÈS, Aina 76, 77
 MONTOLIU, Manuel de 61
 MONTORO PINA, Francisco 61
 MONTOYA ABAT, Brauli 12, 65, 68, 70, 72, 73
 MORALES, Amparo 67, 70, 73
 MORALES, Montserrat 67, 70, 73
 MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep 32, 33, 76, 77, 80
 MOREIRA 43
 MULET PASCUAL, Lluís 40, 56, 64
 MUNTZELL, C. 70, 73
 MURGADES, Josep 122, 124, 126
 NAVARRO GÓMEZ, Pere 39, 42, 44, 64, 102, 105
 NAVARRO TOMÁS, Tomás 105
 OLWER, Lluís Nicolau d' 80
 ORTÍ, Roberto 102
 PALLÀS, Amparo 102
 PALMEROLA, Th. 86
 PALMIRENO, Llorenç 37, 64
 PÀMIAS, Jordi 88
 PARDO ASSO, José 62
 PASCUAL RODRÍGUEZ, José Antonio 61, 76
 PAYRATÓ, Lluís 70, 73
 PELLICER I BORRÀS, Joan E. 64
 PÉREZ ALBIAC, Chusé Loís 42, 63
 PÉREZ MORAGON, Francesc 119, 121, 126

- PÉREZ SALDANYA, Manuel 11, 24, 33, 76, 77
 PÉREZ SAMPER, M. Àngels 37, 38, 47, 54, 64
 PINKER, Steven 21
 PITARCH I ALMELA, Vicent 76, 77
 PLA, Josep 26
 PLATT, H. 68, 73
 PLATT, J. 68, 73
 POLANCO I ROIG, Lluís B. 76, 77
 PONS I GRIERA, Lúdia 12, 79, 80, 83, 84, 91, 92, 104
 POPLACK, S. 72, 74
 POU, Onofre 52, 64, 89, 92
 PRADILLA, Miquel Àngel 102
 PRAT DE LA RIBA, Enric 75
 PUEYO, Miquel 120
 PUJOLAR, J. 81
 PUJOLS, Francesc 117
 RAFAEL I FONTANALS, Joaquim 31, 76, 77, 79, 83, 86, 91
 RASICO, Phillipe D. 76
 RAVIER 86
 RECASENS I VIVES, Daniel 41, 64, 81
 RIBAS I MARÍ, Enric 56, 64
 RICHARDS, J. C. 68
 RICÓS, Amparo 102
 Robert, mestre 52, 64
 ROCA I PONS, Josep 76, 77
 ROHLFS, Gerhard 88
 Ros, Carles 47, 62
 ROSANES, Miquel → *Rosanes, Miquel*
 ROSANES, Miquel 39, 64, 89, 92
 ROSCH, Eleanor 11, 36, 45, 64
 ROVIRA I VIRGILI, A. 89, 92
 RUIZ, Juan 51
 SABORIT, Josep 102
 SALVÀ, Hèctor X. 102
 SALVAT 88, 92
 SALZANO, Antonio 89, 92
 SÁNCHEZ SOLER, M. 73
 SANCHIS GUARNER, Manuel 13, 38, 57, 64, 114, 115, 125, 126
 SANCHO CREMADES, Pelegrí 42, 64
 SANDER, F. 22, 33
 SANKOFF, D. 72, 74
 SANNA, Josep 61
 SARAGOSSÀ, Abelard 13, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126
 SARAMANDU, N. 89
 SARSANEDAS I VIVES, Jordi 76, 77, 86
 SCHMID, Beatrice 76
 SCHUCHARDT, Hugo 89
 SEGURA, J. Carles 67, 74, 102
 SELIGER, H. W. 74
 SELINKER, L. 66, 74
 Sèneca 25
 SERAROLS, Antoni 86
 SILVA-CORVALÁN, C. 71, 74
 SISTAC, Ramon 76, 77
 SKINNER, Burrhus Frederic 21
 SMITS, C. 67, 74
 SPITZER, Leo 88
 TAGLIAVINI, Carlo 89
 TALMY, L. 22, 33
 TAVANI, Giuseppe 76
 TAYLOR, John 36, 64
 TERRY, Arthur H. 76
 TORMO COLOMINA, Josep 38, 102
 TORRA, Pere 62, 88, 89, 92
 TORRES FORNÉS, C. 39, 64
 TRABAL, Francesc 26
 TURELL, M. Teresa 72, 74
 VAGO, R. M. 74
 VALLVERDÚ I AIXALÀ, Josep 76
 VALOR I VIVES, Enric 13, 40, 66, 67, 68, 74, 76, 123
 VANNIARAJAN, S. 72, 74
 VENY I CLAR, Joan 12, 38, 52, 64, 76, 77, 79, 80, 84, 87, 91, 92, 104, 123, 126
 VERDAGUER I JUANOLA, Pere 76
 VERGÉS, Paulí 43
 VILANOVA, Emili 86
 VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià 76
 VINYOLES VIDAL, Teresa 52, 64
 WAGNER, Max Leopold 91
 WHEELER, Max W. 31, 33, 76
 WIERZBICKA, Anna 36, 44, 64
 WITTLIN, Curt 76
 WURZEL, W. U. 31, 33
 ZARAGOZÀ, Marina 102
 ZIMMERMANN, Marie Claire 76

